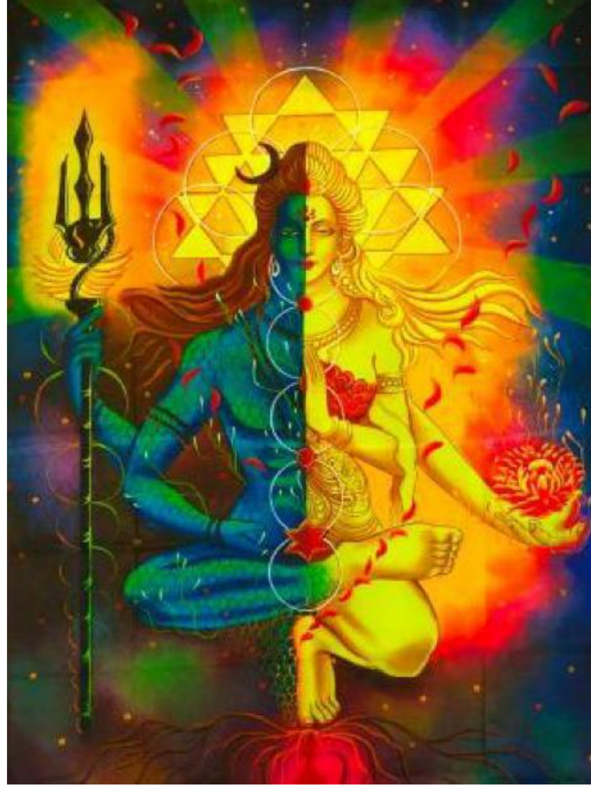
శ్రీః

తన్త్రజ్యోత్స్నా

శ్రీవిద్యాశంకరపదమావేశప్రకాశిత

జగద్గురు శ్రీకల్యాణానన్దభారతీమాన్తాచార్యస్వామిభిర్విరచితా

తచ్చరణకమలభృఙ్గాయమానేన

రావి మోహనరాయేణ

ప్రకాశితా.

శ్రీః

తన్త్రజ్యోత్స్నా

శ్రీవిద్యాశంకరపదమావేశప్రకాశిత
జగద్గురు శ్రీకల్యాణానన్దభారతీమాన్తాచార్యస్వామిభిర్విరచితా

ప్రథమముద్రణ : ప్రజోత్పత్తి సంవత్సర విజయదశమ్యాం, 1931
ద్వితీయముద్రణ : గురుపూర్ణిమ, 05.07.2020.
ప్రతులు : 500
పుటలు : 120
వెల : రూ. 60/-

 RAVI MOHANARAO, M.Sc., M.A., (Sanskrit)
404, Janjanam Complex,
Opp. I Town Police Station,
Chirala - 523 155.
Cell : 94401 15411

D.T.P. by :
P.PARVATHI
Cell : 74165 86775

Printed at :
Karshak Art Printers
HYDERABAD

శ్రీః

'శాంతాంబికాత్మికా'

జగద్గురు శ్రీకల్యాణానన్దభారతీమాన్తాచార్యస్వామి వారిచే విరచితమైన "**తన్త్రజ్యోత్స్నా**" గ్రంథము, 1931లో శ్రీ వంగిరపు జగన్నాథరామశర్మగారిచే ప్రకాశితమైనది.

బ్రహ్మశ్రీ జమ్ములమడక మాధవరామశర్మగారిచే "**తన్త్రజ్యోత్స్నాసారము**" మనుపేర సంక్షిప్తంగా ఆంధ్రానుసృజన గావించబడినది.

పూర్వముద్రణ ప్రతులందజేసినవారు శ్రీ కె.వి. సుబ్రహ్మణ్యశర్మగారు మరియు డా॥ శ్రీనివాసరెడ్డిగార్లకు శుభాశీస్సులు.

నేటి ఈ ముద్రణకు నాకవకాశమును కల్పించిన "**శ్రీపరా**"దేవికి మనో-వాక్కాయములద్వారా నమస్కరిస్తున్నాను.

పరిష్కర్తా, సన్మిత్రులు డా॥ ముళ్ళపూడి విశ్వనాథశాస్త్రిగార్కి నమస్సులు.

"శ్రీవిద్యోపాసకులు బ్రహ్మానంద సామ్రాజ్యమున అడుగిడుదురు గాక!

ఇట్లు
భవదీయుడు
రామోరా.

చీరాల,
16.03.2020.

42వ జగద్గురు శ్రీ కల్యాణానందభారతీ మాంతాచార్య మహాస్వామి
శ్రీ శృంగేరి శ్రీ విరూపాక్ష శ్రీపీఠము - గుంటూరు

శ్రీః

తన్త్రజ్యోత్స్నా

శ్లో॥ శుద్ధస్ఫటికసఙ్కాశం సచ్చిదానన్దవిగ్రహమ్ ।
దాతారం సర్వకామానాం కామేశ్వరముపాస్మహే ॥

శ్లో॥ కామేశ్వరీం పరామీడే కాదిహాదిస్వరూపిణీమ్ ।
మాతృకావర్ణలిప్తాఙ్గీం మహాశ్రీచక్రమధ్యగామ్ ॥

శ్లో॥ పుమర్థాంశ్చతురో దేయాత్తన్త్రజ్యోత్స్నా సదా ముదా ।
శ్రీరామాయ సుభక్తాయ విమలానన్దయోగినే ॥

శ్లో॥ శ్రీదేవీధ్యాననిష్ఠాయ సదాచారరతాయ చ ।
యే నైషాఽభ్యర్థితా ప్రీత్యా సర్వలోకహితాయ చ ॥

శ్లో॥ కళ్యాణానన్దభారత్యాస్తన్త్రజ్యోత్స్నా ప్రకాశతే ।
యస్యా దర్శనమాత్రేణ సిద్ధో భవతి సాధకః ॥

వస్తుగతిః

ఇహ ఖల్వస్మిన్లోకే ద్వివిధో హి పురుషాణాం స్వభావః ప్రదృశ్యతే నివృత్తిస్వభావః ప్రవృత్తిస్వభావశ్చేతి । నివృత్తిస్వభావానాం బుద్ధిరేకైవ "**వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధిరేకేహ కురునన్దన**" ఇతీశ్వరస్మృతేః । ప్రవృత్తిస్వభావానాం తు బుద్ధయో హ్యనంతాః । "బహుశాఖా హ్యనంతాశ్చ బుద్ధయోఽవ్యవసాయినా" మితి చ । అవ్యవసాయినాం బుద్ధయో హ్యనంతా అపి తా యథాసంభవం వ్యవస్థాప్యన్తే శాస్త్రాధికారపరితుష్టయే । తథాహి – ప్రవృత్తిస్వభావోఽపి ద్వివిధో దైవ ఆసురశ్చేతి । తథా చోక్తమీశ్వరగీతాసు–

"ద్వౌ భూతసర్గౌ లోకేఽస్మిన్ దైవ ఆసుర ఏవ చ" ఇతి। సోఽపి పునస్త్రివిధః సాత్త్వికో రాజసస్తామసశ్చేతి। ఆసురస్తు ద్వివిధః। ఆస్తికో నాస్తికశ్చేతి। నాస్తికస్తు పిణ్డమాత్రోపజీవీ ప్రత్యక్షైకప్రమాణవాదీ। విషయసుఖైకనిరతః। తథా చోక్తం భగవతా –

"శ్లో॥ ప్రవృత్తిఞ్చ నివృత్తిం చ జనా న విదురాసురాః
న శౌచం నాపి చాచారో న సత్యం తేషు విద్యతే।
అసత్యమప్రతిష్ఠం తే జగదాహురనీశ్వరమ్
అపరస్పరసమ్భూతం కిమన్యత్కామహైతుకమ్ ॥ " ఇతి। సర్వేషామపి పురుషాణాం ప్రవృత్తిస్తేషాం నైసర్గికకామానాపూర్వికైవేతి వస్తుగతిః। తథా చోక్తం జగద్గురుణా – "సదృశం చేష్టతే స్వస్యాః ప్రకృతేర్జ్ఞానవానపి" ఇతి। కామనాభేదా-త్ప్రవృత్తిభేదః। ప్రవృత్తిభేదాదుపాయభేదో వ్యాపారభేదశ్చేతి నైసర్గికోఽయం లోక-వ్యవహారః।

తన్త్రమ్।

నాస్తికాదన్యే తు సర్వే జనాః ప్రాయశః స్వీయకామనా సిద్ధౌ యస్య కస్యచిద్దేవతా విశేషస్యానుగ్రహాదేరావశ్యకతామప్యభిలషన్తి। తథా చోక్తం –

"శ్లో॥ అధిష్ఠానం తథా కర్తా కరణఞ్చ పృథగ్విధమ్।
వివిధాశ్చ పృథక్చేష్టా దైవం చైవాత్ర పఞ్చమమ్ ॥ " ఇతీశ్వరగీతాసు। కిఞ్చ ఫలప్రాప్తౌ దేవతాయాఽపుష్కలహేతుత్వం "**ఫలమత ఉపపత్తే**" రిత్యనేన సూత్రేణ సమ్యగుక్తం భగవతా బాదరాయణేన। అత ఏవార్థార్థినా ఫలసిద్ధౌ దేవతానుగ్రహార్థం సమ్యక్ప్రయత్నః క్రియతే। స ఏవ ప్రయత్న ఉపాయస్సాధనం తన్త్రమితి బహుధోచ్యమానోఽపి తన్త్రమితి రూఢ్యా వ్యవహ్రియతే। తథా చ కర్తృనిష్ఠ కామనాసిద్ధిహేతుభూతదేవతానుగ్రహాదిసంపాదనానుకూలపురుషవ్యాపారస్తన్త్రమితి విజ్ఞాయతే। తత్తన్త్రమేవ ప్రతిపత్తిరుపాసనం తపో యోగో విద్యేతి చోచ్యతే బహుధా మనీషిభిః॥

తన్త్రవైచిత్ర్యమ్।

ఫలవైచిత్ర్యాత్తత్ప్రాపకదేవతావైచిత్ర్యం తద్దేవతానుగ్రహాదిహేతుభూతతన్త్రవైచిత్ర్య-మపి విజ్ఞాయతే। తథా చోక్తం భగవద్గీతాసు – 17-4

"శ్లో॥ యజన్తే సాత్త్వికా దేవాన్ యక్షరక్షాంసి రాజసాః।
ప్రేతాన్భూతగణాంశ్చాన్యే యజన్తే తామసా జనాః ॥" ఇత్యతస్తన్త్రాణాం

వైచిత్ర్యమపి బహుధా విజ్ఞాయతే తథాహి –

మేరుతన్త్రమ్
స్వతన్త్ర
ఫేత్కారిణీ
ఉత్తర
నీల
వీర
కుమారీ
కాళీ
నారాయణీ
తారిణీ
బాలా
సమయాచార
కుటకుటేశ్వర
మాతృకా
సనత్కుమార
హంసపారమేశ్వర
హంసమాహేశ్వర
కామధేను
వర్ణవిలాస
మాయాతన్త్ర
మన్త్రరాజ
కుబ్జికా
విజ్ఞానలతికా
లిఙ్గాగమ
కాలోత్తర
బ్రహ్మయామల
ఆదియామల
రుద్రయామల
విశుద్ధేశ్వర
సమ్మోహన
గౌతమీయ
బృహద్గౌతమీయ
భూతభైరవ
చాముణ్డా
పిఙ్గళా
వారాహీ
ముణ్డమాలా
యోగినీ
మాలినీవిజయ
స్వచ్ఛన్దభైరవ
మహా
శక్తి
చిన్తామణి
ఉడ్డీశ
కులోడ్డీశ
వీరభద్రోడ్డీశ
భూతడామర
డామర
యక్షడామర
కులసర్వస్వ
కాలికాకులసర్వస్వ
కులచూడామణి
దివ్య
కులసార
కులార్ణవ
కులామృత
ఉన్మత్తభైరవ
త్రైలోక్యసార
విశ్వసార
తన్త్రామృత
మహాఫేత్కారిణీ
వారవీయ
తోడల
మాలినీ
లలితా
త్రిశక్తి
రాజరాజేశ్వరీ
మహామహేశ్వరోత్తర
గవాక్ష
గాన్ధర్వ
త్రైలోక్యమోహన
మాతృకార్ణవ
యోగినీజాలకురక
లక్ష్మీకులార్ణవ
తారార్ణవ
చన్ద్రపీఠ
చతుశ్శతీ
తత్త్వబోధ
మహోగ్ర
స్వచ్ఛన్దసారసంగ్రహ
తారాప్రదీప
సంకేతచన్ద్రోదయ
షట్త్రింశత్తత్త్వక
లక్ష్యనిర్ణయ

బృహద్యామల
సిద్ధయామల
కల్పసూత్ర
మత్స్యసూక్త
కల్పసూక్త
కామరాజ
శివాగమ
భువనేశ్వరీ
పారిజాత
ప్రయోగసార
కామరత్న
క్రియాసార
ఆగమదీపికా
భావచూడామణి
తన్త్రచూడామణి
బృహచ్ఛ్రీక్రమ
శ్రీక్రమ
సిద్ధాన్తశేఖర
గణేశవిమర్శినీ
మన్త్రముక్తావళీ
తత్త్వకౌముదీ
తన్త్రకౌముదీ
మన్త్రతన్త్రప్రకాశ
రామార్చనచన్ద్రికా
శారదాతిలక
జ్ఞానార్ణవ
సారసముచ్చయ
వర్ణోద్ధార
యామల

కులావలీ
కాలీకులార్ణవ
కులప్రకాశ
వాసిష్ఠ
సిద్ధసారస్వత
యోగినీహృదయ
కాళీహృదయ
కల్పద్రుమ
జ్ఞానమాలా
పురశ్చరణచన్ద్రికా
ఆగమోత్తర
తత్త్వసార
సారసంగ్రహ
దేవప్రకాశినీ
తన్త్రార్ణవ
క్రమదీపికా
తారారహస్య
శ్యామారహస్య
తన్త్రరత్న
తన్త్రప్రదీప
తారావిలాస
విశ్వమాతృకా
తన్త్రసార
తర్పావళీ
సిద్ధీశ్వర
నిత్యతన్త్ర
దేవ్యాగమ
మహానిర్వాణ
శివసంహితా

త్రిపురార్ణవ
విష్ణుధర్మోత్తర
మన్త్రదర్పణ
వైష్ణవామృత
మానసోల్లాస
పూజాప్రదీప
భక్తిమఞ్జరీ
నిబన్ధతన్త్ర
రాధాతన్త్ర
కామాఖ్యా
మహాకాల
యన్త్రచిన్తామణి
కాళీవిలాస
మహాచీనతన్త్ర
ఆచారసార
ఆగమచన్ద్రికా
ఆగమసార
అన్నదాకల్ప
బ్రహ్మజ్ఞాన
బ్రహ్మాణ్డ
చిన్తామణి
దక్షిణాకల్ప
గౌరీకాంచలికా
గాయత్రీ
సరస్వతీ
స్వరోదయ
శ్యామాప్రదీప
తత్త్వానన్దతరఙ్గిణీ
పిచ్ఛిలా

బ్రాహ్మణోల్లాస	శ్యామాకల్పలతా	పీఠనిర్ణయ
గృహయామళ	తారాప్రదీప	పీఠమాలా
ఈశానసంహితా	త్రిపురాసముచ్చయ	పురశ్చరణవివేక
జపరహస్య	బీజచిన్తామణి	పురశ్చరణరసోల్లాస
జ్ఞానానన్దతరంగిణీ	సాంఖ్యాయన	శక్తిసఙ్గమ
జ్ఞాన	బృహన్నిర్వాణ	శ్రీతత్త్వబోధినీ
కైవల్య	వరదా	శ్యామార్చనచన్ద్రికా
జ్ఞానసఙ్కలినీ	మాతృకాభేద	శాక్తానన్దతరఙ్గిణీ
కుమారీకవచోల్లాస	నిగమకల్పద్రుమ	వర్ణభైరవ
లిఙ్గార్చన	నిగమతత్త్వసార	యోగినీహృదయదీపికా
నిర్వాణ	నిరుత్తర	ప్రపంచసారతన్త్రమితి

శ్రీవిద్యా

నివృత్తిస్వభావానాం ప్రతిపత్తిరేకైవ "**వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధిరేకేహ కురునన్దన**" ఇతి స్మృతేరిత్యవోచామ । సా చ శ్రీవిద్యేతి గీయతే ! అన్యాస్తు ప్రతిపత్తయస్సామాన్యతో విద్యా ఉచ్యన్తే । నానాత్వాదల్పఫలత్వాచ్చ ॥

తన్త్రప్రణేతా ।

సర్వేషామపి తన్త్రాణాం కర్తా మహేశ్వర ఇతి స్మర్యతే । తథాహి – ఈశ్వరోవాచ "**మయా కృతాని తన్త్రాణి సంఖ్యయాఽష్టోత్తరం శతం । యేన యేన ప్రార్థితోఽహం దేవీ సంప్రార్థితా మయా** " ॥ ఇతి **మేరుతన్త్రే**, "కామికాదిప్రభేదానాం యథా దేవో మహేశ్వర" ఇతి **సూతసంహితాయామ్** "గురుశిష్యపదే స్థిత్వా స్వయమేవ సదాశివః। ప్రశ్నోత్తరపరైర్వాక్యైస్తన్త్రం సమవతారయత్ " ఇతి **స్వచ్ఛన్దతన్త్రే** ।

మార్గవ్యవస్థా ।

శ్రీవిద్యాయా ఇతరా విద్యాఽప్రాయశో రజఃప్రధానాస్తమఽప్రధానా ఏవ । శ్రీవిద్యా తు శుద్ధసత్త్వప్రధానా అపి ప్రతియోగిధియా సాత్త్వికీ రాజసీ తామసీ చేతి త్రిధా భిద్యతే । సా చ పునః వామదక్షిణభేదేన ద్విధా । వామం తు శూద్రాదీనామ్ । దక్షిణం తు ద్విజానామితి వివేకః । తథా చోక్తమగస్త్యమునినా శ్రీవిద్యాసాంప్రదాయ–ప్రవర్తకాచార్యేణ శ్రీహయగ్రీవశిష్యాగ్రగణ్యేన శక్తిజిజ్ఞాసాయాం చతుర్థేఽధ్యాయే । "ఏష దక్షిణఽ పన్థా బ్రాహ్మణాదీనాం త్రయాణాం తారతమ్యేణోచితః "। "శూద్రపాషణ్డ–

ప్రభృతీనాం వామఽపంథాః" ఇతి 64-65। సోయం విభాగః శ్రుతిస్మృతిప్రమాణాను-ప్రాణితవర్ణాశ్రమాది సేతునిబన్ధ ఇత్యభ్యర్థితః ॥

వామదక్షిణమార్గవ్యవస్థాపకాని వచనాన్యత్రోదాహ్రియన్తే జిజ్ఞాసూనామత్యంతోప-కారాయ తత్ర తావత్ప్రథమతస్సర్వేషాం తన్త్రాణాం మేరుతాం యాతస్య **మేరుతన్త్రస్య** వచనాని ప్రదర్శ్యన్తే। తథాహి -

శ్లో॥ **వామమార్గస్తతశ్చాద్యవర్ణం హిత్వా ప్రశస్యతే ।**
ఏషా పద్యా తు సంప్రోక్తా వామదక్షిణయోఽ పరా ॥ 1-105

శ్లో॥ **గోపితా సర్వతన్త్రేషు కిమన్యచ్ఛ్రోతుమిచ్ఛథ ॥ 1-106**

శ్లో॥ **వామదక్షిణభేదేన తేషాం కర్తవ్యతాం శ్రుణు ।**
ఆజ్యస్థానే సురాం వామే హోమాద్యర్థం ప్రకల్పయేత్ ॥2-8

శ్లో॥ **పాకాదిషు చ మాంసం స్యాచ్ఛైలాదౌ నియమాః స్మృతాః ।**
మైథునం బ్రహ్మచర్యఞ్చ ముద్రాస్తత్కర్మికాస్తథా ॥ 2-9

శ్లో॥ **వామమార్గే వేదమన్త్రో వజ్రపాతసమః స్మృతః ।**
బ్రాహ్మణానాం వామమార్గో నరకాయైవ జాయతే ॥ 3-70

శ్లో॥ **యావన్న మద్యమాంసాశీ జనస్తావదలోలుపః ।**
భుఙ్క్తే తస్మింస్తన్మనాః స్యాత్క్వ జపః క్వ చ దేవతాః ॥ 3-192

శ్లో॥ **బ్రాహ్మణ్యహానికృత్తేషాం మద్యం మాంసం చ మైథునమ్ । 5-483(2)**

శ్లో॥ **అబ్రాహ్మణా వామమార్గే ప్రవృత్తాస్తైస్తు సేవితమ్ ॥**

శ్లో॥ **కౌలేన వాఽథ వామేన సిద్ధ్యంత్యేవ న సంశయః । 5-484**

శ్లో॥ **కల్యంశసమ్భవైర్విప్రైర్యైర్నామ్నా కీర్తితాని తు ।**
కలినా ప్రేరితా విప్రాస్తత్తన్త్రపథగామినః ॥ 5-919

శ్లో॥ **కామలోభాదిభిర్గ్రస్తా బ్రాహ్మణ్యరహితా నరాః ।**
మ్లేచ్ఛాస్తే తు భవిష్యన్తి క్షీణపుణ్యాశ్చ రౌరవే ॥ 5-920

శ్లో॥ **యే నరాఽ కులసంశుద్ధాఽ కల్పోక్తైనైవ సంస్కృతాః । 7-209 (2)**

శ్లో॥ **తే చేన్నిపతితా వామే పాతకం కిమతఽ పరమ్ ॥ 7-210 (1)**

శ్లో॥ పఞ్చలక్షణసంయుక్తో బ్రాహ్మణః కాల ఏవ సః ।
అహం బ్రహ్మా తథా విష్ణుస్తస్యాజ్ఞావశవర్తినః ॥ **10-47**

శ్లో॥ సచే ద్వామపథం ప్రాప్తః పునః శ్వా చాపి జాయతే ॥ **10-49(1)**

శ్లో॥ శూద్రాదియవనాంతానాం సిద్ధిర్వామపథే స్థితా ॥ **10-53(2)**

శ్లో॥ మద్యం మాంసం సురాపానం మత్స్యస్త్రీబాన్ధవాస్తథా । **10-58(2)**

శ్లో॥ అనేకే యత్ర జాయన్తే తత్ర వామో గతిప్రదః ।
స్థిత్వా తు దక్షిణే మార్గే గుప్తం భుక్తం పలాదికమ్ ॥ **10-59**

శ్లో॥ స యాతి నరకం ఘోరం విష్ఠాయాం జాయతే కృమిః ॥**10-60(1)**

శ్లో॥ సర్వకర్మవిహీనా యే వర్ణాశ్రమవివర్జితాః ।
కౌలే వా వామమార్గే తే భుక్తిముక్త్యోశ్చ భాజనమ్ ॥ **10-64**

శ్లో॥ గురూపదేశరహితా మహాన్త ఇతి కేచన ।
మోహయన్తి జనాన్నేకేచిత్స్వయం పూర్వవిమోహితాః ॥ **10-71**

శ్లో॥ పేయం మద్యం పలం ఖాద్యం సమాలోక్యం ప్రియాముఖమ్ ।
ఇత్యేవాచరణం ప్రోక్తం పామరాః ప్రవదన్తి చ ॥ **10-72**

శ్లో॥ మద్యపానేన మునయో యది సిద్ధిం లభన్తి చేత్ ।
మద్యపానరతాస్సర్వే కిం సిద్ధా న భవన్తి తే ॥ **10-73**

శ్లో॥ మాంసభక్షణమాత్రేణ యది పుణ్యా గతిర్భవేత్ ।
క్రవ్యాదానాం తదా మోక్షో మాంసాదన్యన్న భుఞ్జతే ॥ **10-74**

శ్లో॥ స్త్రీసంభోగేన భో దేవా యది ముక్తిః ప్రజాయతే ।
తథా సర్వేఽపి ముక్తాః స్యుః కస్య జన్మ భవిష్యతి ॥ **10-75**

శ్లో॥ తస్మాద్విప్రో హి రాజన్యో వైశ్యశ్చ న సురాం పిబేత్ ।
సురాదర్శనమాత్రేణ కుర్యాత్సూర్యావలోకనమ్ ॥ **10-80**

శ్లో॥ సురాపానే కృతే వహ్నిజ్వలద్దణ్డం ప్రవేశయేత్ । **10-82(1)**

శ్లో॥ ముఖే తేన వినిర్దగ్ధే తచ్ఛుద్ధిం సమవాప్నుయాత్ ॥ **10-83(1)**

శ్లో॥ ఇతి కౌలికమార్గస్య ప్రపఞ్చోఽయం ప్రదర్శితః ।
వేదధర్మవిహీనా యే తేఽత్ర ధర్మేఽధికారిణః ॥ **10-757**

శ్లో॥ భక్ష్యపానాఙ్గనారమ్యే కౌలికే రమతే మనః ।
ప్రాయః కలియుగే నృణాం నృయోనిస్తేన దుర్లభా ॥ **15-385**

శ్లో॥ అజ్ఞానీ కౌలికోఽయం తు పతితః శూకరో భవేత్ ।
వామాచారాన్నిపతితోజ్ఞానీ కుక్కురతాం వ్రజేత్ ॥ **15-386**

శ్లో॥ యే వామమార్గనిరతా వేదబాహ్యానుసారతః ।
స్వధర్మమేవ శంసన్తి వచస్తేషాం న మానయేత్ ॥ **17-245**

శ్లో॥ అజ్ఞానాన్మోహతో వాఽపి దుర్గురోర్వా ప్రసఙ్గతః ।
మపఞ్చకస్య సఙ్గశ్చేజ్జాతో నిరయమశ్నుతే ॥ **17-411**

శ్లో॥ వ్యామోహకారకం మద్యం నిషిద్ధం నరకప్రదమ్ ।
బ్రాహ్మణో న స్పృశేన్మద్యం వైదికే వర్త్మని స్థితః ॥

శ్లో॥ విష్ణోరప్యర్చనం కుర్యాత్తర్పణం సురయా పునః ।
అవిప్రస్సౌఖ్యమాప్నోతి ప్రేత్య బ్రహ్మణి లీయతే ॥ **20-114**

శ్లో॥ తర్పణం చ ప్రకుర్వీత పయసా పాయసేన చ ।
ఘృతేన మధునా వాఽపి సురయా తత్ర సాధకః ॥ **23-691**

శ్లో॥ బ్రాహ్మణః క్షత్రియో వైశ్యః శూద్రశ్చేతి యథాక్రమమ్ ।
తర్పణస్య విధానేన హఠాత్సిద్ధిః ప్రజాయతే ॥ **23-692**

శ్లో॥ యో విప్రః స్వకులం హిత్వా దక్షిణాయ ప్రయచ్ఛతి ।
వామమార్గోపాసనన్తు తౌ ద్వౌ లోకద్వయాచ్చ్యుతౌ ॥

శ్లో॥ లోభాద్వా మోహతో దద్యాద్భృష్ణీయాద్యది వైదికః ।
ఉభయోః కులనాశః స్యాద్దరిద్రో జన్మజన్మని ॥ **23-743**

శ్లో॥ నోపాస్యా జాతు చిద్విప్రైర్వామమార్గప్రభావతః । **30-9**

శ్లో॥ న భజేద్వామమార్గం తు యతోఽ నిష్ఠో దురత్యయః ।
తన్మార్గిణాం మహాపాపం పాపాత్మానోఽత్ర యే స్థితాః ॥**30-**

శ్లో॥ రక్తమాంససురాయుక్తస్సర్వైర్మత్స్యైస్సమన్వితః ।
బలిస్తామస ఆఖ్యాతః శూద్రాదీనాం ప్రశస్యతే ॥ **32-117**

శ్లో॥ దక్షిణే పయసా చైవ తస్య తృప్తిః ప్రజాయతే ।
వామాదీనాం మాంసమద్యరక్తాద్యైః స్థిరతాఽపి వా ॥

శ్లో॥ దక్షమార్గీ చ దుగ్ధాద్యైః కృత్వా వై సిక్తకం మహత్ ।
వామాచారీ కులద్రవ్యైః స్వాఽమ్నాయోక్తైస్తథాపరే ॥

శ్లో॥ వామాచారేణ శూద్రాణామిహ లోకే ఫలప్రదః ॥ - ఇతి మేరుతన్త్రే 35-152(2).

"శ్లో॥ గోక్షీరం బ్రాహ్మణో దద్యాద్గవ్యమాజ్యం చ బాహుదః ।
వైశ్యశ్చ మాక్షికం దేయం శూద్రః పౌష్ట్యాదికం చరేత్ ॥ " - ఇతి శ్రీక్రమే

"క్షీరైర్విప్రాః ఘృతేన క్షత్రాః మధునా విశః । మద్యేన తదన్యే!"

- ఇతి శక్తిజిజ్ఞాసాయామగస్త్యస్తృతీయేఽధ్యాయే.

"వరం ప్రాణాః ప్రగచ్ఛన్తు బ్రాహ్మణో నార్పయేత్సురామ్ ।
బ్రాహ్మణో మదిరాం దత్వా బ్రాహ్మణ్యాదేవ హీయతే।" - ఇతి బృహత్సంగమతన్త్రే.

"బ్రాహ్మణేన సదా దేయం కూష్మాణ్డం బలికర్మణి ।
శ్రీఫలం వా సురాధీశ ఛేదం నైవతు కారయేత్ ॥" - ఇతి రుద్రయామళే.

మాషాన్నేన బలిర్దేయో బ్రాహ్మణేన విజానతా । ఇతి చ.

ఏవం దద్యాత్ క్షత్రియోఽపి పైష్టీం తు న కదాచన ।
నారికేళోదకం కాంస్యే తామ్రే గవ్యం తథా మధు ।
రాజన్యవైశ్యయోర్దానం న ద్విజస్య కదాచన ।
ఏవం ప్రదానమాత్రేణ హీనాయుర్బ్రాహ్మణో భవేత్ ॥ - ఇతి మహాకాళసంహితాయామ్.

క్షీరేణ బ్రాహ్మణై స్తర్ప్యా ఘృతేన నృపవంశజైః ।
మాక్షికైర్వైశ్యవర్ణైస్తు ఆసవైశ్శూద్రజాతిభిః ॥ - ఇతి భైరవీతన్త్రే.

బ్రాహ్మణో మదిరాం దత్వా బ్రాహ్మణ్యాదేవ హీయతే
స్వగాత్రరుధిరం దత్వా స్వాత్మహత్యామవాప్నుయాత్ ॥ - ఇతి హంసమాహేశ్వరతన్త్రే

"యత్రావశ్యం వినిర్దిష్టం మదిరాదానపూజనమ్ ।
బ్రాహ్మణస్తామ్రపాత్రే మధుమద్యం ప్రకల్పయేత్ ॥ " - ఇతి కులచూడామణితన్త్రే

"విప్రాః క్షోణిభుజో విశస్తదితరే క్షీరాజ్యమధ్వాసవై
స్త్వాం దేవి! త్రిపురే! పరాపరమయీం సంతర్ప్య పూజా విధౌ ॥
యాం యాం ప్రార్థయతే మనః స్థిరధియా తేషాం త ఏవ ధ్రువమ్
తాం తాం సిద్ధిమవాప్నువన్తి తరసా విఘ్నైరవిఘ్నీకృతాః॥"-ఇతి లఘుస్తవే కాళిదాసః ।

కిఞ్చ కల్పసూత్రవ్యాఖ్యాత్రా రామేశ్వరేణాపి "**నిర్భయతా సర్వత్ర**" ఇతి సూత్రవ్యాఖ్యా-నావసరే కౌలమార్గావలంబనే మపంచకస్వీకారే చ నరకాద్యనర్థస్సమ్యగ్విజ్ఞాయత ఇత్యపి చోద్ఘోషితమ్ । తథాహి "సర్వత్ర సర్వతః మపంచకస్వీకారే కౌలమార్గావలంబనే చ నరకాదిప్రతిపాదకాని యాని శాస్త్రాణి తేభ్యస్సర్వేభ్యః నిర్గతం భయం యస్మాత్స నిర్భయః తస్య భావస్తత్తా సంపాదనీయేతి శేష" ఇతి ॥

అత్రేయం సఙ్గతిః ।

కులార్ణవాదీని తన్త్రాణి కల్పసూత్రం చ మపంచకస్వీకారకౌలమార్గావలంబనయో-శ్చావశ్యకతాం సర్వేషాం వర్ణానామాశ్రమిణాం చ ప్రతిపాదయన్తి । మేరుతన్త్రాది తన్త్రాణ్యగస్త్యాదీనాం సూత్రాణి శ్రీయాగసూత్రం చ మపంచకస్వీకారకౌలమార్గయోశ్చ శూద్రాదియవనాంతానామేవాధికారః న తు వైదికానాం ద్విజానామితి వ్యవస్థాం ప్రతిపాదయన్తి । యది ద్విజానామపి కామం స్యాత్తత్తు క్షత్రియవైశ్యయోరేవ న తు బ్రాహ్మణానామితి । బ్రాహ్మణానాం మధ్యే యది గౌడా "వయం యదన్నాః పితర-స్తదన్నా" ఇతి శ్రీరామచన్ద్రవచనమనుసృత్య మత్స్యమప్యాదరేణ గృహ్ణీయుశ్చేద్గృహ్ణన్తు నామ । తేషాం గౌడానామపి మత్స్యాదన్యత్సర్వమగ్రాహ్యమేవేతి । పరన్తు ద్రావిడానాం బ్రాహ్మణానాం మపంచకస్వీకారకౌలమార్గావలంబనయోశ్చ సర్వథా నింద్యత్వేన పర్యుదస్తత్వాద్ధేయత్వమేవేత్యుద్ఘోషయన్తి । ఈదృశద్వైవిధ్యే కౌలమార్గావలంబనమపంచక స్వీకారవిషయే కస్మిద్ధాన్తఽ కస్య వా హేయత్వం కస్య వోపాదేయత్వమితి చేదుచ్యతే "**న సురాం పిబేత్ । న కలంజం భక్షయేత్ । న మాగ్సమశ్నీయాత్ । న పరదారాన్ గచ్ఛే**" దిత్యాది శ్రుతిభిస్సురాపానాదేర్నిషిద్ధత్వాత్ । తాదృశనిషిద్ధకృత్యాన్యాచరితానాం ద్విజానాం ప్రాయశ్చిత్తీయతా మన్వాదిస్మృతిషు బహుధా స్మర్యమాణత్వాత్ । తన్త్రేషూప-లభ్యమానస్య వామదక్షిణభేదస్య చ ద్విజేతరద్విజాధికారభేదేన వ్యవస్థయాఽపరిదృశ్య-మానత్వాత్కౌలమార్గ**మ**పంచకస్వీకారయోర్బ్రాహ్మణానాం సర్వథా హేయత్వమేవేతి వివేక ఏవ రాద్ధాన్తః ॥ "**విరోధే త్వనపేక్ష్యం స్యాదసతి హ్యనుమానం**" ఇతి జైమినీయన్యాయాత్ "స్మృత్యనవకాశదోషప్రసంగ ఇతి చేన్నాన్యస్మృత్యనవకాశదోషప్రసంగా" దితి "శ్రీకృష్ణద్వైపాయనన్యాయాచ్చ ఇత్యత్రాగస్త్యసూత్రాణి "**తత్ర కేచన వామేన ప్రకృతిం దక్షిణేన పురుషం పథా యజన్తి ।** అతత్కర్మ తుచ్ఛత్వాత్తమోయోగ్యత్వాత్ । దాక్షిణ్యం శ్రేయః దక్షిణో హి స్వతశ్శుద్ధః । దక్షిణేన దక్షిణో భవతి" 3-25, 26,27,28,30,31.

అత్రాభియుక్తానాం నిబంధనకారాణామపి వాక్యాని సన్తి ॥ తాన్యప్యుదాహ్రియన్తే

తత్ర విప్రేణ జపహోమాన్నబలినైవేద్యైః సాత్త్వికీ పూజా కార్యా నైవేద్యైశ్చ నిరామిషైః। మద్యం దత్త్వా బ్రాహ్మణస్తు బ్రాహ్మణ్యాదేవ హీయతే। "మద్యమపేయమదేయ" మిత్యాది నిషేధాన్మాంసమద్యాదియుతరాజసపూజాయాం బ్రాహ్మణస్య నాధికారః। మద్యపానే మరణాన్తప్రాయశ్చిత్తోక్తేః। స్పర్శే తదంగచ్ఛేదోక్తేశ్చాల్పప్రాయశ్చిత్తేన దోషానపగమేన పాతిత్యాపాతాత్। క్షత్రియవైశ్యయోర్మాంసాదియుతజపహోమ సహితరాజసపూజాయా మప్యధికారః। స చ కేవలం కామ్య ఏవ న తు నిత్యః। నిష్కామక్షత్రియాదేస్సాత్త్వికపూజా కరణే మోక్షాదిఫలాతిశయః। ఏవం శూద్రాదేరపీతి ॥

ఇత్థం వామదక్షిణప్రతిపత్తివ్యవస్థావిధాయకేషు వాక్యేషు బహుషు జాగ్రత్సు సత్సు కల్పసూత్రకులార్ణవాదిషు ప్రతిపాదితా వామప్రతిపత్తిరేకైవ గ్రాహ్యా సర్వేషాం జనానాం మ్లేచ్ఛాచారవత్। త్రైవిద్యవృద్ధైశ్శిష్టైః ప్రమాణత్వేన గృహీతాః శ్రుతిస్మృతిసదాచారాః "**నిర్భయతా సర్వత్ర**" ఇతి కల్పసూత్రానురోధాద్దూరతః పరిహరణీయా ఏవేతి। "ఆనన్దం బ్రాహ్మణో రూపం తచ్చ దేహే వ్యవస్థితం తస్యాభివ్యంజకాః పంచమకారాస్తైరర్చనం గుప్త్యా ప్రాకట్యాన్నిరయః" 'ఆగణనం కస్యాపి' 'నిర్భయతా సర్వత్ర' ఇతి కల్పసూత్రస్థాని త్రీణి సూత్రాణ్యేవ సకలశ్రుతిస్మృతిపురాణన్యాయసహస్రాణాం మూర్ధ్న్యవస్థితత్వేన స్వతః ప్రమాణాన్యేవేతి మూర్ఖధియా ప్రలపన్తో పణ్డితమానినో బ్రాహ్మణబ్రువాః కథం శిష్టా లోకసంగ్రహకర్తారో భవేయురితి పుణ్యపురుషైః శాన్తహృదయేన విభావనీయాః। నూనం న తే శిష్టా లోకసంగ్రహకర్తారః కిన్తు తే సర్వే "స్వయం నష్టః పరానపి వంచయతీ" తి న్యాయస్య సాఫల్యం కుర్వన్తః లోకవఞ్చకా ఏవేత్యలం బ్రాహ్మణానాం మధ్యే కౌలాచారప్రవృత్త్యా। ప్రకృతమనుసరామః। శ్రీవిద్యాయా అభ్యర్హితత్వాత్సాహ్యత్ర ప్రదర్శ్యతే ॥

శ్రీవిద్యాసాంప్రదాయః।

తత్ర ప్రమాణం మాతృపిత్రాచార్యాః। "మాతృమాన్ పితృమానాచార్యవాన్పురుషో వేద" ఇతి శ్రుతేః "**మాతృదేవో భవ। పితృదేవో భవ। ఆచార్యదేవో భవ।**" ఇతి చ మాత్రధీనం తూత్తమం జన్మ। ఉత్తమత్వం తు శాస్త్రాధికారయోగ్యత్వం। పిత్రధీనం తూపనయనం ద్విజత్వాధికారహేతుః। ఆచార్యాధీనా తు విద్యా "**కర్ణాత్కర్ణోపదేశేన ప్రాప్తమవనీతల**" మితి స్మృతేః ॥ సోఽప్యాచార్యః మాతృపిత్రాచార్యైరనుగృహీతస్సిద్ధో భవేత్॥ స ఏవ గురురనాద్యవిచ్ఛిన్నగురుపరంపరాప్రాప్తసాంప్రదాయపవిత్ర ఇత్యుచ్యతే॥ స ఏవోభయకులపవిత్ర ఇత్యపి చోచ్యతే। ఉభయకులపవిత్రో నామ ద్వే కులే వంశౌ

విద్యావంశో జన్మవంశశ్చ పవిత్రే పుణ్యతమే యస్య స ఇతి వ్యుత్పత్త్యా విద్యావంశ-జన్మవంశాభ్యాం పవిత్ర ఇతి మాతృతః పితృతః సత్కులప్రసూనః సద్గురోస్సకాశా-ల్లబ్ధవిద్యశ్చ తథోచ్యతే । తథా చ స్మర్యతే పతంజలినా **మహాభాష్యే** "వంశో ద్విధా విద్యయా జన్మనా చే"తి విద్యావంశాభావే ప్రత్యవాయమాహ – జ్ఞానార్ణవే "గురుపంక్తి-విహీనస్తు భవేత్పఙ్క్తివివర్జితః" ఇతి । విద్యావంశస్తు శ్రీవిద్యాశంకరభగవత్పాదాచార్యా-నుయాయినాం అనాద్యవిచ్ఛిన్నపరంపరాప్రాప్తభారతీసాంప్రదాయ ఏవ ॥ స ఏవ భారతవర్షస్య మహదైశ్వర్యమితి స్మర్యతే । విష్ణుపురాణే "ఉత్తరం యత్సముద్రస్య హిమాద్రేశ్చైవ దక్షిణం వర్షం తద్భారతం నామ భారతీ యత్ర సంతతిః । నవయోజనసాహస్రో విస్తారోఽస్య మహామునే । కర్మభూమిరియం స్వర్గమపవర్గం చ గచ్ఛతా" మితి । భారతీవంశస్తూపవర్ణ్యతే సర్వత్ర "**నారాయణం పద్మభువం వశిష్టం శక్తిం చ తత్పుత్రపరాశరం చ । వ్యాసం శుకం గౌడపదం మహాన్తం గోవిందయోగీన్ద్ర-మథాస్య శిష్యమ్ । శ్రీశంకరాచార్యమథాస్య పద్మపాదం చ హస్తామలకం చ శిష్యమ్। తం తోటకం వార్తికకారమన్యానస్మద్గురూన్సంతతమానతోఽస్మి**" ఇతి । స చ పవిత్రతమ స్సాంప్రదాయోద్యశ్రీవిద్యాశంకరపదమావేశప్రకాశితజగద్గురు **శ్రీకల్యాణానన్దభారతీ మాన్తాచార్యస్వామిన్యేవ** సుష్ఠు విజయతేతరామితి వస్తుగతిః ॥ –

కలిద్వాపరయోస్సన్ధౌ స్థితః శ్రీకృష్ణద్వైపాయనవేదవ్యాసః భారతీవంశవివర్ధన ఇతి యశసాఽద్యాపి స్మర్యతే సర్వత్ర తత్తు న విస్మరణీయం విద్యావంశగౌరవాభిలాషిభి-స్సర్వైరితి ప్రసంగానుప్రసక్తిః –

గురులక్షణమ్ ।

సద్గురులక్షణమాహ **మేరుతన్త్రే** – 1-72

"వింశద్విశ్వోపకగుణైర్యుక్తో యస్స గురుర్భవేత్ ।
యోఽత్యుత్కృష్టో యథోక్తాంగః శుద్ధవేషో మనోహరః ।

సర్వాంగమార్గతత్త్వజ్ఞస్సర్వమన్త్రవిధానవిత్ ।
ఇంగితాకారచేష్టావిద్దూరతః కృతదుర్జనః ।
అన్తర్ముఖోఽబహిర్దృష్టిస్సర్వజ్ఞో దేశకాలవిత్ ।
ఆజ్ఞాసిద్ధో దయాయుక్తశ్శాన్తో వేదాఙ్గవేదవిత్ ।
నిత్యే నైమిత్తికే కామ్యే రతః కర్మణ్యనిందితే ।
అలోలుపోఽహింసకశ్చ పక్షపాతీ గురుర్మతః ॥" ఇతి

"గురుశ్శ్రోత్రియో బ్రహ్మనిష్ఠశ్శాన్తో దాన్తః కులీనశ్శుద్ధాచారః ।
సుప్రసిద్ధః మన్త్రతన్త్రవిచక్షణ ఆశ్రమీ ధ్యాననిష్ఠో వా ॥" – ఇతి శ్రీవిద్యాదర్శనే.

ఉత్తమః పంచధా ప్రోక్తో గురుర్బ్రహ్మాత్మవేదిభిః ।
బ్రహ్మచారీ గృహస్థశ్చ వానప్రస్థశ్చ భిక్షుకః ।
అతివర్ణాశ్రమీ చేతి క్రమాచ్ఛ్రేష్ఠో విచక్షణః ॥ – ఇతి సూతసంహితాయామ్.

విద్యాస్థానాని ।

శ్రీవిద్యాయామధికృతానాం ద్విజానామంతఃకరణపరిపాకవశేన చత్వారి విద్యా-స్థానాని విద్యన్తే సోపానక్రమేణ । తాని స్థానాని జన్మానీత్యపి చోచ్యన్తే । తథాహి "మాతురగ్రేఽధిజననం ద్వితీయం మౌంజిబన్ధనే । తృతీయం యజ్ఞదీక్షాయాం చతుర్థం న్యాసకర్మణి" ఇతి । తత్ర ప్రథమం జన్మాన్తరార్జితపుణ్యకర్మవశాల్లభ్యతే తథా చోక్తమీశ్వరగీతాసు "న హి కల్యాణకృత్కశ్చిద్దుర్గతిం తాత గచ్ఛతి । ప్రాప్య పుణ్యకృతా-న్లోకానుషిత్వా శాశ్వతీస్సమాః । శుచీనాం శ్రీమతాం గేహే యోగభ్రష్టోఽభిజాయతే । అథవా యోగినామేవ కులే మహతి ధీమతామ్ । ఏతద్ధి దుర్లభతరం లోకే జన్మ యదీదృశ " మితి । **"రమణీయచరణాః రమణీయాం యోనిమాపద్యేరన్ బ్రాహ్మణయోనిం వా క్షత్రియయోనిం వా"** ఇతి శ్రుతేశ్చ । – ఛా. 5. 10. 7. ద్వితీయం జన్మ పిత్రధీనం "అష్టవర్షం బ్రాహ్మణముపనయీత । తమధ్యాపయీత" ఇతి స్మృతేః ॥ తృతీయచతుర్థే త్వైచ్ఛికే స్వాయత్తే యద్యప్యాచార్యానుగ్రహాదేవ సంపాదయితవ్యే । తృతీయం స్థానమా-రురుక్షుర్విద్యాభిలాషీ సాధక ఇత్యుచ్యతే ॥ స చ సాధకః విద్యాధికారయోగ్యతాం సంపత్తిం చ సంపాద్య గుర్వనుగ్రహసంపాదనాయ ప్రయత్నః కర్తవ్యః ।

శిష్యలక్షణమ్ ।

సాధకలక్షణమాహ **మేరుతన్త్రే** । 1-80...

"గురువాక్యప్రమాణజ్ఞం గురుశుశ్రూషణే రతమ్ ।
లబ్ధాభిమానగర్వాదివర్జితం కులనాయకమ్ ॥
నిరపేక్షం గురుద్రవ్యే తత్ప్రసాదాభికాంక్షిణమ్ ।
జపధ్యానాభినిరతం మోక్షమార్గాభిమానినమ్ ॥
సమాధిసాధనోపేతం శుద్ధదేహఞ్చ ధార్మికమ్ ।
దృఢవ్రతం సదాచారం శ్రద్ధాభక్తిసమన్వితమ్ ॥

దీనసత్యమితస్నిగ్ధభాషిణం సాధుసమ్మతమ్ ।
అనుకూలప్రియాయుక్తం ధీరం సర్వోపకారకమ్ ॥
సదైవ సుముఖం కుర్యాచ్ఛిష్యం దైవతతుష్టయే ।
ఇత్యత్ర సమ్యఙ్నిరూపితమ్ ॥

"శాన్తో దాన్తో వినీతశ్శుద్ధాత్మా శ్రద్ధావాన్కులీనస్సచ్చరితో ధనీ" ఇతి శ్రీవిద్యాదర్శనే.

గురుశుశ్రూషా ।

ఈదృగ్లక్షణోపేతస్సాధకః పూర్వోక్తలక్షణసంపన్నం గురుమాశ్రయేత్స్వాభిలషితార్థ-సిద్ధయే । తథా చోక్తం భగవతా **"తద్విద్ధి ప్రణిపాతేన పరిప్రశ్నేన సేవయా"** – భ.4-34 ఇతి.

"గురుశుశ్రూషయా విద్యా పుష్కలేన ధనేన వా । అథవా విద్యయా విద్యా చతుర్థం నోపలభ్యతే" । ఇతి విద్యాసంపాదనే త్రీణి సాధనాని స్మర్యమాణాని । కథం శుశ్రూషా ఏవ భగవతోపదిష్టా విద్యాయాస్సాధనత్వేనేతి చేదుచ్యతే । శ్రీవిద్యాయాస్తుల్యాయా విద్యాయా యత్ర కుత్రాప్యవిద్యమానత్వాద్విద్యాన్తరప్రదానేన లబ్ధుమశక్యా ఏవ తథా చోక్తం **నిత్యాషోడశికార్ణవే**–

"వాగురామూలవలయే సూత్రాద్యాః కవలీకృతాః ।
తథా మన్త్రాస్సమస్తాశ్చ విద్యాయామత్ర సంస్థితాః ॥

అత్ర సర్వే మహామన్త్రా బీజాన్తర్వృక్షగాత్రవత్ ।
సంస్థితాస్తు మహేశాని తస్మాచ్ఛ్రేష్ఠతరా భవేత్ ॥" ఇతి ।

అన్యత్ర 'యస్యాన్యదేవతానామకీర్తనం జన్మకోటిషు । తస్యైవ భవతి శ్రద్ధా శ్రీదేవీ-నామకీర్తనే । చరమే జన్మని యథా శ్రీవిద్యోపాసకో భవేత్ ॥' –ఇతి **బ్రహ్మాణ్డపురాణే.**

యస్య నో పశ్చిమం జన్మ యది వా శంకరస్స్వయమ్ ।
తేనైవ లభ్యతే విద్యా **శ్రీమత్పంచదశాక్షరీ** ॥
మోక్షైకహేతుర్విద్యా చ శ్రీవిద్యా పరికీర్తితా ॥ ఇత్యన్యత్ర ।

పుష్కలధనప్రదానమపి శ్రీవిద్యావిషయేన స సంభవతి ॥ తథా చోక్తమ్ ।

సేశ్వరాణి సలోకాని భువనాని చతుర్దశ ।
శ్రీవిద్యార్ణస్య చైకస్య కళాం నార్హన్తి షోడశీమ్ ॥

ఇత్యుక్తత్వాత్ "గురవే దక్షిణాం దద్యాత్ప్రత్యక్షాయ శివాత్మనే । సర్వస్వం వా తదర్ధం

వా తదర్థం వా తదాజ్ఞయా” ఇతి వచనమనుసృత్య స్వశక్త్యా దీయతే యద్యత్తత్ప్రదానం శిష్యభక్తివిశేషఖ్యాపనాయైవ న తు విద్యానిష్క్రియార్థమితి ప్రియా దేయమ్ । పరమార్థతన్త్రవిద్యయా తుల్యం ధనం యత్ర కుత్రాపి నోపలభ్యతే । కించ శిష్యేణ దత్తం ధనమచిరాదేవ నశ్యతి । గురుణా దత్తా తు విద్యేహలోకే పరత్ర చ సర్వకాల-సర్వావస్థాసు సుస్థిరా ప్రకాశతే హి । తస్మాచ్ఛ్రద్ధాభక్తిపురస్సరా శుశ్రూషైవ గుర్వనుగ్రహే ముఖ్యకారణమితి సైవోపదిశ్యతే భగవతా తద్విద్ధీత్యాదినాఽతో విద్యాభిలాషీ శుశ్రూషణాత్ప్రమాదో న కర్తవ్యః । అత్ర సాధకేనేదమవశ్యం జ్ఞాతవ్యమ్ । న విద్యాసంగ్రహోపాయమాత్రమేవ గురుశుశ్రూషణమితి యతో విద్యాఫలప్రాప్తిరపి సర్వథా గుర్వధీనా గురుభక్తిమూలికైవ । తథా చోక్తమ్ ।

“యస్య దేవే పరాభక్తిర్యథా దేవే తథా గురౌ ।
తస్యైతే కథితా హ్యర్థాః ప్రకాశన్తే మహాత్మనః ॥

యథా దేవే తథా మన్త్రే యథా మన్త్రే తథా గురౌ ।
యథా గురౌ తథా స్వాత్మన్యేవం భక్తిక్రమః ప్రియే ॥

మనుష్యచర్మణాబద్ధః సాక్షాత్పరశివస్స్వయమ్ ।
సచ్ఛిష్యానుగ్రహార్థాయ గూఢం పర్యటతి క్షితౌ ॥

అత్రినేత్రశ్శివస్సాక్షాదచతుర్బాహురచ్యుతః ।
అచతుర్వదనో బ్రహ్మా శ్రీగురుః కథితః ప్రియే ॥

యథా ఘటశ్చ కలశః కుమ్భశ్చైకార్థవాచకః ।
తథా దేవశ్చమన్త్రశ్చ గురుశ్చైకార్థ ఉచ్యతే ॥

గురుభక్తివిహీనస్య తపోవిద్యాకులం వ్రతమ్ ।
సర్వం నశ్యతి తత్రైవ భూషణం లోకరంజనమ్ ॥

భోగమోక్షార్థినాం బ్రహ్మవిష్ణ్వీశపదకాంక్షిణామ్ ।
భక్తిరేవ గురౌ దేవి నాన్యః పన్థా ఇతి శ్రుతిః ॥

గురౌ మనుష్యబుద్ధిం చ మన్త్రే చాక్షరబుద్ధికమ్ ।
ప్రతిమాసు శిలాబుద్ధిం కుర్వాణో నరకం వ్రజేత్ ॥

గురుం న మర్త్యం బుద్ధ్యేత యది బుద్ధ్యేత తస్య హి ।
న కదాచిద్భవేత్సిద్ధిర్మన్త్రైర్వా దేవతార్చనైః ॥

“శివే రుష్టే గురుస్త్రాతా గురౌ రుష్టే న కశ్చన” ఇతి విద్యాఫలప్రాప్తిరపి గుర్వధీనైవే-త్యుపదిష్టత్వాత్సర్వదా గుర్వనుగ్రహసంపాదనాయ గురౌ భక్తిఽకార్యేతి చోదనా ॥

గుర్వన్వేషణా ।

విద్యాసంగ్రహే సద్గురుస్సర్వథాఽన్వేష్టవ్యస్సాధకేన నోచేత్ప్రమాదవశాదసద్గుర్వ-ధీనోఽపి భవేత్ । తథా చేదిహ చ పరత్ర చానర్థాయైవ కల్పతే । తస్మాత్సద్గురో రన్వేషణేఽవశ్యం వక్ష్యమాణవిశేషా జ్ఞాతవ్యాః । యతో దాంభికాస్స్వార్థాభిలాషిణోఽ ప్యాచార్యవేషేణ బాహుళ్యేన సంచరన్తి । తథా చోక్తమ్ ॥

“గురవో బహవస్సన్తి దీపవచ్చ గృహే గృహే ।
దుర్లభోఽయం గురుర్దేవి సూర్యవత్సర్వదీపకః ॥

గురవో బహవస్సన్తి వేదశాస్త్రాదిపారగాః ।
దుర్లభోఽ యం గురుర్దేవి పరతత్త్వార్థపారగః ॥

గురవో బహవస్సన్తి కుమన్త్రౌషధి వేదినః ।
నిగమాగమశాస్త్రోక్తమన్త్రజ్ఞో దుర్లభో భువి ॥

గురవో బహవస్సన్తి శిష్యవిత్తాపహారకాః ।
దుర్లభోఽయం గురుర్దేవి శిష్యదుఃఖాపహారకః ॥

శివాదిగురుపర్యన్తం పారంపర్యక్రమేణ యః ।
అవాప్తతత్త్వసంభారః సగురుర్నాపరఽ ప్రియే ॥

యే దత్త్వా సహజానన్దం హరన్తీన్ద్రియజం సుఖమ్ ।
సేవ్యాస్తే గురవః శిష్యైరన్యే త్యాజ్యా ప్రతారాకాః ॥ – ఇతి **కులార్ణవే** ।

శూద్రాణాం చ తథా స్త్రీణాం గురుత్వం న కదాచన ।
వైశ్యస్యాపి తథా రాజ్ఞో విద్యోత్కర్షబలేన చ ॥

గురుత్వం కేచిదిచ్ఛన్తి స్వోత్తమం ప్రతి కేశవ ।
ఉత్తమ ఽపంచధా ప్రోక్తో గురుర్బ్రహ్మాత్మవేదిభిః ॥

బ్రహ్మచారీ గృహస్థశ్చ వానప్రస్థశ్చ భిక్షుకః ।
అతివర్ణాశ్రమీ చేతి క్రమాచ్ఛ్రేష్ఠా విచక్షణ ॥

విద్యోత్కర్షబలేనైవ గురుర్భవతి నాన్యథా ।
అతివర్ణాశ్రమీ ప్రోక్తో గురుస్సర్వాధికారిణామ్ ॥

న కస్యాపి భవేచ్ఛిష్యో యథాఽహం పురుషోత్తమ ।
అతివర్ణాశ్రమీ సాక్షాద్గురూణాం గురురుచ్యతే ॥

తత్సమో నాధికశ్చాస్మింల్లోకేఽస్త్యేవ న సంశయః ।

– ఇతి సూతసంహితాయాం ముక్తిఖణ్డే పంచమేధ్యాయే ।

విద్యాభిలాషీ రాగాదినా గుర్వన్వేషణాదుపరమం కృత్వా యేన కేనాపి మార్గేణ విద్యారంభం న కుర్యాత్ । యతో మహాననర్థః స్మర్యతే స్వాయత్తాదివ్యాపారేషు । తథాహి–

"యదృచ్ఛయా శ్రుతం మన్త్రం దృష్టే నాపి ఛలేన చ ।
పత్రే స్థితం చ వాధ్యాప్య తజ్జపస్స్యాదనర్థకృత్ ॥

పుస్తకే లిఖితాన్మన్త్రాన్విలోక్య ప్రజపన్తి యే ।
బ్రహ్మహత్యాసమం తేషాం పాతకం వ్యాధిదుఃఖదమితి ॥

అనాద్యవిచ్ఛిన్నపారంపర్యప్రాప్తసద్గురూపదిష్టమన్త్రానుష్ఠానాన్మహత్ఫలం చ స్మర్యతే ॥ తథాహి –

"ఉపదేశస్య సామర్థ్యాచ్ఛ్రీగురోశ్చ ప్రసాదతః ।
మన్త్రప్రభావాద్భక్త్యా చ మన్త్రసిద్ధిః ప్రజాయతే ॥

సిద్ధమన్త్రాద్గురోర్లబ్ధో మన్త్రో యస్సిద్ధిభాగ్భవేత్ ।
పూర్వజన్మకృతాభ్యాసాన్మన్త్రో వా శీఘ్రసిద్ధిదః ॥

దీక్షాపూర్వం కులేశాని పారంపర్యక్రమాగతమ్ ।
న్యాయలబ్ధశ్చైవ మన్త్రః స చ సిద్ధో న సంశయః ॥

అదీక్షితా యే కుర్వన్తి జపపూజాదికాః క్రియాః ।
న ఫలన్తి ప్రియే తేషాం శిలాయాముప్తబీజవత్ ॥

దేవి దీక్షావిహీనస్య న సిద్ధిర్న చ సద్గతిః ।
తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన గురుణా దీక్షితో భవేత్ ॥ " ఇతి ।

యతో విద్యాభిలాషిణస్సద్గురోర్లబ్ధదీక్షితస్య విద్యాఫలప్రాప్తిస్తద్విపరీతస్య చానర్థ–ఫలప్రాప్తిశ్చ స్మర్యతేఽతో విద్యాభిలాషిణా దీక్షా ప్రాప్తౌ సద్గురుస్సర్వథాన్వేషణీయ ఆశ్రయణీయశ్చ ॥

దీక్షా ।

దీక్షా తు విద్యాధికారయోగ్యతాసిద్ధిహేతుః । సా చావశ్యం సద్గురోస్సకాశాదేవ సంగ్రాహ్యా । సా చ విద్యార్థినోఽన్తఃకరణపరిపాకవశాన్మన్దమధ్యమోత్తమభేదేన త్రిధా। గృహీతవిద్యామాత్రానుష్ఠానయోగ్యతాహేతు**ర్మన్దా** । ఆమ్నాయపంచకానుష్ఠాన-యోగ్యతాహేతు**ర్మధ్యమా** । ప్రణవం వినా సకలవిద్యానుష్ఠానయోగ్యతాహేతు రుపదేశాధికారహేతు**శ్చోత్తమా** । ఇయముత్తమా దీక్షా పూర్ణదీక్షేత్యుచ్యతే । అస్యామేవ దీక్షాయాం పూర్ణాభిషేకస్సంపద్యతే యేన వినా పూర్ణాధికారో న లభ్యతే । తథా చోక్తమ్–

"ఏవం దత్వా గురుర్దీక్షాం కుర్యాత్పూర్ణాభిషేచనమ్ ।
వినా యేనాభిషేకేణ సాధకః పూర్ణాబోధతామ్ ।
ఆచార్యత్వం చ నాప్నోతి సద్గతిం చ సమీహితామ్ ॥ ఇతి ।

దీక్షాయాస్త్రైవిధ్యమేతద్యజ్ఞదీక్షాయామేవ తృతీయేస్థానే జన్మని । యజ్ఞదీక్షాయా-మిత్యత్ర యజ్ఞశబ్దః కర్మయజ్ఞో జపయజ్ఞశ్చేతి ద్వివిధయజ్ఞపరోఽప్యత్ర దీక్షాప్రకరణే జపయజ్ఞపర ఏవేత్యేవ గన్తవ్యః । స చ **జపయజ్ఞో భగవత్స్వరూప** ఏవేతి భగవతః ప్రతిజ్ఞా సువిదితా "**యజ్ఞానాం జపయజ్ఞోఽస్మీ**"తి – భ. 10–25. ప్రణవాధికారస్తు సంన్యాసదీక్షాయామేవ చతుర్థే జన్మని । ఇయం దీక్షావిభాగప్రక్రియా అనాద్యవిచ్ఛిన్న-గురుపరంపరాప్రాప్తభారతీసాంప్రదాయమర్యాదైవ । తథా చోక్తం **రేణుకాతన్త్రే**–

"భారతీయతయస్సర్వే యతీనాం గురవః స్మృతాః ।
ద్విమాసం వా త్రిమాసం వా గ్రామే గ్రామే స్థితిస్స్మృతా ॥
గీతాది పాఠస్సర్వేషాం సమ ఏవోదితస్సదా ।
భారతీనాం విశేషస్తు సర్వమన్త్రజపస్సదా ।
ఆదిత్యాదిషు భక్తిశ్చ తత్పూజా తన్నివేదనమ్ ।
ఏవం విధాని కర్మాణి యతీనాం విహితాని హి ।
బాలాదిపాదుకాన్తానాం మన్త్రాణాముత్తమం జపమ్ ।
భారతీయతిభిః కార్యం నిత్యమేవ న సంశయః ॥
ఓంకారజపమాత్రం త్వన్యేషాం తు విధీయతే ।
ప్రణవాదన్యమన్త్రాణామనుష్ఠానం తు నాచరేత్ ।
ఆచరేద్యది మూఢాత్మా రౌరవం నరకం వ్రజేత్ ।
భారతీనాం యతీశానాం ధర్మ ఉక్తస్సనాతనః॥ ఇతి ।

దీక్షాయా॰ పరమప్రయోజనం విద్యాధికారయోగ్యతాసిద్ధిరిత్యుచ్యతే । కేయం విద్యాధికారయోగ్యతా కథం వా తత్సిద్ధిర్దీక్షాయా ఇత్యత్ర కించిదుచ్యతే – "**దేవో భూత్వా దేవా న్యజేత్** " " **నారుద్రో రుద్రమర్చయే**" దితి విధినిషేధాభ్యాం దేవతాభావా-పన్నస్యైవ తత్తద్దేవతావిద్యాధికారయోగ్యతా ఇతి విజ్ఞాయతే ॥

"**అగ్నిర్వై దీక్షిత**" ఇతి శ్రుత్యా జ్యోతిష్టోమదీక్షయాఽధ్వర్యుణా దీక్షితో యజమానోఽగ్నిరిత్యుచ్యతే । అగ్నిరేవ జ్యోతిష్టోమస్య దేవతా । యజ్ఞాధికారీ ద్విజస్తద్దీక్షయా దీక్షిత-స్సన్నగ్నిభావమాపన్న ఇతి స్పష్టం విజ్ఞాయతే । తన్న్యాయేనైవ జపయజ్ఞదీక్షాయామపి సద్గురుణా దీక్షితస్తత్తద్దేవతాభావమాప్నోతీతి శ్రుతిస్మృతిన్యాయసమ్మత ఏవ । దీక్షయా తత్తద్దేవతా భావ॰ కథం లభ్యత ఇతి చేదుచ్యతే జపయజ్ఞే సాధనాని త్రీణి హి మనోవాక్కాయాని । తాని స్వభావతో మానుషాణీత్యుచ్యన్తే । యదా తేషాం దేవతాభావ-మాపద్యతే తదా జపకర్తురపి దేవతాభావస్సంపద్యతే । దీక్షాప్రకరణేషు దీక్షాప్రకారా నానాత్వేన స్మర్యమాణా అపి సర్వత్రైకాన్తేన శక్తిపాతప్రక్రియా హస్తమస్తక సంయోగాదినా విహితేతి విజ్ఞాయతే । తేన శక్తిపాతేన గురోస్సకాశాచ్ఛిష్యస్య మనోవాక్కాయాని సంస్కృతాని భవన్త్యతశ్శిష్యః దేవతాభావమాప్నోతీత్యత్ర శ్రుతిస్మృతి సదాచారాః ప్రమాణమ్ । తథా చోక్తం – "పరిపక్వమలాయే తానుత్సాదనహేతుశక్తిపాతేన పరే తత్త్వే యోజయతి స దీక్షయా ఆచార్యమూర్తిస్థ" ఇతి । అన్యచ్చ "దీక్షా స్త్రిస్రః శాక్తీ శామ్భవీ మాన్త్రీ చేతి । తత్ర శాక్తీ శక్తిప్రవేశనాత్ । శామ్భవీ చరణవిన్యాసాత్ । మాన్త్రీ మన్త్రోపదిష్ట్యా" ఇతి । అభిషేకాదినా కాయం కళాగ్రహణేనాన్త॰కరణం గురూచ్చారణ పూర్వకమన్త్రోచ్చారణేన వాక్చ పవిత్రీక్రియన్తే । కిఞ్చ దీక్షావిధౌ గురుణా దేవతాప్రతిష్ఠా శిష్యే క్రియతే । తథా చోక్తం **తన్త్రరాజే** ॥

"చక్రే దేవ్యాం తథా శిష్యే ప్రతిష్ఠా త్రివిధోచ్యతే । సా తు తత్త్వవిదా కార్యా సంప్రదాయానురోధినే" తి । దేవతాప్రతిష్ఠాధికారీ గురురేవ యతస్తదధీనా దేవతా । తథా చోక్తమ్. శ్రీరామచన్ద్రేణ–

"**దైవాధీనం జగత్సర్వం మన్త్రాధీనం తు దైవతమ్ ।**
తన్మన్త్రం బ్రాహ్మణాధీనం బ్రాహ్మణో మమ దేవతా॥" ఇతి ।

కర్తృలక్షణమ్ ।

జపకర్తృలక్షణమాహ। **కారకశ్రుతి**రథరూపకక్లప్త్యా–

"ఆత్మానం రథినం విద్ధి శరీరం రథమేవ తు ।

బుద్ధిన్తు సారథిం విద్ధి మనః ప్రగ్రహమేవ చ ।
ఇన్ద్రియాణి హయానాహుర్విషయాంస్తేషు గోచరాన్ ।
ఆత్మేన్ద్రియమనోయుక్తం భోక్తేత్యాహుర్మనీషిణః ॥" – 1. 3. 3. ఇతి ।

ఏవం సద్గురుణా చోదితవిధినా దీక్షితానాం పురుషాణాం స్త్రీణాం వా తన్త్రారమ్భేఽధికారః న త్వన్యేషామ్ । తథా చోక్తం "**మేరుతన్త్రే**" –

"ద్విజానామనుపేతానాం స్వకర్మాధ్యయనాదిషు ।
యథాఽధికారో నాస్తీహ స్యాచ్చోపనయనాదిషు ॥

తథా చాదీక్షితానాం చ మనుదేవార్చనాదిషు ।
నాధికారోఽస్త్యతగ్ం కుర్యాదాత్మానం మన్త్రసంస్కృతమ్ ॥

దీయతే జ్ఞానవిజ్ఞానం క్షీయన్తే పాపరాశయః ।
తేన దీక్షా ఇతి ప్రోక్తా ప్రాప్తా చేత్సద్గురోర్ముఖాత్ ॥

అసద్గురుః స్వయం నష్టగ్ం కథం తారయతే పరమ్ ।
వింశద్విశ్వోపకగుణైర్యుక్తో యస్స గురుర్భవేత్ ॥ – ఇతి **తన్త్రరాజే**.

"గుర్వనుజ్ఞామృతే మోహాల్లోభాద్వా కురుతే యది ।
సపుత్త్రదారో నిధనం ప్రాప్నుయాన్నిరయం వ్రజేత్ ॥

తస్మాత్పూర్ణాభిషేకేణ ప్రాప్తానుజ్ఞస్సమాచరేత్ । " ఇతి ।

దీక్షాయోగ్యతాహేతుర్ద్విజానాముపనయనం తీవ్రవేదనాం చ । ద్విజస్త్రీణాం తు వివాహో వేదనాం చ । శూద్రాదీనాం చాచార్యానుగ్రహ ఏవ యోగ్యతాహేతురితి సర్వతన్త్రసమ్మతిః ।

దీక్షార్థినం విద్యాభిలాషిణం శిష్యమాచార్యస్సమ్యక్పరీక్ష్య దీక్షాం కుర్యాత్ । నోచేన్మహతేఽనర్థాయకల్పత ఇతి స్మర్యతే । తథా హి–

"**ధనార్థినస్తు గురవః శిష్యాస్సిద్ధ్యర్థినగ్ం కలౌ ।
తస్మాన్న చోభయోస్సిద్ధిర్దేవతానాం విడంబనమ్ ।
దత్వా దీక్షాన్తు లోభాద్వైర్దేవతాశాపమాప్నుయాత్ ।
పరశిష్యే చేష్టవంశే ధూర్తే పండితమానిని ।
స్త్రీద్విష్టే సామయే త్రస్తే వ్యంగే దీక్షా తు నిష్ఫలా ॥** – ఇతి **మేరుతన్త్రే**.

శ్రీభైరవ ఉవాచ -

"శ్రుణు దేవి! మహాగుహ్యం యోగినీహృదయం పరమ్ ।
త్వత్ప్రీత్యా కథయామ్యద్య గోపితవ్యం విశేషతః ॥

ఏవం త్వయాఽహమాజ్ఞప్తో మదిచ్ఛారూపయా ప్రభో ।
కర్ణాత్కర్ణోపదేశేన సంప్రాప్తమవనీతలమ్ ॥

న దేయం పరశిష్యేభ్యో నాస్తికానాం న చేశ్వరి ।
న శుశ్రూషాలసానాం చ నైవానర్థప్రదాయినామ్ ॥

పరీక్షితాయ దాతవ్యం వత్సరోర్ధ్వోషితాయ చ ।
ఏతత్ జ్ఞాత్వా వరారోహే సద్యఽఖేచరతాం వ్రజేత్ ॥ " - ఇతి వామకేశ్వరతన్త్రే ।

కించ **"ఏతేన విద్యా హ వై బ్రాహ్మణమాజగామ । గోపాయ మా శేవధిష్టేహ మస్మి । అసూయకా యానృజవేఽయతాయ నమా బ్రూయా వీర్యవతీ తథా స్యామ్॥"**
- ఇతి యాస్కః నిరుక్తే।

ఆత్మపురాణే చ - "బ్రహ్మవిద్యాఽతిసంఖిన్నా బ్రహ్మిష్ఠం బ్రాహ్మణం యయౌ । వరాంగనాసమాం మా హి మా కృథాః సర్వసేవితామ్ । గోపాయ మాం సహైవ త్వం కులజామివ యోషితామ్ । శేవధిస్త్వక్షయస్తేఽహమిహ లోకే పరత్ర చ" ఇత్యారభ్య ।

"నిన్దాగుణవతాం తద్వత్సర్వదాఽర్జవశూన్యతా
ఇన్ద్రియాధీనతా నిత్యం స్త్రీసంగశ్చావినీతతా ।
కర్మణా మనసా వాచా గురౌ భక్తివివర్జనమ్ ।
ఏవమాద్యా యేషు దోషాస్తేభ్యో వర్జయ మాం సదా ।
ఏవం హి కుర్వతో నిత్యం కామధేనురివాస్మి తే ।
వంధ్యాఽన్యథా భవిష్యామి లతేవ ఫలవర్జితా ॥"

- ఇతి ప్రతిపాద్యాన్తే-

"తస్మాదేవం విధం శిష్యం న గృహ్ణీయాత్కథఇ్చన ।
యది గృహ్ణాతి మోహేన తత్పాపైర్వ్యాప్యతే గురుః ॥ " ఇతి.

గురుదక్షిణా ।

విద్యాభిలాషీ శాస్త్రోక్తం సద్గురుం నమ్యగన్విష్యతముపసృత్య యథావిధి తేన

సమ్యక్పరీక్షితస్సన్దీక్షితో భూత్వా యథాశక్తి గురుదక్షిణాం దద్యాత్ । నోచేత్తచ్ఛక్తిర్న సంక్రామతీత్యుచ్యతే **తన్త్రరాజే** ॥

తథా హి –

"ఏవం దేవీ ప్రతిష్ఠాయాం క్రమస్సాన్నిధ్యకారకః ।
గురవే దక్షిణాం దద్యాత్రుత్యక్షాయ శివాత్మనే ।
సర్వస్వం వా తదర్ధ ం వా తదర్ధం వా తదాజ్ఞయా ।
న చేత్తచ్ఛక్తిసంక్రాన్తిః కథమస్య భవిష్యతి ॥

గజాశ్వమహిషీమేషపశుదాసీమహీమియమ్ ।
సువర్ణం భూషణం వాసో భవనం వాఽన్యదీప్సితమ్ ।
దద్యాత్స్వశక్తితో భక్త్యా త్వశక్తో యది సర్వథా ।
సర్వదాఽసౌ తదాయత్తస్తేన సిద్ధిర్భవిష్యతి ॥ ఇతి ।

ఏవం ప్రవర్తితౌ గురుశిష్యావిహ లోకే పరత్ర చ మహతీం శ్రియమాప్నుత ఇత్యత్ర న కోఽపి సందేహః । తథా చోక్తం **మేరుతన్త్రే** –

"భక్తిశ్రద్ధాన్వితౌ శిష్యగురూ సంపూర్ణలక్షణౌ ।
సర్వోఽపి మార్గస్తత్కాలం భుక్తిముక్తిప్రదాయకః ॥ " ఇతి ।

స్త్ర్యాదీనామప్యధికారః ।

స్త్రీణాం శూద్రాదీనామపి చ దీక్షా స్మర్యతే **మేరుతన్త్రే** –

"స్వాగమోక్తేన మార్గేణ స్త్రీశూద్రైరపి పూజనమ్ ।
కర్తవ్యం సంస్కృతైస్తైశ్చ స్వాగమోక్తేన వర్త్మనా ।
విధవాయాస్సుతాదేశాత్కన్యాయాః పితురాజ్ఞయా ।
భర్త్రైవ దీక్ష్యతే భార్యా యతోఽసౌ సర్వదా గురుః ।
తయాఽపి పూజ్యో దేవస్య బుద్ధ్యాఽసౌ సర్వసాధనైః ॥" ఇతి ।

తన్త్రస్వరూపమ్ ।

విద్యాభిలాషీ సద్గురుణా సమ్యగ్దీక్షితస్సన్దేవతానుగ్రహార్థం తన్త్రమారభేత యథావిధి।

తన్త్రన్తు త్రివిధం నిత్యం నైమిత్తికం కామ్యం చేతి । తత్ర నిత్యం ద్వివిధం ప్రధాన-మంగం చేతి । తత్ర ప్రధానతన్త్రస్య దేవతా గాయత్రీత్యుచ్యతే । సా చ ద్వివిధా ప్రకటా

గుప్తా చేతి । తత్ర ప్రకటా చతుర్వింశత్యక్షరా సుప్రసిద్ధా ఉపనయనదీక్షావిషయా । శ్రౌతస్మార్తాదిసకలవిద్యా గ్రహణాధికారహేతుః ద్విజత్వాధికారహేతుశ్చ । సా చ యథాకాలముపదేష్టవ్యా । నోచేద్వ్రాత్యతారూపప్రత్యవాయో భవేదితి శ్రుతిస్మృతిసదాచార ప్రమాణసమ్మతిః । గుప్తా తూపనీతేన వేదనాపూర్వకమభ్యుదయనిశ్శ్రేయసాభిలాషయాఽ న్వేష్టవ్యా । తావన్తం కాలం గోప్యా ఏవేతి గుప్తేత్యుచ్యతే । గుప్తా తు త్రివిధా । **త్ర్యక్షరీ మన్దదీక్షావిషయా । పఞ్చదశాక్షరీ మధ్యమదీక్షావిషయా । షోడశాక్షర్యుత్తమదీక్షావిషయా॥** ఉత్తమాదీక్షైవ పూర్ణదీక్షేత్యవోచామ । తయా దీక్షిత ఏవ పూర్ణదీక్షితః పూర్ణాధికారీ చేత్యుచ్యతే సంప్రదాయవిద్భిః । తస్యైవ ప్రకటగాయత్ర్యాస్తుర్యపాదానుష్ఠానేఽధికార- స్సంపద్యతే । ఏతావన్తం కాలం ప్రకటగాయత్ర్యాస్తుర్యపాదస్యాపి గోప్యత్వమేవ ॥

అంగం చతుర్విధం గాణాపత్యశైవవైష్ణవసౌరభేదాత్ । అంగేతు **చతుర్వింశత్యక్షరీ గణపతేః, షడక్షరీ శివస్య, అష్టాక్షరీ వైష్ణవస్య, సౌరస్యాప్యష్టాక్షరీ ముఖ్యాః ।** గౌణాశ్చేతరే। ప్రధానమంగసహితం సత్పంచాయతనమిత్యుచ్యతే । పంచాయతనవిద్యైవ **శ్రీవిద్యా ।** తత్ర గుప్తవిద్యాధికారతారతమ్యభేదేన శ్రీవిద్యాధికారిణాం మధ్యే మందమధ్య- మోత్తమభేదః । పంచాయతనోపాసనస్య ఫలమాహ **పద్మపురాణే** పుష్కరఖణ్డేఽహ్నిక ప్రకరణే –

> **"అతఽపరం దేవానామర్చనం కారయేద్బుధః ।**
> **గణేశం పూజయేద్యస్తు విఘ్నస్తస్య న బాధతే ॥**
> **ఆరోగ్యార్థేఽర్చయేత్సూర్యం ధర్మమోక్షాయ మాధవమ్ ।**
> **శివం ధర్మార్థమోక్షాయ చతుర్వర్గాయ చణ్డికామితి ॥**
>
> అన్యచ్చ
>
> **ఆరోగ్యం భాస్కరాదిచ్ఛేద్ధనమిచ్ఛేత్పరాంబయా ।**
> **ఐశ్వర్యమీశ్వరాదిచ్ఛేన్మోక్షమిచ్ఛేజ్జనార్దనాత్ ॥**

నిర్విఘ్నేనార్థసిద్ధిస్స్యాద్గణనాథస్య చాజ్ఞయా । ఇతి । అథ పర్వాది కాలభేదేన యద్విహితం తన్నైమిత్తికమిత్యుచ్యతే । కామ్యం త్వైచ్ఛికమభ్యుదయహేతుశ్శాన్తిక పౌష్టికాది హేతుశ్చ ।

నిత్యం తు పునర్ద్వివిధం సాధారణమసాధారణం చేతి ॥ తత్ర సాధారణం మన్వాది స్మృతిభిరుపదిష్టమ్ । అసాధారణస్తు గురోస్సకాశాద్దీక్షయా లబ్ధమితి వివేకః । అత్ర ప్రథమతః సాధారణాఽసాధారణరూపం సామాన్యతస్సంగ్రహేణోచ్యతే ॥ తత్త్రన్త్రం బ్రాహ్మే ముహూర్తే సుషుప్తేరుత్థానప్రభృతి పునస్సుషుప్తిపర్యన్తం రాత్రౌ ద్వితీయయామే

వ్యాప్తమితి విజ్ఞాయతే । దీక్షితేన యన్మనసా వాచా కర్మణా యచ్చ స్మృతం యదుక్తం యచ్చ కృతం తత్సర్వమపి తన్త్రమిత్యుచ్యతే సంప్రదాయవిద్భిః । తథా చ స్మర్యతే । "ప్రాణబుద్ధిదేహధర్మాధికారపర్యన్తజాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యవస్థాసు మనసా వాచా కర్మణా" యచ్చ స్మృతం యదుక్తం యత్కృతం తత్సర్వం బ్రహ్మార్పణం భవే " దితి "ప్రాత-స్సముత్థాయ తవ ప్రియార్థం సంసారయాత్రామనువర్తయామీ" త్యాశిషో విద్య-మానత్వాచ్చేతి ॥

అథ తన్త్రమ్ ।

సద్గురోర్దీక్షాం ప్రాప్తస్సాధకస్తన్త్రం సమ్యగ్విజ్ఞాయాహరహస్సమ్యగాచరేత్ । బ్రాహ్మే ముహూర్తే చోత్థాయేష్టదేవతాం స్మృత్వా హస్తౌ పాదౌ చ ప్రక్షాల్యాన్య వస్త్రం పరివీయాచమ్య బ్రహ్మరంధ్రే నిజగురుం ధ్యాత్వా మానసోపచారైస్సంపూజ్య "ప్రాత ఀ ప్రభృతిసాయాన్తం సాయాది ప్రాతరన్తతః । యత్కరోమి జగన్నాథ తదస్తు తవ పూజన" మితి గురవే సర్వం నివేద్య త్రిపురసున్దరీం ధ్యాత్వా గురుమన్త్రదేవతా-త్మనామైక్యం విభావ్య అజపాం కుర్యాత్ । తతః "త్రైలోక్యచైతన్యమయి త్రిశక్తే విశ్వస్య మాతర్భవదాజ్ఞయైవ । ప్రాతస్సముత్థాయ తవ ప్రియార్థం సంసారయాత్రామనువర్త-యామీ"తి దేవీం సంప్రార్థ్య 'సముద్రమేఖలే దేవి పర్వతస్తనమండలే । విష్ణుపత్ని నమస్తుభ్యం పాదస్పర్శం క్షమస్వ మే" ఇతి భూమిం సంప్రార్థ్య శ్వాసయుక్తం పాదం నిధాయ గృహాద్బహిర్యామ్యాం నైరృతీం వా దిశం వ్రజేత్ । అథ మౌనీ దక్షిణకర్ణోపవీత-వాన్నివీతం పృష్ఠత ఀ కృత్వా సంవృతమస్తకో మూర్ధానమస్పృశన్ రహస్యే మలం విసృజ్య మృత్తికయా జలేన చ యథావిధి శౌచం కృత్వా పశ్చాద్దేశాన్తరం గత్వోపవీత-వానాచామేత్। అథాఽవ్యగ్ర ఀ ప్రాఙ్ముఖో నిషణ్ణో దంతధావనం కుర్యాత్ । పునరాచమ్యా-రుణోదయే తీర్థస్నానం కుర్యాత్ । తీర్థస్నానాశక్తౌ గృహస్నానం కుర్యాద్యథావిధి ॥ అథ సదశమఖణ్డం శ్వేతం ధౌతవస్త్రద్వయం ధృత్వా స్నానవస్త్రం పరిపీడ్యాచమ్య తిలకం ధృత్వా స్థిరమనాః ప్రాఙ్ముఖ ఉపవిశ్య పవిత్రపాణిస్సన్నాచమ్య ప్రాణానాయమ్య స్వశాఖోక్తవిధినా **సన్ధ్యాముపాసీత** । అథ సూర్యాయార్ఘ్యం దత్వా తీర్థతోయం సమాదా-యాత్మనో మందిరం గత్వా స్వశాఖోక్తవిధినా నిత్యహోమం కృత్వా బ్రహ్మయజ్ఞం నిర్వర్త్య తర్పణమాచరేత్। తత ఀ పూజాసంభారవాన్యాగమందిరం గత్వోపవిశ్యాసనే శు ద్ధే గురూపదిష్టవిధినా పంచాయతనమర్చయేద్యథాధికారమ్ । తతో మాధ్యాహ్నికవిధిం కృత్వా భుంజీత । భుక్త్వా చాచమ్య తాంబూలం భక్షయేత్ । దివా స్వాపం మైథునం చ

న కుర్వీత। అథాఽఽసాయం సిద్ధాన్తచిన్తనం కుర్యాత్। కాలే సమనుప్రాప్తే సాయన్తనీం సంధ్యాం హోమం చ విదధ్యాత్ । తతో దేవార్చనమాచరేద్గురూపదిష్టేన విధినా । అథ భోజనం కుర్యాత్ । తతః పుష్పానులేపనం కృత్వా శుద్ధశయ్యాయాం శయీత । ప్రాప్తే నిమిత్తే సపర్యావిధినా భార్యయా సహ శయీత యావద్రేతఽ పాతః । తదపి నిషిద్ధదివసేషు వర్జయేత్। ఏవమహరహస్సమాచరతస్సిద్ధిర్భవతి సిద్ధిర్భవతి"। ఆహార-నిద్రాభయ మైథునాదీని కర్మాణి పశ్వాదీనామివ మనుష్యాణామపి నిసర్గతస్సమానే యద్యప్యధికారవద్భిః విద్వద్భిఽపురుషైస్సర్వాఽక్రియాశ్శాస్త్రచోదితవిధినా యథాకాలం మన్త్రసంస్కృతా నిర్వర్తితాశ్చేత్తాః పశుభావాద్దూరోత్సారితాస్సత్యః పవిత్రీక్రియన్తేఽ తస్తాసాం కర్తా అపి పశుభావాద్దేవతా భావమాప్నోతీత్యత్ర శ్రుతిస్మృతిసదాచారాః ప్రమాణమ్ ॥ అథ తన్త్రసూత్రే గ్రథితానాం క్రియాణాం ప్రకాశఽక్రియతే సంక్షేపతో జిజ్ఞాసూనామత్యన్తోపకారాయ ।

సద్గురుః ।

గురుశబ్దార్థమాహ –

"గుశబ్దస్త్వన్ధకారస్స్యాత్ రుశబ్దస్తన్నిరోధకః ।
అన్ధకారనిరోధిత్వాద్గురురిత్యభిధీయతే ॥

గకారస్సిద్ధిదఽప్రోక్తో రేఫఽపాపస్య దాహకః ।
ఉకారో విష్ణురిత్యుక్తస్త్రితయాత్మా గురుః పరః ॥

గకారో జ్ఞానసంపత్తీ రేఫస్తత్ర ప్రకాశకః ।
ఉకారశ్శివతాదాత్మ్యం గురురిత్యభిధీయతే ॥

గుహ్యాగమాత్మతత్త్వాన్ధనద్ధానాం బోధనాదపి ।
రుద్రాది దేవరూపత్వాద్గురురిత్యభిధీయతే ॥

వింశద్విశ్వోపకగుణైర్యుక్తో యస్స గురుర్భవేత్ ।
ఇత్యాదినా సద్గురోర్లక్షణమవోచామ తదత్రానుసన్ధేయమ్ ॥ "

దీక్షా ।

దీక్షాశబ్దార్థమాహ –

"దీయతే జ్ఞానవిజ్ఞానం క్షీయన్తే పాపరాశయః । తేన దీక్షా ఇతి ప్రోక్తా ప్రాప్తాచే-త్సద్గురోర్ముఖాత్ । దివ్యభావప్రదానాచ్చ క్షాలనాత్కల్మషస్య చ । దీక్షేతి కథితా

సద్భిర్భవబన్ధవిమోచనాత్ " ఇతి । దీక్షా బహురూపా ఉపనయనదీక్షా వివాహదీక్షా యజ్ఞదీక్షా సంన్యాసదీక్షా ఇతి చ। ఉపనయనదీక్షాయామధికారిణా ద్విజత్వం లభ్యతే। దీక్షితస్య వటోః విద్యాగ్రహణాధికారస్సంపద్యతే । వివాహదీక్షాయాం దీక్షితాయాః కన్యాయాః కర్మాధికారస్సమ్పద్యతే । యజ్ఞదీక్షయా యాగాధికారస్సంపద్యతే । సంన్యాసదీక్షయా జ్ఞాననిష్ఠాధికారశ్చ లభ్యతే। దీక్షావిధయస్తు గోప్యాః గురుముఖైకవేద్యా ఏవ । తథాచోక్తమ్ –

"పూర్ణదీక్షాక్రమం దేవి యస్య కస్యాపి నోచ్చరేత్ ।
ద్వాదశాబ్దం గురుశ్శిష్యం శోధ్యానన్తరముచ్చరేత్ ॥" ఇతి ।

దీక్షాయా ఆవశ్యకతా ।

"వినా దీక్షాం న మోక్షస్స్యాత్తదుక్తం శివశాసనే ।
సా చ న స్యాద్వినాచార్యమిత్యాచార్యపరమ్పరా ॥

తస్మాత్సిద్ధాన్తం సంప్రాప్య సంప్రదాయాదిహేతుభిః ।
అన్తరేణోపదేష్టారం మన్త్రాః స్యుర్నిష్ఫలా యతః ॥ " ఇతి ।

కృత్వా సమయదీక్షాం చ దత్వా సమయపాదుకామ్ ।
సన్నిధాయాత్మనశ్శిష్యం వదేన్మన్త్రం న చాన్యథా ॥ ఇతి ।

దీక్షాభేదాః ।

"స్పర్శాఖ్యా దేవి దృక్సంజ్ఞా మానసాఖ్యా మహేశ్వరి। క్రియాయాసాదిరహితా దేవి **దీక్షా త్రిధా** స్మృతా । ఇతి ।

"క్రియావర్ణకలాస్పర్శవాగ్దృజ్మానససంజ్ఞయా ।
దీక్షా మోక్షప్రదా దేవి సప్తధా పరికీర్తితా ।
వేధకాపూర్ణసంజ్ఞా చాచార్యా నిర్వాణసంజ్ఞికా ।
సమయాఖ్యా విశేషా చ సాధికా పుత్రికాహ్వయా ।" ఇతి ।

దీక్షాణాం ఫలభేదః ।

క్రియాదీక్షయా దేహశుద్ధిర్భవతి । వర్ణదీక్షయా శిశోఽపరమానన్దమయో దేవభావో జాయతే । కలాదీక్షయా దివ్యభావమాపద్యతే శిష్యస్య ।

"గురోరాలోకమాత్రేణ భాషణాత్స్పర్శనాదపి ।
సద్యస్సంజాయతే జ్ఞానం సా దీక్షా **శామ్భవీ** మతా ।

వేదవిద్ధశ్శివస్సాక్షాన్న పునర్జన్మభాగ్భవేత్ ।
ఏషా తీవ్రతరా దీక్షా భవబన్ధవిమోచనీ ।
ఉపపాతకలక్షాణి మహాపాతకకోటయః ।
క్షణాద్దహతి దేవేశి! దీక్షా హి విధినా కృతా ।
పూర్ణాభిషేకపూతా యే తే ముక్తాశ్చేహ జన్మని ।
శుద్ధా ఽపూర్ణాభిషేకేణ శివసాయుజ్యదాయినా ।
తేన ముక్తిం వ్రజేయుస్తే శామ్భవీ వాచమబ్రవీత్ ।
అదీక్షితా యే కుర్వన్తి జపపూజాదికాః క్రియాః ।
న ఫలన్తి ప్రియే! తేషాం శిలాయాముప్తబీజవత్ ।
తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన గురుణా దీక్షితో భవేత్ " – ఇతి ।

సాధకః ।

సాధకశబ్దార్థమాహ –

"సారసంగ్రహణాచ్చైవ ధర్మమార్గప్రవర్తనాత్ ।
కరణగ్రామనియమాత్సాధకస్సోఽభిధీయతే ॥ " ఇతి ।

"ఉపాసకశ్శాంతో దాంతో వినీతశ్శుద్ధాత్మా శ్రద్ధావాన్సుశీలస్సచ్చరితో ధనీ గురుణా సమ్యక్శిక్షితో దీక్షితః " ఇత్యవోచామ ।

తన్త్రమ్ ।

కర్తృనిష్ఠకామనాసిద్ధిహేతుభూతదేవతానుగ్రహాది సంపాదనానుకూలపురుష–వ్యాపారస్తన్త్రమిత్యవోచామ । తత్సద్గురోస్సకాశాదేవ విజ్ఞాతవ్యమ్ ।

అహరహః ।

ప్రతిదినం యావజ్జీవమిత్యర్థః "కుర్వన్నేవేహ కర్మాణి జిజీవిషేచ్ఛతగ్ం సమాః " ఇతి శ్రుతేః ।

సమ్యక్త్వమ్ ।

శాస్త్రచోదితవిధినా యదాచరణం తత్సమాచరణమిత్యుచ్యతే । నోచేదనర్థాయైవ భవతి । తథా చోక్తమీశ్వరగీతాసు–

"యశ్శాస్త్రవిధిముత్సృజ్య వర్తతే కామకారతః ।
న స సిద్ధిమవాప్నోతి న సుఖం న పరాం గతిమ్ ॥ " ఇతి ।

బ్రాహ్మీముహూర్తః ।

ఉషఃకాలః – " పంచపంచ ఉషఃకాలః సప్తపంచారుణోదయః ।
అష్టపఞ్చ భవేత్ప్రాతశ్శేషస్సూర్యోదయః స్మృతః ॥

ఇత్యత్రోషఃకాలో నిరూపితః । స ఏవ కాలో నిశాయాం పశ్చిమో యామ ఇత్యపి చోచ్యతే । స ఏవ పిపీలికాదిబ్రహ్మపర్యన్తానాం సకల ప్రాణినాం నైసర్గికస్సుషుప్తే-రుత్థానకాలః ॥

ఇష్టదేవతా ।

దేవతాశబ్దార్థమాహ –

"దేహమాస్థాయ భక్తానాం వరదానాచ్చ పార్వతి ।
తాపత్రయాదిశమనాద్దేవతా పరికీర్తితా ॥ " ఇతి ।

యస్యాం దేవతాయాం స్వస్య పరమా ప్రీతిర్భవతి సాఽభీష్టదేవతేత్యుచ్యతే । సుప్తోత్థితస్య ప్రాతఃస్మరణం యథాధికారం దేవతాభేదేన భిద్యతే । తత్స్మరణమేవేష్ట-దేవతాస్మరణమిత్యుచ్యతే ॥ శ్రీవిద్యోపాసకస్య పరదేవతాస్మరణమేవేష్టదేవతాస్మరణమితి విజ్ఞాయతే ।

ఆచమనమ్ ।

అన్తర్జానుశ్శుచౌ దేశే ఉదఙ్ముఖోపవిష్టో బ్రాహ్మేణ తీర్థేన శనైశ్శనైస్తోయం త్రిః పిబేత్ । తతోంగుష్ఠమూలేనాస్యం ద్విరున్మృజ్య సకృదుపస్పృశేదాస్యమ్ । అథ దక్షిణేన తోయం గృహీత్వా సవ్యహస్తే పాదయోః శిరసి చ సంప్రోక్ష్య ఖాని చోపస్పృశేత్।

చక్షుషీ నాసికే శ్రోత్రే హృదయమాలభతే । ఇత్యేవం సర్వత్రాచమనస్థలేషు । ఏవ-మాచమనే కృతే పూతస్సన్ శుద్ధదేహో భవతీతి విజ్ఞాయతే ॥

బ్రహ్మరన్ధ్రమ్ ।

మూర్ధ ప్రదేశః । సహస్రారచక్రమిత్యుచ్యతే హ్యుపాసకైః । తచ్చ శ్రీగురోః స్థానమితి విధీయతే ॥

నిజగురుః ।

స్వస్య మంత్రోపదేష్టైవ నిజగురురిత్యుచ్యతే । తస్య ధ్యానం తు తస్య పాదుకాధ్యానమ్। పాదుకా తు గురుణోపదిష్టా మంత్రాత్మికా । **పాదుకాశబ్దార్థమాహ –**

**"పాలనాద్దురితచ్ఛేదాత్కామితార్థస్య వర్ధనాత్ ।
పాదుకేతి సమాఖ్యాతా మమ తత్త్వం తవ ప్రియే ॥"** ఇతి ।

మానసోపచారాః ।

విధినా చరణం ప్రోక్తముపచారమితి స్మృతమ్ । అత్ర గంధపుష్పధూపదీప నైవేద్యా-న్యేవ పంచమానసికాన్యేవ క్రియన్తే లమిత్యాది బీజైః । న తు ప్రత్యక్షాణి గృహ్యన్తే ।

త్రిపురసున్దరీధ్యానమ్ ।

ఇదం ధ్యానం యథాధికారం గురూపదిష్టం చ ।

గురుమన్త్రదేవతాత్మనామైక్యమ్ ।

గుర్వాదీనాం భావనయైకత్వసంపాదనమ్ । తేనాన్తరాత్మవేదనం స్యాత్ । ఆత్మనో దేవతాయాశ్చైక్యముపాధినిరాసేన । దేవతాయా మంత్రస్య చైక్యం వాచ్యవాచకభావేన తథా గురోరపి । యద్యపీదృశనిశ్చయ ఉపాసనవేళాయాం న భవితుమర్హతి తథా-ప్యాహార్యం క్షణమాత్రం కార్యమిదముపాసనాయామంగం సత్పురుషసంస్కార-హేతుస్స్యాత్ ।

అజపా ।

జపస్తు పురుషప్రవృత్త్యధీనా మానసికీ వాచకీ వా మన్త్రాఽవృత్తిః । అజపా తు తద్భిన్నా సహజసిద్ధా ఉచ్ఛ్వాసనిఃశ్వాసాత్మికా **హంసస్సోహం** ఇతి స్వరూపా సకల ప్రాణిజీవనాధారభూతా సకలకరణప్రవృత్తిహేతుభూతా ముఖ్యప్రాణవృత్తేరావృత్తిరూపా గాయత్రీతి విఖ్యాతా । తథా చోక్తమ్ –

"శ్వాసోచ్ఛ్వాసతయా దేవి! షట్శతాన్యేకవింశతిః ।
సహస్రాణి దివారాత్రౌ హంసః శబ్దజపో భవేత్ ॥

స్పందనత్వేన సకలం వ్యాప్య తిష్ఠతి సర్వతః ।
ఆత్మత్వేనాజపా జ్ఞేయా సూర్యసోమస్వరూపిణీ ॥

నిరంజనస్వరూపా చ నిరాభాసస్వరూపిణీ ।
అతనుత్వతనుత్వాభ్యాం సూక్ష్మత్వేన వరాననే ॥

ప్రబోధాపాదనేనాపి మణ్డితా వహ్నిజాయయా ।
షడంగైశ్శోభితాం దేవీం హంసేనైవ ప్రపూజితామ్ ॥

అవ్యక్తరూపాం గాయత్రీం ఛందోవక్త్రాం వరాననే ।
సాక్షాత్పరమహంసాభాం దేవతాం పరమేశ్వరీమ్ ॥ " ఇతి ।

తాముచ్ఛ్వాసనిఃశ్వాసాత్మికాం వాయువృత్తిమాత్రమేవ మన్యన్తే పామరాః । తా- మజపాం గాయత్రీమాశ్రిత్యైవ సర్వే మంత్రాస్సర్వాః క్రియా లౌకికా వైదికాశ్చ ప్రవర్తన్తే। "**గాయన్తం త్రాయత**" ఇతి గాయత్రీతి వ్యుత్పత్త్యాఽజపా గాయత్రీత్యుచ్యతే। యావంతం కాలమజపా ప్రవర్తతే తావన్తం కాలమేవ ప్రాణినాం వ్యవహారక్షమత్వమ్। న త్వన్యత్రేతి సుస్పష్టమ్ । అజపావిధానం తు గురుముఖైకవేద్యమేవ ।

భూప్రార్థనా ।

సర్వేష్వపి కార్యేషు స్వస్యాధారభూతాయాః పృథివీ దేవతాయా అవజ్ఞా సర్వథా స్యాత్। తస్యా అవజ్ఞాయాః మహానర్థః స్యాద్యది భూదేవతా కుపితా చేత్। అతస్తస్యా అనుగ్రహసంపాదనార్థాస్తస్యాః ప్రార్థనా ॥

శ్వాసయుక్తం పాదమ్ ।

ప్రథమతః భూమౌ పాదనిక్షేపణసమయే తత్కాలే యేన నాసాపుటేన శ్వాసః ప్రచలతి తత్పాదమేవ భూమౌ నిధాయ వ్రజేదిత్యభిప్రాయః। తేన స్వరప్రచారస్య యథోచితస్థితి- ర్లభ్యతే। సా చ మనోవాక్కాయానాం త్రికరణానాం నియతవ్యాపారహేతుస్స్యాత్। నో చేచ్ఛ్వాసస్య తదనుసారిగమనస్య చ వైపరీత్యసంభవాత్ త్రికరణానామపి సామరస్యం న స్యాత్ । తస్మాత్పురుషో వ్యాకులచిత్తస్స్యాత్ । అతః కార్యదక్షో న స్యాత్ । అతః శ్వాసయుక్తపాదప్రక్షేపణమావశ్యకం చిత్తప్రసాదాయేతి తదత్ర విధీయతే ।

బహిర్గమనే దిగ్వ్యవస్థా ।

ప్రకృతం తు యామ్య దిగ్గమనం నైరృతిదిగ్గమనం వా విధీయతే । అత్ర గమనం మలచ్యుత్యర్థమేవ। మలం హేయం దేవతానాం మలభక్షకాణామసురాదీనాం ప్రీతికరమ్। తస్మాన్మలచ్యుతిరాసురస్థానే కార్యా। యామ్య నైరృతిదిశౌ త్వసురసేవితౌ। తస్మాత్తద్దిగ్గమనమత్ర విహితమ్ ।

మలచ్యుతికాలే కర్తవ్యతా ।

అథ 'మౌనీ' త్యాది 'శౌచం కృత్వే' త్యంతే మలచ్యుతావితి కర్తవ్యతా విధీయతే । మలచ్యుతిరపవిత్రం కర్మ । తత్కాలే పవిత్రముపవీతమపవిత్రం స్యాద్యది ధార్యమ్ ।

అథాధార్యం చేచ్ఛూద్రత్వప్రాప్తిరతో ధార్యం యథాऽపవిత్రతా న స్యాత్ । తథా చోక్తమ్। దక్షిణకర్ణోపవీతవాన్నివీతం పృష్ఠతో కృత్వేతి । దక్షిణకర్ణతలం సర్వథా సర్వదా పవిత్ర-మితి స్మృతేరత్ర యజ్ఞోపవీతస్య యథోక్తవిధినా నివేశ ऽపవిత్రతాయైవ భవతీతి విజ్ఞాయతే। మలచ్యుతేరనంతరం శౌచం మృత్తికయా జలేన చ ॥ తథా చోక్తం -

"ఏకా లింగే గుదే సప్తదశ వామకరే తథా ।
ఉభయోస్సప్తదాతవ్యాస్తిస్రోऽఙ్ఘ్ర్యోశ్చాపి మృత్తికాః ॥
గంధలేపక్షయకరం మనోగ్లాని హరం పరమ్ ।
కుర్యాద్ద్వాదశ గణ్డూషాన్పురీషోత్సర్జనాన్తతః ॥ ఇతి
స్త్రీశూద్రాదీనాం గంధలేపాదిక్షయకరం కుర్యాత్ ॥

ఉపవీతవానాచామేత్ ।

మలచ్యుతికాలే యజ్ఞోపవీతం దక్షిణకర్ణే నివేశితమ్ । తద్యథాపూర్వం ధార్యం చే-దుపవీతవాన్భవతీతి విజ్ఞాయతే । మలమూత్రవిసర్జనకాలాదన్యత్ర సదోపవీత్యేవ స్యాత్। తథా చోక్తమ్ -

"విశిఖోऽనుపవీతీ యచ్చకరోతి తన్నిరర్థకమ్ । స్నానదానాదికం కర్మ ఆసురమపి భవతి । దినమేకమపి యజ్ఞోపవీతేన వినా స్థితశ్చేచ్ఛూద్రత్వమాప్నోతి । మృతశ్చ సూకరతాం వ్రజేత్ । కాయస్థమేవ తద్ధార్యం కదాచన నోద్ధరేత్ । సకృదుద్ధరణేన ప్రాయశ్చిత్తీ భవేదితి । ఆచమనం ప్రదర్శితమేవ పూర్వమ్ ॥

దన్తధావనమ్ ।

సార్ద్రం దంతకాష్ఠం సమం ఛిన్నం సత్వక్పర్వకం కషాయం తిక్తం కటుకం కంట-కాన్వితం సుగన్ధిం భక్షయేత్ । కకుభాశోకజంబ్వామ్ర కపిత్థవకులోద్భవం ముఖ్యమ్ । అపామార్గం ప్రశస్తమ్ । అరుణోదయాత్పూర్వమేవ దంతధావనం కార్యమ్ । భానాప్రభృత్యుదితే మునయో మంత్రా వేదా దేవాऽపితరస్తత్పరాఙ్ముఖా భవన్తి । పూర్వాభి-ముఖో ధృతి శరీరారోగ్యవాన్ । దక్షిణాస్యో రోగీ । పశ్చిమాస్యో నిర్ధన ఉత్తరాస్యో భోగీ స్యాత్ ॥

అరుణోదయః ।

"సప్తపంచారుణోదయ" ఇత్యుక్తత్వాత్సూర్యోదయాత్పూర్వమేవ అరుణోదయస్తు ప్రశస్తతమః కాలః స్నానస్య సర్వథా ॥

స్నానమ్ ।

స్నానం సప్తవిధమ్ । **వారుణమాగ్నేయం వాయవ్యం, బ్రాహ్మం కాపిలం దివ్యం మాన్త్రమితి** తథా చోక్తమ్ । జలావగాహే వారుణమ్ । భస్మనాగ్నేయమ్ । గోరజసా వాయవ్యమ్ । ఆపోహిష్ఠాది మంత్రై ర్బ్రాహ్మమ్ । ఆర్ద్రవాససా శరీరసమ్మార్జనం కాపిలమ్। అవ్యయానందచిత్స్వరూపవిష్ణుచింతనం మానసమ్ । యత్రాతపవర్షం తద్దివ్యమ్ । భేషజాసక్తే సరుజే వా రాజచోరాద్యుపద్రవే చ మంత్రస్నానమ్ । తత్ర నిత్యం వారుణమ్। అశక్తావితరాణి యథా సంభవమితి వ్యవస్థా । నిత్యం వారుణం ద్వివిధమ్ । తీర్థస్నానమ్ గృహస్నానమితి । తత్ర సింధు సంగమ కాసార తటాక నదనదీషు స్నానం తీర్థస్నాన–ముచ్యతే । తచ్చ ప్రాజాపత్యేన తుల్యం మహాపాతకనాశనం చ । వాప్యాం కూపే వా స్నానం గృహస్నానమిత్యుచ్యతే । తచ్చ తాత్కాలికోద్ధృతశీతోదకేనోష్ణోదకేన వా కార్యమ్ । నతు పర్యుషితశీతోదకేన । తత్పునస్త్రివిధమ్ । వైదికం పౌరాణికం లౌకికం చేతి । వైదికం ద్విజానామధికృతానాం యద్విహితం తత్ । స్త్రీశూద్రాదీనాం యద్విహితం తత్తు పౌరాణికమిత్యుచ్యతే । తత్తాన్త్రికమిత్యపి కైశ్చిదుచ్యతే లౌకికం యత్సౌకర్యార్థం క్రియతే సర్వప్రాణిభిస్తదేవ । స్నానప్రయోజనం ద్వివిధం దృష్టమదృష్టం చేతి । దృష్టా తు దేహస్య పరిశుభ్రతా చిత్తస్య నిర్మలతాయాసనివృత్తిశ్చ । పాపక్షయశ్చిత్తశుద్ధిశ్చాదృష్టం ఫలమ్ । తచ్చాఘమర్షణాదిమన్త్రాధీనమితి వివేకః । స్నానమిదం సర్వకర్మణామధికార–హేతురిత్యపి స్మర్యతే । "**అథ పూజాహోమకర్మసిద్ధయే స్నానముచ్యత**" ఇతి–

> "**స్నానపూర్వాః క్రియాశ్శుద్ధాః సర్వాః సిద్ధిం ప్రయాన్తి చ ।**
> **తస్మాత్స్నానం పురా కుర్యాదేష్వేకం దేహశక్తితః ॥** " ఇతి ।

తత్స్నానం మౌనేన కుర్యాద్యతో మౌనాభావే మహానర్థః స్మర్యతే । "**మౌనాభావే స్నానం హరతి తేజః**" ఇతి । స్నానాభావే ప్రత్యవాయమప్యాహ "జపో హోమో దానం యాగః స్వాధ్యాయః పితృకర్మ చ । స్నానం వినా తత్సర్వం భస్మీభవతీ" తి ।

వస్త్రధారణమ్ ।

తథా చ స్మృతిర్భవతి – "సదశమఖండం శ్వేతం ధౌతవస్త్రద్వయం స్నానే దానే జపే హోమే దేవపూజనే చ ధార్యమ్ । రక్తం నీలం మలినం దశాహీనం చ వర్జయే" దితి ।

స్నానవస్త్రనిష్పీడనమ్ ।

నిష్పీడనాదస్య యే గోత్రిణోఽపుత్రా మృతాస్తే సర్వే తృప్తిం యాంతీత్యదృష్టం ఫలం భవతీతి స్మర్యతే ।

తిలకధారణమ్ ।

జపహోమవైశ్వదేవదానదేవార్చనశ్రాద్ధేషు తిర్యగ్భస్మనా త్రిపుండ్రధారణే సర్వ-మక్షయం భవతి । గోపీచందనధారీ సూర్యరూపం బిభర్తి । విభూత్యాదీనాం ఫల మాహ –

"**ఫాలే విభూతిమాన్యోఽసౌ బ్రహ్మవిష్ణుశివాత్మకః ।**
భూతిదా తు విభూతిస్స్యాద్విధినా విధృతా యది ॥ " మేరుతన్త్రే 5.99. ఇతి ।

దేవతా ప్రతిమాలగ్నం కుంకుమం చందనం వా యస్తు దేహే ధారయతే స ముక్తో భవతీతి విజ్ఞాయతే ।

పవిత్రధారణమ్ ।

స్నానదానజపహోమసంధ్యాతర్పణపూజనేషు పవిత్రపాణిస్స్యాత్ । అన్యథా చాసురం భవేత్ । **పవిత్రఫలమాహ** –

"కుశా దహన్తి పాపాన్యనలస్తూలరాశిమివ ।
కుశపూతం తోయం పిబేత్కుశపూతముపస్పృశేత్ ॥ "

తత్తు సోమపానసమం "పవిత్రం వై హిరణ్యం పవిత్రం వై దర్భాః" "తస్మాత్సువర్ణం ధార్యమ్ ॥" ఇతి శ్రూయమాణత్వాద్ధిరణ్యమపి ధార్యమ్ ।

ప్రాణాయామః ।

ప్రాణాయామస్సర్వకర్మసాధారణ్యేన సంధ్యోపాసనాయా అపి ఆచమనసంకల్పవ-దంగం భవతీత్యతోఽత్ర విహితస్సంధ్యోపాసనాంగత్వేన । తథా చోక్తం –

"**బధ్వాసనం** నియమ్యాసూన్స్మృత్వా ఋష్యాదికం తథా ।
సన్నిమీలితదృఙ్మౌనీ ప్రాణాయామం సమభ్యసేత్ ।
సంధ్యాత్రయేపి కర్తవ్యం ప్రాణాయామత్రయం ద్విజైః ॥

ఆసీనస్తు భవేత్సాయం మధ్యాహ్నే స్థిత ఏవ వా ।
తిష్ఠన్నేవ తథా కుర్యాత్ప్రాతస్సకాలే సమాహితః ॥ " ఇతి ।

బధ్వాసనమితి సాయంకాలవిషయః । ఆసనం చాత్ర స్వస్తికాది । ప్రాణాయామ-త్రయం కృత్వా సంధ్యోపాసనమాచరేత్ । "స్నానే దానే జపే హోమే అశక్తావేకమేవ వా " ఇతి స్మృతేః । ప్రాణాయామత్రయం సంధ్యోపాసనాంగమితి విజ్ఞాయతే । స చ

ప్రాణాయామః పూరకకుమ్భకరేచకభేదేన త్రివిధః । తథాహి –

పూరకః కుమ్భకో రేచ్యః ప్రాణాయామస్త్రిలక్షణః ।
నాసికాకృష్ట ఉచ్ఛ్వాసో ధ్మాతః పూరక ఉచ్యతే ॥

కుమ్భకో నిశ్చలోచ్ఛ్వాసో రిచ్యమానస్తు రేచకః ।

బాహ్యస్థితం ఘ్రాణపుటేన వాయుమాకృష్య యత్నేన శనైః సమస్తమ్ ।
నాడ్యశ్చ సర్వాః పరిపూరణీయాః స పూరకో నామ మహానిరోధః ॥

ఆకేశాగ్రాన్నఖాగ్రాచ్చ నిరోధశ్చస్యతే బుధైః ।
నిరోధాజ్జాయతే వాయుర్వాయోరగ్నిశ్చ జాయతే ॥

అగ్నేరాపశ్చ జాయన్తే తతోఽన్తశ్శుధ్యతే త్రిభిః ।
శనైర్నాసాపుటే వాయుముత్సృజేన్న తు వేగతః ॥

న కంపయేచ్ఛరీరన్తు స యోగీ పరమో మతః ।
నాభిమధ్యస్థితం ధ్యాయేత్కారణం పూరకేన తు ॥

**నీలోత్పలాభం హృత్పద్మే కుమ్భకేన జనార్దనమ్ ।
లలాటస్థం శివం శ్వేతం రేచకేనాభిచిన్తయేత్ ॥**

శుద్ధస్ఫటికసంకాశం నిర్మలం పాపనాశనమ్ ।
శంకరం త్ర్యంబకం శ్వేతం ధ్యాయన్ముచ్యేత బంధనాత్ ॥

పూరకే విష్ణుసాయుజ్యం కుమ్భకే బ్రహ్మణోన్తికమ్ ।
రేచకేన తృతీయేన ప్రాప్నుయాదైశ్వరం పదమ్ ॥

ఇడయా వాయుమారోప్య బాహ్యం ద్వాదశమాత్రకమ్ ।
పూరయిత్వోదరం తేన నాసాగ్రనయనద్వయమ్ ॥

ధ్యాయన్విరేచయేత్పశ్చాన్మందం పింగళయా పునః ।
ఇడా వామనాడీ ప్రోక్తః పింగళా దక్షిణ నాడీ ॥

ప్రాణో వాయుశ్శరీరస్థ ఆయామస్తస్య నిగ్రహః ।
ప్రాణాయామ ఇతి ప్రోక్తో ద్వివిధః ప్రోచ్యతే హి సః ॥

అగర్భశ్చ సగర్భశ్చ ద్వితీయశ్చ తయోర్వరః ।
అభిధ్యానం వినా గర్భః సగర్భస్తత్సమన్వితః ॥

అభిధ్యానం నామ కుమ్భకే మానసజపః ।

జపప్రకారస్తు–

సవ్యాహృతిం సప్రణవాం గాయత్రీం శిరసా సహ ।
త్రిꣳ పఠేదాయతꣳ ప్రాణꣳ ప్రాణాయామస్స ఉచ్యతే ॥

పఞ్చాఙ్గుళీభిర్నాసాగ్రపీడనం ప్రణవాభిధా ।
ముద్రేయం సర్వపాపఘ్నీ వానప్రస్థగృహస్థయోః ॥

కనిష్ఠానామికాంగుష్ఠైర్నాసాగ్రస్య ప్రపీడనమ్ ।
ఓంకారముద్రా సా ప్రోక్తా యతేశ్చ బ్రహ్మచారిణః ॥ ఇతి ।

మేరుతన్త్రే–

“ప్రాణాయామాస్త్రిధా ప్రోక్తాస్తాన్త్రవైదికయౌక్తికాః ।
సంసిద్ధిꣳ పాపనాశాయ యోగసిద్ధిꣳ ఫలం క్రమాత్ ॥

మాతృకాఖ్యశ్చ మంత్రాఖ్యస్తాన్త్రికో ద్వివిధో మతః ।
మాతృకాఖ్యో జపస్యాదౌ జపస్యాన్తే కృతో యది ॥

వర్ణవ్యత్యాసాది దోషానశేషాన్హంతి సర్వశః ।
యావచ్ఛక్తో నియమ్యాసుం మనసైవ మనుం జపేత్ ॥

కనిష్ఠానామికాంగుష్ఠైర్నాసాం ధృత్వా తు మాన్త్రికః ।
ప్రాణాయామత్రయం ప్రోక్తం యదన్యన్మనసా కృతమ్ ।
జపపూజాదికం తస్య దోషమేవ వ్యపోహతి ॥

గాయత్రీం శిరసా సార్ధం సప్తవ్యాహృతి పూర్వికామ్ ।
ప్రతిప్రణవసంయుక్తాం త్రిర్జపేత్స ఇహోత్తమః ॥

కేవలే కుమ్భకే సిద్ధే సిద్ధిస్స్యాద్రాజయోగజా ।
వీర్యస్తమ్భశ్చ బహ్వాయుర్వల్లీపళితనాశనమ్ ॥

పూరకే కుమ్భకే సిద్ధే క్రియాయోగస్య సిద్ధయః ।
పూర్వోక్తాని చ శీతోష్ణబాధాక్షుత్తృడ్భవాపి చ ॥

పూరకః కుంభకో రేచ్యో యదా తుల్యꣳ ప్రజాయతే ।
హఠయోగస్తదా సిద్ధో హ్యణిమాద్యష్టసిద్ధయే ।
నిరంతరాబ్దత్రితయాభ్యాసాత్సర్వం భవేత్ఫల ॥ ” మితి

నిఖిలకర్మాంగత్వేన విధీయమానః ప్రాణాయామ ఉపనిషత్ప్రతిపాద్యా ముఖ్యప్రాణ-విద్యేతి విజ్ఞాయతే । తదంగభూతమన్త్రస్తు "ప్రణవవ్యాహృతిగాయత్రీ శిరోమంత్ర-సమష్టిరూపః । " తత్ర విధీయమానం ప్రణవాభిధ్యానం సర్వేషు వేదేషు ప్రదృశ్యతే "సర్వే వేదా యత్పదమామనన్తీ" తి శ్రుతేః ॥ వ్యాహృత్యభిధ్యానన్తు తైత్తిరీయకే శ్రూయతే – "**భూర్భువస్సువరితి వా ఏతా స్తిస్రో వ్యాహృతయః**" ఇత్యాదినా ॥ గాయత్ర్యభిధ్యానన్తు ఛాందోగ్యే "**గాయత్రీ వా ఇదం సర్వం భూత**" మిత్యాదినా । బృహదారణ్యకే – "**భూమిరంతరిక్షం ద్యౌ**" రిత్యాదినా చ బహుళముపవర్ణ్యతే ।

ప్రాణాయామఫలమాహ – యోగపాతంజలే – "**తతః క్షీయతే ప్రకాశావరణమ్**" "ధారణాసు చ యోగ్యతా మనస" ఇతి సూత్రాభ్యామ్ । అనయోస్సూత్రయోర్వృత్తి-రేవం ప్రకాశితా భగవతా బాదరాయణేన – "ప్రాణాయామానభ్యస్యతోఽస్య యోగినః క్షీయతే వివేకజ్ఞానావరణీయం కర్మ । యత్తదాచక్షతే । మహామోహమయేనేంద్రజాలేన ప్రకాశశీలం సత్త్వమావృత్య తదేవాకార్యే నియుంక్త ఇతి । తదస్య ప్రకాశావరణం కర్మ సంసారనిబంధనం ప్రాణాయామాభ్యాసాద్దుర్బలం భవతి ప్రతిక్షణం చ క్షీయతే । తథా చోక్తం "తపో న పరం ప్రాణాయామాత్తతో విశుద్ధిర్మలానాం దీప్తిశ్చ జ్ఞాన" స్యేతి । కించ ప్రాణాయామాభ్యాసాదేవ ధారణాసు వక్ష్యమాణాసు క్షీణదోషస్య మనసో యోగ్యతా స్థైర్యం భవతీతి ।

మనురప్యాహ – ప్రాణాయామైర్దహేద్దోషానితి । ప్రాణాయామతన్త్రం తు బాహ్యదృష్ట్యా స్వల్పమివ దృశ్యతే యద్యపి తత్ఫలదృష్ట్యా మహత్తమమిత్యతోఽత్రాస్యోపపత్తిః ప్రదర్శ్యతే సంక్షేపతః । వ్యవహారక్షమమిదం శరీరమజ్ఞదృష్ట్యా సప్తధాతుమయపిండమివ భాసతే యద్యపి శాస్త్రదృష్ట్యా విద్వదనుభవదృష్ట్యా చ పంచకోశాత్మకమితి విజ్ఞాయతే । పంచకోశాస్తు అన్నమయ-ప్రాణమయ-మనోమయ-విజ్ఞానమయానన్దమయా ఇతి శ్రూయన్తే । యోయం సప్తధాతుమయః శిర ఆది పంచావయవోపేతః ప్రత్యక్షేణ గృహ్యమాణః స్థూలోఽన్నమయ ఇత్యుచ్యతే । తథా చ శ్రూయతే "**తస్యేదమేవ శిరః । అయం దక్షిణః పక్షః । అయముత్తరః పక్షః । అయమాత్మా । ఇదం పుచ్ఛం ప్రతిష్ఠా**" ఇతి । "ఏతస్మాదన్నమయకోశాద్విలక్షణః । ఏతస్మిన్నన్నమయే కోశే పూర్ణః । సర్వేషా-మింద్రియాణామవయవానాం చ వ్యవహారక్షమం బలం యచ్ఛన్నాంతరస్సన్వర్తతే ప్రాణమయః కోశః । స చాప్రత్యక్షః । కిం త్వహర్నిశం విద్యమానేన షట్శతాధికైక-వింశతిసహస్రసంఖ్యాకేనోచ్ఛ్వాసనిఃశ్వాసాత్మకేన వాయుప్రచారేణ లింగేనైవానుమేయః॥ తథా చ శ్రూయతే – "**తస్మాద్వా ఏతస్మాదన్నరసమయాత్ । అన్యోంతర ఆత్మా**

ప్రాణమయః । తేనైష పూర్ణః స వా ఏష పురుష విధ ఏవ । తస్య పురుష విధతాం అన్వయం పురుష విధః । తస్య ప్రాణ ఏవ శిరః । వ్యానో దక్షిణః పక్షః । అపాన ఉత్తరః పక్షః । ఆకాశ ఆత్మా । పృథివీ పుచ్ఛం ప్రతిష్ఠా" ఇతి ।

మనోమయకోశస్తు ప్రాణమయాద్విలక్షణః । తస్మిన్ప్రాణమయే పూర్ణః పంచావయవోపేత ఇత్యపి చ శ్రూయతే – "తస్మాద్వా ఏతస్మాత్ప్రాణమయాత్ । అన్యోంతర ఆత్మా మనోమయః । తేనైష పూర్ణః । స వా ఏష పురుష విధ ఏవ । తస్య పురుష విధతామ్ । అన్వయం పురుషవిధః । తస్య యజురేవ శిరః । ఋగ్దక్షిణః పక్షః । సామోత్తరః పక్షః । ఆదేశ ఆత్మా । అథర్వాంగిరసః పుచ్ఛం ప్రతిష్ఠా" ఇతి ।

ప్రాణాయామస్యాతిశయతాముపపత్తిం చ ప్రదర్శయితుమియం కోశత్రయవివక్షైవాలమతః కోశాంతరద్వయవివక్షాఽత్రోపరమ్యతే । ప్రకృతన్తు వక్ష్యతే । యథాఽస్మిన్సప్త ధాతుపిండే స్థూలే దేహే బహ్వ్యః శిరాధమన్యాదినాడ్యో దృశ్యన్తే తథా ప్రాణమయకోశేపి బహ్వ్యో నాడ్యస్సంతీతి శ్రుతిస్మృతివాదాః । తాశ్చ నాడ్యో యోగిజనప్రత్యక్షా ఏవేత్యతోఽన్యేషాం విశసనకర్తౄణాం భిషగ్జనానాం దృష్టిపథగామిన్యో న భవంతీత్యలం నాడీనాం ప్రత్యక్షప్రసంగేన । నాడీనాం స్థితిశ్చ శ్రూయతే **త్రిశిఖిబ్రాహ్మణోపనిషద్యేవమ్** –

అపానాద్ద్వ్యంగులాదూర్ధ్వమధో మేఢ్రస్య తావతా ।...
కన్దమధ్యే స్థితా నాడీ సుషుమ్నా సుప్రతిష్ఠితా ॥

పద్మసూత్రప్రతీకాశా ఋజురూర్ధ్వప్రవర్తినీ ।
బ్రహ్మణో వివరం యావద్విద్యుదాభాసనాళకమ్ ॥

వైష్ణవీ బ్రహ్మనాడీ చ నిర్వాణప్రాప్తిపద్ధతిః ।
ఇడా చ పింగళా చైవ తస్యాః సవ్యేతరే స్థితే ॥

ఇడా సముత్థితా కన్దాద్వామనాసాపుటావధి ।
పిఙ్గళా చోద్ధితా తస్మాద్దక్షనాసాపుటావధి ॥

గాన్ధారీ హస్తిజిహ్వా చ ద్వే చాన్యే నాడికే స్థితే ।
పురతః పృష్ఠతస్తస్య వామేతరదృశౌ ప్రతి ॥

పూషా యశస్వినీ నాడ్యౌ తస్మాదేవ సముత్థితే ।
సవ్యేతరశ్రుత్యవధిపాయుమూలావలంబుసా ॥

అధో గతా శుభా నాడీ మేఢ్రాంతావధిరాయతా ।
పాదాంగుష్ఠావధిః కందాదధో యాతా చ కౌశికీ ॥

దశప్రకారభూతాస్తాః కథితాః కందసంభవాః ।
తన్మూలా బహవో నాడ్యః స్థూలసూక్ష్మాశ్చ నాడికాః ॥

ద్వాసప్తతి సహస్రాణి స్థూలాస్సూక్ష్మాశ్చ నాడయః ।
సంఖ్యాతుం నైవ శక్యంతే స్థూలమూలాః పృథగ్విధాః ॥

యథాఽశ్వత్థదళే సూక్ష్మాః స్థూలాశ్చ వితతాస్తథా । " ఇతి ।

సర్వాసాం నాడీనామధిష్ఠానరూపా సుషుమ్నేతి శ్రూయతే – "పద్మకోశప్రతీకాశం హృదయం చాప్యధోముఖమ్ । అధోనిష్ట్యావితస్త్యాంతే నాభ్యాముపరి తిష్ఠతి జ్వాలమాలా–కులం భాతి విశ్వస్యాఽయతనం మహత్ । సన్తతగ్ం శిలాభిస్తు లంబత్యాకోశసన్నిభమ్। తస్యాన్తే సుషిరగ్ం సూక్ష్మం తస్మిన్సర్వం ప్రతిష్ఠితమ్ । తస్య మధ్యే మహానగ్ని–ర్విశ్వార్చిర్విశ్వతో ముఖః । సోఽగ్రభుగ్విభజన్తిష్ఠన్నాహార మజరగ్కవిః । తిర్యగూర్ధ్వ–మధశ్శాయీ రశ్మయన్తస్య సంతతా । సన్తాపయతి స్వం దేహమాపాదతలమస్తకమ్ । తస్య మధ్యే వహ్నిశిఖా అణీయోర్ధ్వా వ్యవస్థితః । నీలతోయదమధ్యస్థా విద్యుల్లేఖేవ భాస్వరా । నీవారశూకవత్తన్వీ పీతాభాస్వత్యణూపమా । తస్యాశ్శిఖాయా మధ్యే పరమాత్మా వ్యవస్థితః । స బ్రహ్మ స శివస్స హరిస్సేన్ద్రస్సోఽక్షరగ్ పరమస్స్వరాట్ । ఇతి "స య ఏషోఽన్తర్హృదయ ఆకాశః । తస్మిన్నయం పురుషో మనోమయః । అంతరేణ తాలుకే। య ఏష స్తన ఇవావలంబతే సేన్ద్రయోనిః । యత్రాసౌ కేశాన్తో వివర్తతే । ఇతి । స్మృతిశ్చ భవతి –

ఆధారే లింగనాభౌ హృదయసరసిజే తాలుమూలే లలాటే ।
ద్వే పత్రే షోడశారే ద్విదశ దశదళే ద్వాదశార్ధే చతుష్కే ।
వాసాం తే భాలమధ్యే డఫకఠసహితే ఆదియుక్తే స్వరాణామ్ ।
హం క్షం తత్త్వార్థయుక్తం సకలదళగతం వర్ణరూపం నమామి ॥

అస్యాం సుషుమ్నాయాం నాడ్యాం మూలాధారే కుండలినీతి విఖ్యాతా ప్రాణశక్తి–స్తిష్ఠతి । తథా చ స్మర్యతే "**మూలాధారస్థితా బిసతంతునిభా విద్యుత్ప్రభా ప్రసుప్త–భుజగాకారా సార్ధత్రివలయా స్వయంభూలింగవేష్టినీ కుండలినీశక్తి**" రితి । సా కుండలినీ ప్రాణమయకోశస్య మూలాధారభూతా తస్మాత్ప్రాణశక్తిరిత్యుచ్యతే బుధైః ।

స్థూలోఽయమన్నమయకోశః ప్రాణమయకోశేన సర్వధా ప్రచలితస్సన్వ్యవహార–

క్షమో భవతి । ప్రాణమయే యద్రూపం చలనముపక్షిప్తం భవతి తాద్రూప్యో వ్యాపారఽప్రభవత్యన్నమయే । ప్రాణమయస్తు సర్వథా సుషుమ్నయా ప్రచలితో భవతి సుషుమ్నా తు కుండలిన్యా ప్రాణశక్త్యా సర్వథా ప్రచలితా భవతి । కుణ్డలినీ తు మనోమయకోశేన ప్రచలితా భవతి । మనోమయే కోశే యాదృశస్సఙ్కల్ప ఉదయతి తాదృశం చలనం కుండలిన్యాముపక్షిప్తం భవతి । తేన పరమ్పరయాఽన్నమయ-కోశ ఽ ప్రచలతీత్యన్నమయకోశస్య వ్యవహారక్షమత్వమ్ । యావన్తం కాలం ప్రాణమయోఽయం దేహే తిష్ఠతి తావన్తం కాలమేవ జీవస్య జీవత్వం వ్యవహారక్షమత్వం చ స్థూలదేహస్య । యదా ప్రాణమయోఽస్తం యాతి తదాఽన్నమయోఽయం మృత ఇత్యుచ్యతే । యస్మాదంగాత్ప్రాణమయకోశస్య నాడ్యో నిర్గతా భవన్తి తదంగం శుష్కీ-భవతి నిరర్థకం చ । తతస్తు జీవః రుగ్ణో భవతి । ఏవం ప్రాణమయకోశస్య కుండలిన్యాశ్చాధీనతాఽన్నమయకోశస్య విజ్ఞాయతే సర్వథా । తథా ప్రాణమయకోశస్య కుణ్డలిన్యాశ్చ మనోమయాధీనతా చ । తథా చ శ్రూయతే "యన్మనసా మనుతే తద్వాచా వదతి తత్కర్మణా కరోతీ" తి । తస్మాద్యథోచితవిధినాన్నమయం నిగృహీతుం ప్రాణమయమగ్రతో నిగృహ్ణీయాత్ । ప్రాణమయకోశస్య నిగ్రహణం తు కుణ్డలిన్యాశ్శక్తే-రధీనమిత్యతఽకుణ్డలినీశక్తిర్నిరోద్ధవ్యా । కుండలినీశక్తేర్నిరోధస్తు ప్రాణాయామేన భవతీతి విజ్ఞాయతే । అతఽ ప్రాణాయామో విహితస్సర్వకర్మణామారమ్భే । చోదితేన విధినా కృతేన ప్రాణాయామేన క్రమశఽపరమ్పరయా సర్వాసాం నాడీనామన్తో యథోచిత ప్రాణసంచారఽప్రవర్తతే । కథమితి చేత్ । ఇడా పింగళయోర్నాడ్యోర్ముఖే వినా సర్వాసాం నాడీనాం ముఖయోర్మధ్యే కందస్థానస్థితం ముఖమేవాపావృతం భవతి । తదన్యత్తు పిహితం భవతి । తస్మాదిడయా పింగళయా చ వాయుపూరణేన సర్వాశ్చ నాడ్యో వాయునా పూరితా భవన్తి । రేచకేన సర్వాశ్చ నాడ్యో వాయునా రిక్తా భవన్తి । ఏవంవిధ చలనవశాన్నాడీనాం కశ్చన చలనం సమ్పద్యతే । కుమ్భకేన నాడీనాం మధ్యేఽ-పూర్వం నిరోధముపజాయతే । యది కుమ్భకస్సగర్భస్తదనుగుణ ఏవ నిరోధో జాయతే నాడీషు । తేన తదనుగుణమేవ తాసాం చలనముత్పద్యతే । అతః స్థూలశరీరస్యాన్న-మయస్యాపి యథోచితచలనముపజాయతే । తేనాన్నమయకోశో యథోచితకార్యక్షమో భవత్యతోఽభీష్టకార్యసిద్ధిహేతుః ప్రాణాయామ ఇతి చోద్యతే సర్వకర్మసు ।

సన్ధ్యాముపాసీత ।

నిఖిలేషు వేదేషు, పరిదృశ్యమానానాం విధీనాం మధ్యే "**సన్ధ్యాముపాసీత** " ఇతి విధిస్త్రైవిద్యవృద్ధైరగ్రణీరితి విభావ్యతే । అత్రోపాసీతేతి చోదనా । ఉపాసనం కుర్యాదితి

ప్రకృతిప్రత్యయోరర్థః । ఉపాసనం నామాఽభిధ్యానమ్ । తచ్చ గాయత్రీ మన్త్రావృత్తి-సహితం సోహమస్మీతి సన్ధ్యాదేవతా విభావనమ్ । సన్ధ్యాశబ్దో దేవతా వాచకః । తదుక్తమ్।

బ్రహ్మణోపాస్యతే సన్ధ్యా విష్ణునా శంకరేణ చ ।
తస్మాదుపాసయేద్దేవీం శ్రేయస్కామో ద్విజోత్తమః ।
యా సన్ధ్యా సా జగత్సూతిః మాయాతీతా తు నిష్కలా ।
ఐశ్వరీ కేవలాశక్తిస్తత్త్వత్రయసముద్భవా " ఇతి ।

సన్ధ్యాశబ్దో దేవతా వాచకో యద్యపి తస్యా ఉపాసనాయోగ్యకాలవాచకత్వేనాప్యత్ర ప్రతీయతే । తథా చోక్తమ్ –

అహోరాత్రస్య చ యస్సన్ధిస్సూర్యనక్షత్రవర్జితః ।
సా తు సన్ధ్యా సమాఖ్యాతా మునిభిస్తత్త్వదర్శిభిః ॥ ఇతి ।

కిఞ్చ సన్ధ్యాశబ్దేన సన్ధ్యోపాసనారూపం తన్త్రమపి గృహ్యతే । తథాహి – "సన్ధ్యాత్రయన్తు కర్తవ్యం ద్విజేనాత్మవిదా సదా" ఇతి, అన్యచ్చ-

సన్ధ్యాస్నానం జపో హోమో దేవతానాం చ పూజనమ్ ।
ఆతిథ్యం వైశ్వదేవం చ షట్కర్మాణి దినే దినే ॥ ఇతి ।

సన్ధ్యాకాలస్తు చతుర్విధః । సాయం ప్రాతర్మధ్యాహ్నో మధ్యరాత్రశ్చేతి । ఏవం చ సన్ధ్యాముపాసీతేత్యనేన ప్రతిదినం సన్ధ్యాకాలేషు చతుర్ష్వపి సన్ధ్యాశబ్దవాచ్యాం గాయత్రీ-మంత్రప్రతిపాద్యాం చిచ్ఛక్తిరూపాం దేవతాం హృది సోఽహమస్మీతి గాయత్రీమంత్రా-వృత్తిపూర్వికాం ధ్యాయేదిత్యుక్తం భవతి । "**ప్రయోజనమనుద్దిశ్య న మందోపి ప్రవర్తతే**" ఇతి న్యాయమనుసృత్య సన్ధ్యోపాసనాయాః ఫలం హి స్మర్యతే-

సన్ధ్యాముపాసతే యే తు సతతం సంశితవ్రతాః ।
విధూతపాపాస్తే యాన్తి బ్రహ్మలోకం సనాతనమితి ॥ అన్యచ్చ-

"ఏతద్విదిత్వా యస్సన్ధ్యాముపాస్తే సంశితవ్రతః ।
దీర్ఘమాయుస్స విన్దేత సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే ॥ ఇతి ।

అత్ర పూర్ణమాయుర్దురితనివృత్తిర్బ్రహ్మలోకావాప్తిశ్చ సన్ధ్యోపాసనస్య ఫలమితి స్మర్యతే। నిత్యాని కర్మాణ్యుపాత్తదురితక్షయార్థానీతి శ్రీవిద్యాశంకరభగవత్పాదవచనాత్ । అప్రతీ-కాలంబనాన్న యతీత్యుపాసనస్య బ్రహ్మలోకప్రాప్తిః ఫలత్వేన భగవతా శ్రీకృష్ణ-ద్వైపాయనేన నిర్ధారితత్వాత్ ।

సర్వకర్మాణ్యపి సదా కుర్వాణో మద్వ్యపాశ్రయః ।
మత్ప్రసాదాదవాప్నోతి శాశ్వతం పదమవ్యయమ్ ॥

ఇతి శ్రీకృష్ణభగవతాఽర్జునాయోపదిష్టత్వాత్సన్ధ్యోపాసనస్య యథోక్తం ఫలం నిర్దిష్టం భవతి ।

కిఞ్చ సన్ధ్యోపాసనస్య నిఖిలశ్రౌతస్మార్తకర్మానుష్ఠానయోగ్యతాహేతుత్వం సర్వేషాం నిత్యకర్మణామభ్యర్హితత్వం చ స్మర్యతే ।

"సన్ధ్యాహీనోఽశుచిర్నిత్యమనర్హస్సర్వకర్మసు ।
యదన్యత్కురుతే కర్మ న తస్య ఫలభాగ్భవేత్ ॥" ఇతి ॥

కించాఽకరణేపి మహాననర్థః స్మర్యతే –

సన్ధ్యా యేన న విజ్ఞాతా సన్ధ్యా యేనానుపాసితా ।
జీవమానో భవేచ్ఛూద్రో మృతశ్శ్వానోఽభిజాయతే ॥ ఇతి ।

అతస్సన్ధ్యోపాసనమవశ్యకర్తవ్యమభ్యుదయనిశ్శ్రేయసాఽభిలాషిణాం సర్వేషామ్ ।

అవశ్యాచరణీయత్వేన విహితా సన్ధ్యా ద్వివిధా వైదికీ తాంత్రికీ చేతి । తత్ర వైదికీ సన్ధ్యా వేదాధికారవతాం ద్విజన్మనామేవ । వేదాధికారరహితానాం స్త్రీశూద్రద్విజ–బంధూనాం తాన్త్రికీతి వ్యవస్థా । తథా చ స్మర్యతే –

వైదికీ తాన్త్రికీ చేతి ద్విజేంద్రాస్తాన్త్రికీ తు సా ।
తాంత్రికస్యైవ నాన్యస్య వైదికీ వైదికస్య హి ॥ ఇతి సూతసంహితాయామ్ ।

ద్వివిధే సన్ధ్యే వైదికైర్ద్విజైరేవాచరణీయే ఇత్యుక్తైః శ్రుతిస్మృతిన్యాయదూరోత్సారితత్వా–త్పరిహరణీయా కథమితి చేత్ । సన్ధ్యోపాసనస్య సన్ధ్యాకాల ఏవ విహితః తస్మిన్వైదికీ క్రియతే చేత్తాన్త్రిక్యాః కాలాతిపత్తిస్స్యాత్ । తాన్త్రికీ క్రియతే చేత్ । వైదిక్యాః కాలాపత్తిః స్యాత్ । ఏకస్మిన్కాలే ద్వయోః కర్మణోరనుష్ఠానస్యాశక్యత్వాత్ । కాలాంతరస్యాఽవిద్య–మానత్వాచ్చ । "**త్రైవర్ణికైర్వైదికాన్తే తాన్త్రికం క్రియతేఽఖిల**" మితి వచనాభినివేశేన వైదిక్యాన్తే తాన్త్రికీ కర్తవ్యేత్యుచ్యతే తాన్త్రికసన్ధ్యాయాస్సన్ధ్యాత్వమపి హీయేత కథమితి చేద్వైదికసన్ధ్యానంతరం విహితం యదగ్నిహోత్రాది తదపి నియతకాలే ఏవావశ్యం కర్తవ్యమ్ । తత్తథా కర్తుమశక్యం స్యాత్ । కిఞ్చ కర్తవ్యే నిత్యకర్మణి కర్తుర్ద్విజస్య సర్వదా కాలాతిపత్తిదోషోఽనివార్య ఏవ । తస్మాదేకకాలవ్యాపినోరగ్నిహోత్రౌపాసనహోమ–యోర్మధ్యేఽగ్నిహోత్రస్యాభ్యర్హితత్వాత్కర్తవ్యతా । ఔపాసనహోమస్యోపేక్షా యథా

విధీయతే ఆహితాగ్నే స్తథా వేదాధికారవతో ద్విజస్య తాన్త్రికసన్ధ్యాయామనధికార ఏవేతి శ్రుతిస్మృతిన్యాయసమ్మతిః ।

"స్త్రీశూద్రద్విజబంధూనాం త్రయీ న శ్రుతిగోచరా" ఇత్యభియుక్తోక్తిమనుసృత్య తేషాం తత్రానధికారతా । తస్మాత్తేషాం స్త్రీశూద్రాదీనాం వైదిక్యాః స్థానే తాన్త్రిక్యుపదిష్టా। స్త్రీణామపి సన్ధ్యాధికారః స్మర్యతే వాల్మీకినా మహర్షిణా **శ్రీమద్రామాయణే సున్దరకాణ్డే**–

"సంధ్యాకాలమనాః శ్యామా ధ్రువమేష్యతి జానకీ ।
నదీం చేమాం శుభజలాం సన్ధ్యార్థే వరవర్ణినీ" ॥ ఇతి ।

ఏవం శ్రుతిస్మృతిశిష్టాచారానురోధేన ద్విజపురుషాణాం వైదిక్యాం సన్ధ్యాయాం । ద్విజస్త్రీణాం శూద్రాణాం ద్విజబంధూనాం చ తాన్త్రిక్యాం సన్ధ్యాయామధికార ఇత్యవశ్యం జ్ఞాతవ్యః ।

స్వశాఖోక్తవిధిః ।

సన్ధ్యానుష్ఠానభేదా వేదశాఖాభేదేన భిన్నా విద్యన్తే । యస్యాం శాఖాయాం య ఉత్పన్నస్తేన తస్యాముపదిష్టమార్గేణైవ సన్ధ్యా కర్తవ్యా । నోచేచ్ఛాఖాభ్రష్టో భవేదనర్థం చ ఋచ్ఛేత్ । తస్మాత్సన్ధ్యా సాంప్రదాయానురోధేన జ్ఞాతవ్యా కర్తవ్యా చేతి । సన్ధ్యాతన్త్ర విశేషే శాఖాభేదేన భేదఽపరిదృశ్యమానోపి తన్త్రసామాన్యమిహ సంక్షేపతఽప్రదర్శ్యతే। తద్యథా –

ఆచమనం ప్రాణాయామస్సంకల్పశ్చేతి సాధారణమ్ । మార్జనముదకప్రాశనమఘ–మర్షణం చేతి త్రితయం పూర్వాంగమ్ । సంకల్పాద్యాత్మప్రదక్షిణాంతమర్ఘ్యప్రదానమ్। సంకల్పపూర్వకగాయత్రీహృదయాద్యుద్వాసనాన్తం గాయత్ర్యభిధ్యానమ్ । అథ వారుణీభిః సౌరీభిర్వాఽదిత్యోపస్థానమ్ । ఏతావత్ప్రధానమ్ । అన్యత్సర్వముత్తరాంగమితి సామాన్యతస్సన్ధ్యా తన్త్రం వైదికమ్ ।

అథ తాంత్రికసన్ధ్యాయాస్తన్త్రముచ్యతే –

వక్ష్యేఽథ తాన్త్రీకీం సన్ధ్యాం మూలేనాఽచమనత్రయమ్ ।
శిఖాం బధ్వా తు మూలేన ప్రాణాయామత్రయం చరేత్ ॥ – మేరుతన్త్రే – 5.115.

అంగాని విన్యసేద్దేహే కరన్యాసపురస్సరమ్ ।
అమృతీకృత్య పురతో జలం వై ధేనుముద్రయా ।
అభిమన్త్ర్య చ మూలేన సప్తవారం తతఽపరమ్ ।

అకారాదిక్షకారాన్తైః మాతృకార్ణైః సబిందుభిః ।
ప్రత్యర్ణం ప్రోక్షయేన్మూర్ధ్ని కుశైర్మూలేన చ త్రిధా ।
దేవం ధ్యాత్వా చ మనునా జ్ఞానమండలసంస్థితమ్ ।
ఆదాయ తోయమామంత్రైర్బీజైర్భూతాత్మకైస్తదా ।
లం వం రం యం హం ఇతి చ తన్మంత్రైః సప్తధా జలమ్ ।
మంత్రయిత్వా పునస్సప్తవారం మూలేన మంత్రయేత్ ।
తజ్జలం వామహస్తేన ధార్యం తత్స్రుతబిందుభిః ।
దక్షహస్తేన సంప్రోక్ష్య కం పఠేన్మూలమన్త్రకమ్ ।
హస్తవ్యత్యాసతో వామాచారీ సేచనమాచరేత్ ॥
నాసామాశ్రిత్య శిష్టేన తేజో రూపేణ తేన తు ।
ప్రవిశ్యాంతర్గతో దేవో మలం సంశోధ్య నిర్గతః ।
దక్షనాసాపుటేనైతత్స్మృత్వా దక్షిణహస్తకమ్ ।
వామభాగే వజ్రశిలాం ధ్యాత్వాఽస్త్రేణ చ తత్ క్షిపేత్ ।
ప్రక్షాల్య హస్తౌ వాచమ్య మూలమన్త్రేణ మన్త్రవిత్ ।
గాయత్ర్యా వాఽథ మూలేన దద్యాదర్ఘ్యత్రయం తతః ।
రవిమండలసంస్థాయ స్వేష్టదేవాయ తర్పయేత్ ।
జలేన మూలమన్త్రేణ హ్యముకం తర్పయామి చ ।
ఉక్త్వా త్రిధా తర్పణీయం వామకైఽకారణేన తు ।
ఇష్టదేవస్య గాయత్రీమష్టావింశతిసంఖ్యకామ్ । ...
తతశ్శుద్ధమనా మౌనీ మూలమష్టోత్తరం శతమ్ ।
జపిత్వా చాఽర్పయేద్దేవం స్తుత్వా న త్వేష్టదేవతామ్ ।
సూర్యమండలతో దేవం విన్యసేద్ధృదయే స్వకే ।
తతో గురూంశ్చ ప్రణమేదితి సన్ధ్యా తు **తాన్త్రికీ** ।
త్రికాలమేవం కర్తవ్యా సన్ధ్యాలోపాత్ఫలం నహి ।
దైవతో యది లోపశ్చ తదా మూలం శతం జపేత్ । - ఇతి మేరుతన్త్రే - 5-130।

వైదిక్యాం సన్ధ్యాయాం తు విశేషాస్త్వస్మాభిఃకృతాయాం "**సన్ధ్యాకళాయాం**" ద్రష్టవ్యాః। తాంత్రికీ తు గురుముఖైకవేద్యైవ । ఇతి సామాన్యతస్సన్ధ్యోపాసనా ప్రక్రియా ।

సూర్యాయార్ఘ్యమ్ ।

ఏహి సూర్య సహస్రాంశో తేజోరాశే జగత్పతే ।
అనుకంపయ మాం దేవ గృహాణార్ఘ్యం నమోస్తు తే ॥

ఇత్యేకం తర్పణమితి స్మర్యతే । తేన భాస్కరః ప్రసీదతి । **ఆరోగ్యహేతుః స్యాత్** ।

నిత్యహోమః ।

నిత్యహోమశ్చ ద్వివిధః । అగ్నిహోత్రమౌపాసనం చేతి । తత్రాహితాగ్నేరగ్నిహోత్రమనాహితాగ్నేర్గృహస్థస్యోపాసనం చేతి వస్తుగతిః । స చ హోమోఽగ్నిప్రీత్యర్థమేవ । అగ్నిస్తు ద్విజానామగ్రణీర్దేవతా । "**అగ్నిర్దేవో ద్విజాతీనా**" మితి స్మృతే । "**ఆగ్నేయో వై బ్రాహ్మణ**" ఇతి శ్రుతేశ్చ । అగ్నిమనిష్ట్వా యోఽన్యత్ర కురుతే శ్రమం తదనర్థాయైవ కల్పతే । తథా చ శ్రూయతే "యో వై స్వాం దేవతామతియజతే ప్రస్వాయై దేవతాయై చ్యవతే న పరాం ప్రాప్నోతి పాపీయాన్భవతి " ఇతి కించ "అగ్నిముఖా వై దేవా" ఇతి శ్రుతేరగ్నిముఖేన సర్వే దేవాస్తృప్తిమా యాన్తి । తస్మాదత్ర హోమః కర్తవ్యతయా విధీయతే । యథావిధి యథాధికారం ప్రాతస్సాయం చాభ్యుదయార్థినామ్ ।

బ్రహ్మయజ్ఞతర్పణే ।

బ్రహ్మయజ్ఞస్తదంగతర్పణం చ కర్తవ్యతయా విధీయేతే । "**స్వాధ్యాయాన్మా ప్రమదః**" "స్వాధ్యాయో ధ్యేతవ్య" ఇతి శ్రుత్యోః । తత్ఫలం చ శ్రూయతే "యం యం క్రతుమధీతే తేన తేనాస్యేష్టం భవతి । అగ్నేర్వాయోరాదిత్యస్య సాయుజ్యం గచ్ఛతీ" తి । నిత్యాధ్యయనమాత్రేణైవ సర్వయాగానాం ఫలప్రాప్తిరాదిత్యాదీనాం సాయుజ్యప్రాప్తిశ్చేతి మహాఫలప్రదోఽయం బ్రహ్మయజ్ఞః ।

ఏతావతాసూత్రసందర్భేణ ప్రదర్శితో నిత్యక్రమస్సాధారణః । అథాసాధారణం తన్త్రముపదిశ్యతే సంక్షేపతః "తతో యాగమందిరం గత్వా పూజాసంభారవానుపవిశ్యాసనే శుద్ధే గురూపదిష్టవిధినా పంచాయతనమర్చయేద్యథాధికారమితి । అత్ర సాధారణతన్త్రమధ్యే అసాధారణస్యాప్యర్థప్రాప్తత్వాత్తదత్ర సూచితమ్ । తదుత్తరత్ర వివక్ష్యతే । ప్రకృతం తు సాధారణమేవ వ్యాఖ్యాస్యతే యదసాధారణానంతరం క్రమప్రాప్తం భవతి। తదిత్థం సూత్రితమ్ – "తతో మాధ్యాహ్నికవిధిం కృత్వా భుంజీత యథావిధి" ఇతి ।

మాధ్యాహ్నికవిధిః ।

మాధ్యాహ్నికీ సన్ధ్యా పితృతర్పణం వైశ్వదేవోఽతిథిపూజనం చేతి । సన్ధ్యా ప్రాతః కాలికసన్ధ్యా ప్రస్తావే నిరూపితేతి న పృథఙ్నిరూపణీయా ।

పితృతర్పణమ్ ।

పితృదేవతానాం తృప్త్యర్థం తేన వంశాభివృద్ధిర్జాయతే ।

వైశ్వదేవః ।

వైశ్వదేవస్త్వన్నసంస్కారార్థస్తదనుపురుషసంస్కారహేతుశ్చ । సిద్ధమన్నమఘసంపృక్తం భవతి । పంచసూనా స్థానేషు కృతత్వాత్ ' తథా చోక్తమ్–

"కండనీ పేషణీ చుల్లీ ఉదకుంభినీ మార్జినీ ।
పంచసూనా గృహస్థస్య తాభిః స్వర్గం న విందతి ॥ ఇతి ।

శ్రుతిశ్చ భవతి "ఇదమేవాస్య తత్సాధారణమన్నం యదిదమద్యతే స య ఏతదుపాస్తే న స పాప్మనో వ్యావర్తతే మిశ్రం హ్యేతత్ " । మంత్రవర్ణోపి "మోఘమన్నం విన్దతే అప్రచేతాః సత్యం బ్రవీమి వధ ఇత్సతస్య । నార్యమణం పుష్యతి నో సఖాయం కేవలాఘో భవతి కేవలాదీ" ఇతి । సిద్ధమన్నం వైశ్వదేవేన సంస్కృతం చేత్పవిత్రం భవతి । తథా చోక్తం "పంచసూనా కృతం పాపం పంచయజ్ఞైర్వ్యపోహతీ"తి । వైశ్వదేవానంతరం సిద్ధమన్నం భుక్తం చేద్యజ్ఞశిష్టం భుక్తం భవత్యత స్తత్కిల్బిషాన్ముంతి। నో చేత్పాపం దాస్యతీత్యత్ర భగవద్వాక్యమేవ పరమం ప్రమాణమ్ ।

"**యజ్ఞశిష్టాశినస్సన్తో ముచ్యన్తే సర్వకిల్బిషైః ।**
భుంజతే తే త్వఘం పాపా యే పచన్త్యాత్మకారణాత్ ॥ " ఇతి ।

అతో వైశ్వదేవాన్న ప్రమదితవ్యం సర్వైర్ద్విజైః ॥

అతిథిపూజనమ్ ।

అతిథిలక్షణమాహ " అసమానగ్రామోఽతిథిరైకరాత్రికోఽధివృక్ష సూర్యోపస్థాయీ" ఇతి "**బ్రాహ్మణస్యానతిథిరబ్రాహ్మణ**" ఇతి వాక్యైరుక్తలక్షణో బ్రాహ్మణః సంప్రాప్తో వైశ్వదేవాం తే సోఽతిథిః పూజనీయస్సర్వదా । తస్య పూజనేన సర్వధర్మసంగ్రహశ్చ భవతి । నోచేన్మహతేఽనర్థాయ కల్పతే । తథా చ శ్రూయతే కాఠకే – (1–7) "వైశ్వానరః ప్రవిశత్యతిథిర్బ్రాహ్మణో గృహాన్ । తస్యైతాగ్ం శాంతిం కుర్వన్తి హర వైవస్వతోదకమ్ । ఆశాప్రతీక్షే సంగతగ్ం సూనృతాం చేష్టాపూర్తే పుత్రపశూగ్ంశ్చ సర్వాన్ । ఏతద్వృఙ్క్తే పురుషస్యాల్పమేధసో యస్మిన్ననశ్నన్వసతి బ్రాహ్మణో గృహే" ఇతి బ్రాహ్మణానాం మధ్యే పరివ్రాజకః శ్రేష్ఠ ఇతి విజ్ఞాయతే । తథా చోక్తమ్–

"**యతిహస్తే జలం దద్యాద్భైక్ష్యం దద్యాత్పునర్జలమ్ ।**
తదన్నం మేరుణా తుల్యం తద్రసం సాగరోపమమ్ ॥ " ఇతి స్మృతేః ।

“యతిశ్చ బ్రహ్మచారీ చ పక్వాన్న స్వామినావుభౌ ।
తయోరన్నమదత్త్వా తు భుక్త్వా చాంద్రాయణం చరేత్ ॥ ” ఇతి ।

తస్మాదైహికాముష్మికఫలార్థినాఽతిథిస్సర్వథా పూజనీయః । తథా చ శ్రూయతే ముండకోపనిషది (3-10) “ యం యం లోకం మనసా సంవిభాతి విశుద్ధ-సత్త్వఃకామయతే యాంశ్చ కామాన్ । తం తం లోకం జయతే తాంశ్చ కామాంస్తస్మా-దాత్మజ్ఞం హ్యర్చయేద్భూతి కామః” ఇతి । యద్యతిథిర్భగ్నాశో భవతి హ్యనర్థశ్చ భవేదిత్యత్ర స్మృతిశ్చ భవతి – “యస్య గృహాద్భగ్నాశోఽతిథిర్నివర్తతే స తస్య దుష్కృతం దత్త్వా పుణ్యమాదాయ గచ్ఛతీ” త్యతోఽతిథిపూజనాన్న ప్రమదితవ్యం ప్రాజ్ఞైః ।

భోజనమ్ ।

ఏవం మధ్యాహ్నికవిధిం కృత్వా భుంజీతేతి భోజనాత్పూర్వకృత్యం సమ్య-క్ప్రతిపాదితమ్ । ఇదం సర్వమకృత్వా న భుంజీతేత్యభిప్రాయః । భుంజీతేతి విధి-ర్నైసర్గికస్య భోజనస్య నియమార్థమ్ । భోజననియమే హ్యపూర్వం స్యాత్ । నోచే-త్పశ్వాదీనాం తృణాదిభక్షణమివ శరీరపుష్టిహేతురేవ స్యాత్ । భోజనే నియమస్తు సంస్కృతాన్న భక్షణమ్ । యుక్తాహారస్వీకరణం చ । భోజననియమే ఫలం హి శ్రూయతే – “**అన్నేన ప్రాణాః ప్రాణైర్బలం బలేన తపస్తపసా శ్రద్ధా శ్రద్ధయా మేధా మేధయా మనీషా మనీషయా మనః మనసా శాంతిశ్శాంత్యా చిత్తం చిత్తేన స్మృతిం స్మృత్యా స్మారం స్మారేణ విజ్ఞానం విజ్ఞానేనాత్మానం వేదయ**”తీతి ।

“యుక్తాహారవిహారస్య యుక్తచేష్టస్య కర్మసు ।
యుక్తస్వప్నావబోధస్య యోగో భవతి దుఃఖహా ॥” ఇతి చ స్మర్యతే ।

భోజనకాలే దిగాదినియమమాహ । “ఆయుష్యం ప్రాఙ్ముఖో భుఙ్క్తే । యశస్యం దక్షిణా ముఖః । ప్రత్యఙ్ముఖః శ్రియా భుఙ్క్తే । ఋతం భుఙ్క్త ఉదఙ్ముఖః ” మండలేన వినాఽన్నస్య రసం హరంతి పిశాచాద్యాః । విప్రాణాం చతురశ్రం, త్రికోణం క్షత్రియాణాం, వైశ్యానాం వర్తులమ్ । శూద్రస్యార్ధచంద్రకమితి । గోమయాదినా మండలం కృత్వా తస్మిన్పాత్రం నిధాయ తస్మిన్భోక్తవ్యమ్ । భుంజీత మధురప్రాయం స్నిగ్ధం కాలే హితం మితమిత్యాహారస్య యుక్తత్వమ్ ।

భోజనం తు ముఖ్యప్రాణరూపాయాగ్నయే హోమ ఇతి । బుద్ధ్వా గృహ్ణీయాత్ । భోజనాత్పూర్వం గృహీతముదకమన్నస్యోపస్తరణం భవతి । భోజనాంతరం గృహీత-ముదకమన్నస్యాపిధానం భవతి । ఏవమన్నస్యాఽనగ్నతా సంపాదనం భవతి పంచాహుతయస్తు ముఖ్యప్రాణస్య పంచవృత్తిభ్య ఏవ భవన్తి । ఇయం వైశ్వానరవిద్యేతి

ఛాందోగ్యోపనిషది పంచమప్రపాఠకే శ్రూయతే । ఏవం కృతే నైసర్గికస్యాపి భోజనస్య యాగత్వం సంభావ్యతే । యాగాదభీష్టసిద్ధిరితి శ్రుతిస్మృత్యోర్మర్యాదా ఏవ । అతశ్చోదిత– విధినాఽన్నస్య గ్రహణం మహతే ఫలాయ భవతి । నోచేదాసురం భవదనర్థాయైవ కల్పతే ।

తాంబూలభక్షణమ్ ।

భోజనానంతరకృత్యమాహ । భుక్త్వాఽచమ్య తాంబూలం భక్షయేదితి । ఏకపూగం సుఖారోగ్యం ద్విపూగం నిష్ఫలం త్రిపూగం శ్రేష్ఠమధికం నైవ దుష్యతి । పర్ణమూలే మహావ్యాధిః పర్ణాంతే పాపం శిరా బుద్ధివినాశినీ తస్మాత్తాన్వర్జయేదితి ।

ప్రతిషేధః ।

భోజనానంతరం రాగాదినాప్రాప్తమనర్థద్వయం వారయతి । "దివా స్వాపం మైథునం చ న కుర్వీత" ఇతి యతో మహానర్థః స్మర్యతే । యది కుర్యాత్క్రమేణాఽయుఃపుణ్యాయో ర్హానిరితి ।

సిద్ధాన్తచిన్తనమ్ ।

ఆసుప్తేరామృతేః కాలం నయేద్వేదాన్తచిన్తయా ।
దద్యాన్నావసరం కించిత్కామాదీనాం మనాగపి ॥

ఇతి విధేరనువాదకమ్ । "ఆసాయం సిద్ధాన్తచిన్తనం కుర్యా" దితి । యది లౌకికాని కార్యాణి విద్యన్తే తాని సాయంకాలపర్యన్తం కార్యాణీత్యర్థాల్లభ్యతే । కార్యాంతరస్య శ్రౌతస్య స్మార్తస్య వాఽవిద్యమానత్వాత్ । పునస్సాయంకాలే విహితస్య కర్మణో విద్యమానత్వాచ్చ ।

సాయంతనకృత్యమ్ ।

"తతస్సాయన్తనీం సన్ధ్యాం హోమం చ విదధ్యా" దితి । యథా ప్రాతః కాలే సన్ధ్యాహోమశ్చ విధీయేతే తథా సాయమపి విధీయేతే । సాయం హోమానంతరం పునరసాధారణతన్త్రమపి విధీయతే । తతో దేవార్చనవిధిమాచరేద్గురూపదిష్టేన మార్గేణేతి। తదుత్తరత్రాఽసాధారణతన్త్రవ్యాఖ్యానే ప్రదర్శ్యతే । ప్రకృతం తు సాధారణమేవ వక్ష్యతే।

రాత్రిభోజనమ్ ।

రాత్రౌ భోజనమైచ్ఛికమ్ । తస్మాత్ "ద్విరహ్నో మనుష్యాణా" మితి శ్రుతేః । యది

క్షుధార్తః స్యాద్భుంజీత నోచేన్న భుంజీతేతి। భోజనవద్వైశ్వదేవోఽ ప్యైచ్ఛిక ఇతి మత్వా న పృథగుపదిశ్యతే సాయంతనవిధిషు।

శయనవిధి।

అథ పుష్పానులేపనమిత్యాది సపర్యావిధినేత్యన్తః। పుష్పానులేపనమలక్ష్మీపరి-హారార్థమ్। ప్రాప్తే నిమిత్త ఇతి మైథునేచ్ఛాయాం జాతాయామితి। తథా చ స్మర్యతే **"ఋతౌ భార్యాముపేయాత్।"** "సర్వత్ర వా ప్రతిషిద్ధవర్జ" మితి సూత్రాభ్యాం విహితస్య భార్యా సమావేశనస్య కాలే ప్రాప్తే చేద్యావద్రేతః పాతో భార్యయా సహ శయీత। రేతః పాతానంతరం కాలాంతరేషు చ వినోదార్థం స్త్రియా సహ న శయీత ఇతి స్పష్టం విజ్ఞాయతే। ఆయుః క్షయహేతుత్వాదనారోగ్యహేతుత్వాచ్చ। సుషుప్తేః పూర్వం విహితస్య భగవద్ధ్యానస్య ప్రతిబన్ధహేతుత్వాచ్చ। సపర్యావిధిస్తు గురుముఖైకవేద్యః। శాస్త్రచోదితమైథునస్య భగవద్రూపత్వముపదిష్టం భగవతా శ్రీకృష్ణేనార్జునం ప్రతి **"ధర్మాఽ విరుద్ధో భూతేషు కామోస్మి భరతర్షభ"** ఇతి - **శయనే దిగాది నియమమాహ -**

"నోత్తరాభిముఖః స్వప్యాత్ పశ్చిమాభిముఖో న చ।
న చాకాశే న నగ్నో వా నాశుచిర్నాసనే క్వచిత్॥

నా శీర్ణాయాం తు ఖట్వాయాం శూన్యాగారే న చైవ హి।
ప్రాచ్యాం దిశి శిరశ్శస్తం యామ్యాయామథవా నృప।
సదైవ స్వపతః పుంసో విపరీతం తు రోగదమితి॥

అన్యచ్చ-

"ప్రాక్శిరా వా దక్షిణశిరావేష్టదేవతాం నత్వా స్వపేత్। వైణవందండం శయనీయ సమీపే నిధాయ ప్రక్షాళితపాదః కృతరక్షః స్వపేదితి।

స్వే గృహే ప్రాక్శిరాశ్శేతే శ్వాశురే దక్షిణా శిరాః।
ప్రత్యక్శిరాః ప్రవాసే తు న కదాచిదుదక్శిరాః। ఇతి।

ఏతావతా గ్రంథసందర్భేణ సంక్షేపతో వ్యాఖ్యాతం సాధారణం తంత్రమసాధారణ-తంత్రం వ్యాఖ్యాస్యామః। అథ కలశహస్తస్సంభారవాన్మౌనీ యాగమందిరమాగత్య యజ్ఞవాటం ప్రదక్షిణం కృత్వా పశ్చిమద్వారే స్థిత్వా పాణీపాదౌ ప్రక్షాళ్యాఽచమ్య మనసా గురుమిష్టదేవతాం దిక్పాలాంశ్చ ప్రణమ్య పాపాపనుత్తయే మంత్రద్వయం పఠిత్వా పాణీపాదౌ ప్రక్షాళ్యాఽచమ్య సూర్యాయార్ఘ్యం దత్వోత్థాయ ద్వారపూజాం కుర్యాత్।

అథ పశ్చిమద్వారమాసాద్య విధివద్ద్వారముద్ఘాట్యాంతర్గతాన్విఘ్నాన్బహిర్నిర్గత్య మార్గం దత్వాఽవసార్య భౌమానంతరిక్షగాన్దివ్యాన్విఘ్నాన్యథాక్రమం నివార్య యథోచితపాదం పురస్కృత్యాంతః ప్రవిశేత్ । అథ వాససా ద్వారమాచ్ఛాద్య పంచగవ్యార్ఘ్యతోయాభ్యాం మండపాంతరం సంప్రోక్ష్య సమ్మార్జనోపలేపనాదిభిర్విమలం కృత్వా నైర్ఋత్యాం వాస్తు పురుషం బ్రహ్మాణం దీపనాథం భైరవం చ చందనాదిభిః పూజయిత్వా భైరవానుజ్ఞాం సంప్రార్థయేత్ । అథ పూజావేదీం ప్రవిశ్యాఽఽసనస్థానం సంవీక్ష్య సమ్మృజ్య సంప్రోక్ష్య తత్ర కూర్మచక్రం విలిఖ్యాధారశక్తిమారభ్య వేద్యంతా ఆసనదేవతాః ప్రపూజ్య స్వాసనమాస్తీర్య తత్రోపవిశ్య విష్ణుం గురుం చ స్మృత్వా పృథివీం సంప్రార్థ్యాఽఽసనస్య కోణదేవతాః ప్రపూజ్య ప్రాఙ్ముఖ ఉదఙ్ముఖో వా ఋజుకాయస్సమ్యగాసీనశ్శిఖాం బధ్నీయాత్ । అథాత్మనో దక్షిణే భాగే స్థాపయేత్పూజాద్రవ్యాణి । సవ్యే సువాసి-తాంబుపూర్ణం కుంభమ్ । పృష్ఠే ప్రక్షాళనపాత్రమ్ । పరితో జ్వలితాన్దీపాన్ । అథ తాని యథావిధి సంస్కుర్యాత్ । అథ కృతాంజలిర్వామదక్షిణపార్శ్వయోర్గురుగణపతీ పురతః స్వేష్టదేవతాం క్రమేణ నత్వాఽఽచమ్య కరశుద్ధిం కృత్వా తాలత్రయదిగ్బంధన పూర్వకం వహ్ని ప్రాకారం విభావ్య శూలేనాత్మానం రక్షయేత్ । అథాచమ్య ప్రాణానాయమ్య సంకల్పం కృత్వా దేవతాయా నిర్మాల్యం విసృజ్య పీఠే దేవతాం యథాక్రమం విన్యస్య పాత్రాసాదనం కృత్వా పీఠదేవతాః ప్రపూజ్య దీపారాధనం కుర్యాత్ । తతః ప్రాణాయామత్రయం కృత్వా భూతశుద్ధిస్వప్రాణప్రతిష్ఠాపనే కుర్యాత్। తతో మాతృకాప్రాణాయామం కృత్వా కల్పోక్తన్యాసాన్కృత్వా దేవతాయా ముద్రాః ప్రదర్శయేత్ । అథేష్టదేవతాం సమ్యగ్ధ్యాత్వాఽంతర్యాగవిధినాఽభ్యర్చ్యేష్టదేవతాయా మంత్రమష్టోత్తరశతం జపిత్వా దేవతాయై నివేదయేత్ । అథ హృది స్థితాం దేవతాం గురూపదిష్టమార్గేణ బహిర్నిర్గమయ్య యంత్రే మూర్తౌ వా సంస్థాప్య ప్రాణప్రతిష్ఠాపనం కుర్యాత్తతో ముద్రాః ప్రదర్శ్య పూజయే ద్దేవతాముపచారైర్యథాశక్తి । అథ ప్రాణాయామ-త్రయపూర్వకం మూలమంత్రన్యాసం కృత్వా జపమాలాం గృహీత్వా యథాశక్తి సహస్రం త్రిశతం శతం వా మూలమంత్రం జపిత్వా దేవతాయై సమర్ప్య అంగదేవతానాం మంత్రాణామేకైకం దశవారం జపిత్వా సమర్ప్యేష్టదేవతాం స్తువీత । అథాఽపరాధస్తవం పఠిత్వా పూజాం సమర్ప్య దేవతాయాః పాదోదకం గృహీత్వా స్వాత్మానం తన్మయం భావయిత్వా యథాసుఖం విహరేద్యథాసుఖం విహరేత్ । ఇత్యర్చావిధిస్సంక్షేపతః ।

అథాసాధారణతంత్రసూత్రే గ్రథితానాం క్రియాణాం ప్రకాశః క్రియతే యథావకాశమ్।

కాలః ।

బ్రహ్మయజ్ఞానంతరం సాధకో దేవతార్చనం కుర్యాదితి బ్రహ్మయజ్ఞస్య ఆనంతర్య సూచకో హ్యథ శబ్దః ।

కలశహస్తస్సమ్భారవాన్మౌనీ ।

హస్తే సోదకం కలశం గృహీత్వా యథోచితపూజాసంభారాన్గృహీత్వా భగవద్ధ్యాన-మేవ కుర్వన్గచ్ఛేదిత్యభిప్రాయః । అత్ర సోదకకలశగ్రహణేన కర్తుర్బ్రహ్మకర్మణి యోగ్యతాలభ్యతే । కథమితి చేత్ । బ్రహ్మకర్మణి బ్రహ్మభావాపన్న ఏవాఽధికారీ । కమండలుధారీ బ్రహ్మ ఇతి ప్రసిద్ధ్యా సోదకం కమండలుం బ్రహ్మణో లిఙ్గమ్ । తల్లింగధారణేన తద్భావాపత్తిరితి శ్రుతిస్మృతిశిష్టాచారమర్యాదా । కించోదకకమండలు ధారణం పవిత్రహేతుః ।

సంభారవానితి ।

"రిక్తహస్తేన నోపేయాద్రాజానం దైవతం గురుమ్ " ఇత్యభియుక్తోక్తిః । ప్రకృతం తు దేవతాసపర్యార్థం దేవమందిరగమనమ్ । అతస్సపర్యోపయోగిసంభారగ్రహణ-మావశ్యకమేవ । మౌనమత్ర వాచో విగ్లాపనరూపప్రకృతోచితమంత్రేతరవాగ్విమోచన-మేవ । న తు భగవన్నామసంకీర్తనాదిరూపవాఙ్నివృత్తిః । ఆత్యన్తికమౌనే మంత్రోచ్చారణం సపర్యాకలాపే దేవతాయా మంత్రజపాదికం చ న సిద్ధ్యేతామితి మూలచ్ఛేదాయ కల్పతే హ్యపూర్వమౌనప్రసంగేన । అపూర్వమౌనం హ్యపండితానాం భూషణమిత్యభియుక్తేశ్చ తదపణ్డితానాం మోదాయ భవతు చేద్భవతు నామ । "**అన్యా వాచో విముంచథ**" । ము-2. 2. 5. "వాచో విగ్లాపనం హి తత్ "। "**అమృతస్యైష సేతు**" రితి శ్రుత్యా యథోక్తమేవ మౌనమితి ప్రాజ్ఞైర్గ్రాహ్యమ్ ।

ప్రదక్షిణమ్ ।

యజ్ఞవాటముద్దిశ్యాత్ర ప్రదక్షిణం విహితమ్ । యజ్ఞవాటస్తు దేవాలయ ఏవ । దేవాలయస్తు దేవతా దేహ ఏవ "**దేహో దేవాలయః ప్రోక్తః**" ఇతి శ్రుతేః । అత్ర యజ్ఞవాటం ప్రతి ప్రదక్షిణం దేవతాప్రదక్షిణమేవేతి విజ్ఞాయతే । దేవతా ప్రదక్షిణం స్వస్య భక్తిసూచకం సద్దేవతాఽనుగ్రహహేతుస్స్యాత్ ।

పశ్చిమద్వారస్థితిః ।

పశ్చిమద్వారస్థిత్యా కర్తుః ప్రాఙ్ముఖత్వసిద్ధిస్స్యాత్ప్రథమతః । పశ్చాద్ద్వారాణాం

సంస్కారకాలే ప్రాదక్షిణ్యగమనే హ్యుదీచీగమనం మందిరప్రవేశే ప్రాగ్గమనం చ భవతః । తద్ధి దివ్యమ్ । అన్యథా చేదాసురం భవతి । పూర్వోత్తరదిశౌ దివ్యే । పశ్చిమ దక్షిణదిశౌ త్వాసుర్యావితి వస్తుగతిః ।

ప్రక్షాళనాచమనే ।

పాణిపాదప్రక్షాళనం బాహ్యశుద్ధ్యర్థమ్ । ఆచమనం త్వాంతరశుద్ధ్యర్థమితి వివేకః ।

గురుస్మరణమ్ ।

గురుస్మరణం హ్యపూర్వగుర్వనుగ్రహార్థమ్ । గుర్వనుగ్రహాదేవ విద్యాసిద్ధిర్దేవతాఽనుగ్రహశ్చ । తథా చోక్తం– **"శివే రుష్టే గురుస్త్రాతా గురౌ రుష్టే న కశ్చన"** ఇతి ।

"యస్య దేవే పరాభక్తిర్యథా దేవే తథా గురౌ ।
తస్యైతే కథితా హ్యర్థాః ప్రకాశన్తే మహాత్మనః ॥ " ఇతి చ ।

గణపతిస్మరణమ్ ।

గణపతిస్మరణం తు విఘ్ననివృత్తిద్వారా కార్యసిద్ధ్యర్థమ్ ।

దిక్పాలస్మరణమ్ ।

దిక్పాలస్మరణేన తదనుగ్రహస్స్యాత్ । తేన కర్తుస్సర్వతో రక్షా భవతి ।

ఇష్టదేవతాస్మరణమ్ ।

ఇష్టదేవతాస్మరణేన సపర్యాయాం జపాదౌ చేష్టదేవతా హ్యభిముఖీ స్యాత్ ।

మన్త్రద్వయపఠనమ్ ।

తత్ప్రయోజనమాహ–

"యత్పూర్వమార్జితం పాపం తద్దినేఽన్యదినేఽపి వా ।
తత్పాపస్యాపనోదార్థం మన్త్రద్వయముదీరితమ్ ॥ " ఇతి ।

కించ యత్క్వాద్దృఢతరం పాపం తత్పూజాకాలే ప్రతిబన్ధమకృత్వా దూరే స్థిత్వా పూజాఽన్తరమాయాతి । యత్వాదల్పతరం పాపం తన్నాశముపగచ్ఛతి । అత్ర విహితే పాణిపాదప్రక్షాళనాచమనే చ పాపాపనుత్త్యనంతరం పూతత్వసంపాదనార్థమితి వివేకః।

సూర్యాయార్ఘ్యమ్ ।

అనేనార్ఘ్యేణ సర్వే గ్రహాస్తారకారాశయో యోగాశ్చ స్వానుకూలా భవేయుస్తతః

కార్యసిద్ధిః ప్రజాయతే ।

ద్వారపూజా ।

యాగమందిరం సర్వదేవతామయమేవ । అతస్తస్య ద్వారాణ్యపి దేవతామయాన్యేవ। పరమార్థతస్తు యద్ద్వారవద్భాసతే తత్తు దేవతారూపమేవ । "**పరోక్షప్రియా ఇవ హి దేవాః** " ఐ. 3. 14 ఇతి శ్రుతేః । అత్ర ప్రదర్శితా దేవతా ద్వారరూపమాసాద్య తిష్ఠన్తీ– త్యభిప్రాయః । తథా చోక్తం "దేవద్వారం ద్వారదేవాః" ఇతి అతస్తద్దేవతాపూజనమేవ ద్వారపూజనమ్ । యది తాస్సుముఖా భవేయుర్బాహ్యస్థితా విఘ్నకారిణోఽన్తః ప్రవేశయితుం న సమర్థా ఇతి ద్వారదేవతానుగ్రహసంపాదనార్థం తత్పూజనమ్।

అన్తర్విఘ్ననిస్సారణమ్ ।

అనేన విధినా యాగమందిరే స్థితా విఘ్నదేవతా బహిర్నిస్సారితా భవన్తీత్యతో దేవతా పూజాకాలే విఘ్నదోషో న జాయతేఽతః క్రియాసిద్ధిః ।

సర్వవిఘ్ననివారణమ్ ।

భౌమాంతరిక్షదివ్యవిఘ్ననివారణేన త్రిషు లోకేషు విద్యమానాస్సర్వే విఘ్నా నివారితా భవన్తీతి న కాచిదపి విఘ్నభీతిః ।

పాదవిన్యాసః ।

యాగమందిరప్రవేశనేఽన్తః పాదనిక్షేపే విశేషస్తు దేవతాభేదేన విధీయతే । తథాహి – 'దక్షపాదం పురస్కృత్య ప్రవిశేద్దేవమందిరమ్' । శాక్తస్తు వామపాదేనేతి ।

ద్వారస్యాచ్ఛాదనం వాససా ।

వాససాఽచ్ఛాదనేన ద్వారే సర్వా దేవతాః ప్రతిష్ఠితా భవన్తీత్యుచ్యతే । యతో "**సర్వదైవత్యం వై వాసః**" ఇతి శ్రూయతే । అత్ర సర్వాసాం దేవతానాం స్థిత్యా ద్వారరక్షా సర్వథా భవతీతి సుగమమ్ ।

మణ్డపాన్తరప్రోక్షణాలంకరణే ।

ప్రోక్షణాలంకరణాభ్యాం యాగమందిరం పవిత్రం మనోహరం సద్దేవతానాం స్థితే– ర్యోగ్యం భవతి । నోచేద్దేవతా మాలిన్యప్రదేశే న తిష్ఠన్తి కించ క్షుద్రదేవతాదయశ్చావకాశం స్వీకుర్వన్త్యతోఽనిష్టః సంగచ్ఛతే । పంచగవ్యస్య పవిత్రహేతుత్వం సుప్రసిద్ధమేవ । పంచగవ్యం తు సర్వపాపానాం దోషాణాం చ నివృత్తిహేతురతస్సర్వేషాం మాలిన్యానా–

మపి నివృత్తిహేతురితి న పృథగుపదేష్టవ్యా । ఇయం స్థలశుద్ధిః ।

వాస్తుపురుషాదీనాం పూజా ।

వాస్తుపురుషాదయశ్చత్వారో దేశకాలాదృష్టానామధిష్ఠానదేవతాః । కాలో హి మృత్యుః। మృత్యులక్షణమాహ శ్రుతిః – "**అశనాయా హి మృత్యుః**" బృ–1. 2. 1. "**మృత్యుశ్శ్రమో భూత్వోపయేమే**" బృ–1. 5. 21 ఇతి । అశనాయాపిపాసే మృత్యుః శ్రమశ్చ । తేన సకలవ్యవహారనిరోధం భవతీతి తం నియంతుం వారయితుం చ తద్దేవతానాం చ పూజనమ్ । తథా భైరవానుజ్ఞా ప్రార్థనమపి । తథా చోక్తం –

"**స్వగేహే వాస్తుపూజాం చ మండపేషు సమాచరేత్ ।**
నాకాలమరణవ్యాధిర్భూతప్రేతాదిభిర్న చ ।
న సర్పపీడా నాన్యోన్యకలహాద్యశుభాని చ ।
పుత్రపౌత్రధనారోగ్యపశుదాసీసమృద్ధిభాక్ ।
అరోగీ విజయీ ఖ్యాతశ్చిరం జీవతి తద్గృహే ॥" ఇతి ।

పూజావేదీ ।

పూజావేద్యాం పూజ్యపూజ్యకయోఽపూజోపకరణానాం చ స్థితిస్స్యాదతఽపూజావేదీ పవిత్రతమా । తత్ర ముఖ్యే ద్వే స్థానే పూజకస్య పూజ్యస్య చ । తే హ్యవశ్యం యథోక్తవిధినా సంస్కర్తవ్యే । తత్ర ప్రథమతఽపూజాకర్తురాసనస్థానం సంస్కర్తవ్యమనంతరం దేవతాయాః స్థానం చ । ఉభయం సంస్కృతం చేద్వేదీ సంస్కృతా భవతి । దేవపూజాయోగ్యా చ భవతి ।

ఆసనస్థానసంస్కారః ।

సమ్యగ్వీక్షణేన స్థలం సుసంస్కృతం భవతి । యథా పత్న్యవేక్షణేనాజ్యం హోమకాలే। తేనేక్షణేన లౌకికీస్థలపరీక్షాపి భవతి । సమ్మార్జనేనాత్ర సంలగ్నధూళ్యాదికం నిస్సారితం భవతి । ప్రోక్షణేనాపూర్వపవిత్రతా క్రియతే వ్రీహి ప్రోక్షణవత్ ।

కూర్మచక్రలేఖనమ్ ।

కూర్మచక్రలక్షణస్తు –

"**షట్కోణం విలిఖేదాదౌ ముఖే హ్రీంకారమేవ చ ।**
పృష్ఠే మన్మథబీజం స్యాచ్చతుష్కోణేషు తారకమ్ ॥
అష్టపత్రేష్వష్టవర్గం కూర్మచక్రం విధీయతే ॥" ఇతి ।

"మాతృకా హి తత్ " ఇతి । తస్య మాహాత్మ్యం శ్రీచక్రదర్శనే వర్ణితమ్ । "**మాతృకా మన్త్రనాయికా**" । ఇతి ప్రసిద్ధేర్మాతృకా సర్వమన్త్రాణామధిష్ఠానరూపా పరాదేవతా । చక్రలక్షణం తు "భావవ్యంజకం రేఖారూప" మితి పూర్ణమీమాంసాయాం సూత్రితమ్। ఏవం చ మాతృకా భావవ్యంజకం రేఖారూపం కూర్మచక్రమితి విజ్ఞాయతే । కూర్మస్య సకలజగదాధారత్వం సుప్రసిద్ధమేవ । యథా కూర్మస్య సకలజగదాధారత్వం తథాఽస్య చక్రస్య సకలదేవతాధారత్వమితి కూర్మశబ్దేన ద్యోత్యతే । ఉపాసకస్యాస్మిన్యన్త్రే స్థిత్యా సకలదేవతాధారభూతమాతృకాభావస్సంపద్యతే । యథా దేవాలయేషు ప్రతిష్ఠితానాం విగ్రహాణాం దేవతాభావస్సంపద్యతే తదధఃప్రతిష్ఠితయంత్రైరిత్యత ఉపాసకస్య సకల-మంత్రానుష్ఠానయోగ్యతా లభ్యత ఇత్యత్ర న కాప్యనుపపత్తిః । అతఃకూర్మచక్రపరిలేఖనం త్వాసనస్థానే హ్యావశ్యం కర్తవ్యం సాధకేన । కించ కూర్మచక్రాభావేఽనర్థోపి స్మర్యతే - "**కూర్మచక్రాఽనభిజ్ఞస్య మహావిఘ్నోఽభిజాయతే**" ఇతి **మేరుతన్త్రే** । కూర్మచక్రజ్ఞానం త్వస్మత్కృతశ్రీచక్రదర్శనే సమ్యక్ప్రదర్శ్యతేఽతస్తన్ముఖాదవగంతవ్యమ్ । తథా సర్వేషాం చక్రాణామపి । కించ మాతృకా స్వరూపజ్ఞానం సుసూక్ష్మం దుర్విజ్ఞేయం చాతోఽస్మత్కృతమాతృకాదర్శనాత్సద్గురోశ్చ సకాశాదేవ సంపాదనీయమిత్యతస్తస్మాదత్రోప-రమ్యతే ।

ఆసనదేవతాః ।

ఆధారశక్త్యాది స్వర్ణవేదికాంతాశ్చతుర్దశ । తాః పూజయితవ్యాస్తన్మయం హ్యాసనం యథా ద్వారదేవతామయం హి ద్వారమ్ । ఆసనదేవతాః పూజితాస్సత్య ఆసనసిద్ధిదా భవన్తి । తథా చోక్తం మేరుతన్త్రే-

"సంస్కారే తత్ర సంపూజ్యా వేద్యంతాః పీఠదేవతాః ।
ఆధారశక్తిమారభ్య స్వాసనం తత్ర విన్యసేత్ ॥ " ఇతి ।

ఆసనస్వరూపమ్ ।

"పూజాసనమథాత్మీయం చేలాజినకుశోత్తర" మితి తథా చోక్తం భగవతా-

"శుచౌ దేశే ప్రతిష్ఠాప్య స్థిరమాసనమాత్మనః ।
నాత్యుచ్ఛ్రితం నాతినీచం చేలాజినకుశోత్తరమ్ ॥ " ఇతి । భ - 6.11

పృథివ్యాశ్చోపాసకస్య చ మధ్యే ద్రవ్యత్రయరూపాసనేనాపూర్వశక్తిః కర్బుదేహే విద్యుచ్ఛక్తి సదృశ్యుపజాయత ఇత్యతః క్రమవిధిస్త్రయాణామ్ । ఆసనే ద్రవ్యగుణమాహ । శ్రీర్వస్త్రాసనే । జ్ఞానసిద్ధిః కృష్ణాజినే । వ్యాఘ్రచర్మణి మోక్షః । కౌశేయం పుష్టికరమ్ । కంబళం దుఃఖమోచనమ్ । దురితక్షతిః కుశాసనే । ఆవికం రోగనాశనమ్ ।

కౌశేయం పౌష్టికం ప్రోక్తం వేత్రజం శ్రీవివర్ధనమ్ । శ్వేతే తు కంబళే ధర్మసిద్ధిః । ద్విజాఽన్యేషాం మోక్షదః కృష్ణకంబలః । దుఃఖముక్త్యైరంజితస్తు నీలరంగో న శోభనః । త్యజేన్నిషిద్ధం మతిమాంస్త్వనిషిద్ధేషు సంవిశేత్ । నిషిద్ధాన్యథ వక్ష్యన్తే శోకస్స్యాద్దారు-కాసనే । వంశాసనే దరిద్రస్స్యాద్వస్త్రే స్థానవినాశనమ్ । పాషాణే చ తథోచ్చాటో జ్వరస్స్యాన్మృణ్మయాసనే । క్షిత్యాసనే భవేత్పీడా పల్లవే చిత్తవిభ్రమః । తృణాసనే భవే త్పీడా నిషిద్ధం త్విష్టకాసనమితి । **ఆసనఫలమాహ మేరుతన్త్రే –**

“ఆసనం తు ద్విధా ప్రోక్తం నిత్యకామికభేదతః ।
కుశాజినోత్తరైర్యుక్తం చతురంగుళమూర్ధ్వతః ।
చతురశ్రం ద్విహస్తం చ సున్దరం మృదునిర్మలమ్ ।
ఇదం సుఖాసనం నిత్యం జపసిద్ధివిధాయకమ్” ఇతి ।

ఆసనాఽస్తరణానన్తరమత్రోపవేశనం సామాన్యమ్ । తతస్తు కోణదేవతాపూజనం పృథివీప్రార్థనం చ విద్యేతే । తతో విఘ్నం గురుం చ స్మృత్వా కోణదేవతాః ప్రపూజయేత్। తేన స్వరక్షణం సమ్యగ్భవేత్ । పృథ్వీప్రార్థనన్తు స్వస్య స్థైర్యతా సిద్ధిహేతుః । స్థైర్యతా తు కార్యసిద్ధిహేతుః ।

స్థితౌ దిఙ్నియమః ।

ప్రాఙ్ముఖత్వముదఙ్ముఖత్వం వా దేవతాభిముఖసిద్ధ్యర్థమ్ । దేవతానాం చ స్థితిః పూర్వస్యాముదీచ్యాం చైవ దిశోరేవ । ఇతరే త్వాసుర్యావతస్త్యాజ్యే దేవతా కర్మణి ।

ఋజుకాయత్వమ్ ।

ఋజుకాయత్వం చిత్తస్థైర్యకరమ్ । తచ్చ విహితమ్ । తథా చోక్తం భగవతా । **“సమం కాయశిరోగ్రీవం ధారయన్నచలం స్థిరః”** ఇతి ।

సమ్యగాసీనః ।

ఆసీనస్య సమ్యక్త్వం చోదితవిధినాఽవయవానాం నియమనమ్ । తథా చోక్తం – **“స్వస్తికాసనమాస్థితః పద్మాసనగతోపి వా ఋజుకాయో మనఃస్థిరః”** ఇతి । ఈదృశీస్థితి-రప్యపూర్వశక్తిజననహేతుః । చిత్తస్థైర్యహేతుశ్చ । అనేన ప్రాణాపానగతయస్సర్వా-స్సన్నిరుద్ధా భూత్వా సమ్యగన్తఃకరణం నిబధ్నన్యతస్తత్స్థిరం భవన్నిగృహీతుం శక్యం భవతి ।

శిఖాబన్ధనమ్ ।

దైవే కర్మణి శిఖా సమ్యగ్బద్ధాచేద్దేవతాప్రీతిహేతుస్స్యాత్। నోచేత్కృతం సర్వమాసురం భవతి । యథా శిఖాయజ్ఞోపవీతావావశ్యకౌ తథా శిఖాయా బన్ధనం యజ్ఞోపవీత–స్యోపవీతత్వం చావశ్యకౌ । తథా చ స్మర్యతే – విశిఖోఽనుపవీతీ యచ్చ కరోతి తన్నిరర్థకమితి। స్నానదానాదికం సర్వమాసురమపి భవతీతి। తస్మాచ్ఛిఖాబన్ధనమత్ర మన్త్రపూర్వకం విహితమ్। తత్త్వపూర్వజనకమ్। ప్రత్యవాయనివారకం చేతి విజ్ఞాయతే।

ఏవం కృతే త్వాసనశుద్ధిర్భవతి । ఆసనశుద్ధ్యాఽసనసిద్ధిర్భవతి । ఆసనసిద్ధేః శీతోష్ణాదిభిర్ద్వన్ద్వైర్నాభిభూయత ఇత్యత్ర పాతఞ్జలం సూత్రం – "తతో ద్వన్ద్వాఽనభిఘాతః" ఇతి । కించ ప్రాణాయామస్య సౌకర్యమపి జాయతే । తథా చోక్తం పాతఞ్జలే "**తస్మిన్సతి శ్వాసప్రశ్వాసయోర్గతివిచ్ఛేదః ప్రాణాయామః**" ఇతి । "**ఆసనం విజితం యేన జితం తేన జగత్త్రయ**" మితి శ్రుతిః ।

పూజాద్రవ్యాదీనాం స్థాపనమ్ ।

స్థాపనమేతత్సౌకర్యార్థం మనోరంజనార్థం చేత్యత్రాపూర్వప్రయోజనం నాస్తి ।

పూజాద్రవ్యాణాం సంస్కారః ।

పూజాద్రవ్యాణాం స్థాపనం సంస్కృతిస్తత్ఫలం చోక్తాని సమాసతో **మేరుతన్త్రే** (5–206)। తద్యథా –

"**యథాయథం తు సంస్థాప్య సంస్కుర్యాత్తాని చాత్మవాన్ ।**
పుష్పనైవేద్యగన్ధాదీన్ హ్రీం హూం ఫడితి మన్త్రతః ॥

నారాచముద్రయా దృష్ట్వా సమయాంశ్చ విలోకయన్ ।
దృష్టం వా చాత్మ విజ్ఞాతం సమ్యక్పుష్పాదిదూషణమ్ ।
అస్పృశ్యస్పర్శనం వాపి యదన్యాయార్జితం చ వా ।
తథా నిర్మాల్యసంస్పృష్టం కీటాద్యారోహణం చ యత్ ।
తత్సర్వం నాశమాయాతి నైవేద్యాద్యవలోకనాత్ ।
తతో రమితి మన్త్రేణ శిఖాం దీపస్య సంస్పృశేత్ ।
స తు స్యాచ్ఛుభదో దీపో నిష్క్రవ్యాదః సుఖప్రదః ।
పతంగకీటకేశాదిదాహాత్క్రవ్యాదసంజ్ఞితః ।
వసామజ్జాదిసంభూతైర్ఘృతాద్యైరుపయోజితమ్ ।

అజ్ఞానరూపం తత్సర్వం దోషం స్పర్శాద్వినశ్యతి ।
క్షౌం బీజముచ్చరేన్మన్త్రీ దేవతీర్థేన సంస్పృశేత్ ।
పానీయం ఘటమధ్యస్థం దృష్ట్వా సమ్యక్చ సాధకః ।
వామేన పాణినా ధృత్వా వామపార్శ్వస్థితం ఘటమ్ ।
పాత్రాధారే న్యసేన్న్యూనం యదత్రాఽజ్ఞానతో భవేత్ ।
జలాశయశవస్పర్శాజ్జలం స్థానే చ సంగతమ్ ।
ఇత్యాది దూషణం నశ్యేత్తత్ప్రియం దేవపూజనే । – ఇతి **మేరుతన్త్రే** ।

దిగ్బన్ధనమాత్మరక్షణం చ ।

అనేన దిగ్బన్ధనేన భూతప్రేతపిశాచాద్యా విఘ్నకారకా యాగమన్దిరం ప్రవిశ్య సాధకం బాధితుం వా విఘ్నం కర్తుం వా న శక్యన్తే । అస్య విధిర్గురోస్సకాశాత్సమ్యక్ జ్ఞాతవ్యః।

యన్త్రమ్ ।

సద్గురోరనుగ్రహాల్లబ్ధం దేవతాయాశ్చక్రమేవ యన్త్రమిత్యుచ్యతే । తథా చోక్తమ్–

"**చక్రే దేవ్యాం తథా శిష్యే ప్రతిష్ఠా త్రివిధోచ్యతే ।
సా తు తత్త్వవిదా కార్యా సంప్రదాయానురోధినా ॥** " ఇతి తన్త్రరాజే ।

చక్రలక్షణమాహ శ్రీచక్రదర్శనే "ఆయతనం హి పరదేవతాయాః" ఇతి । యన్త్రద్రవ్యే విశేషమాహ –

"రజతాలంకృతం యన్త్రం సర్వైశ్వర్యప్రదం మతమ్ ।
యన్త్రన్తు స్ఫాటికం స్వచ్ఛం మనోభిలషితం దదేత్ ।
మాణిక్యరచితం చేదం రాజ్యదం భుక్తిముక్తిదమ్ ।
కృతం మరకతైర్యన్త్రం సర్వశత్రువినాశనమ్ ।
లోహత్రయోద్భవం యన్త్రం సర్వసిద్ధికరం మతమితి ॥

చక్రం దేవతారూపం ప్రత్యక్షం సాధకానుగ్రహార్థముద్భూతమ్ । తథా చోక్తం శ్రీవిద్యాదర్శనే – "గురుచక్రదేవతోపాసకోపాసనభేదాత్పంచవిధమభిదేయ" మితి । తచ్చ త్రివిధమ్ । రేఖారూపం మాతృకారూపం కైలాసరూపం చేతి । చక్రసంకేతస్తు గురుముఖైకవేద్య ఏవ ।

యన్త్రాభావే మూర్తేరావశ్యకతా । సా చ గండక్యాముద్భవా శిలా సాలగ్రామనామ్నీ నార్మదీబాణనామ్నీ శిలా వా । తథా చోక్తమ్ –

దశస్థానాని దేవానాం పూజనే కల్పితాని చ ।
గణేశసూర్యవిష్ణీశదేవీనాం పూజనం క్రమాత్ ।
శివలింగే మణౌ యన్త్రే సాలగ్రామే ఘటే రవౌ ।
స్థండిలేఽగ్నౌ మూర్ధ్ని హృదిస్థానేష్వేతేషు పూజయేత్ । ఇతి ।

తాసాం శిలానామపి దేవతాభావేన పూజార్హతా బహుధా స్మర్యతే । ఇత్యత్ర న పృథక్ప్రదర్శ్యతే ।

యన్త్రాదికం సాంప్రదాయాది విచార్యైవ గ్రాహ్యం నోచేదనర్థాయ కల్పతే । తథా చోక్తమ్ -

"వామినోపాసితం యన్త్రం తేషాం దృష్టిపథం గతమ్ ।
తద్దేవతాక్షోభకరం విక్షిప్తస్సాధకో భవేత్ ।
దక్షిణోపాసితం యన్త్రం సూర్యాగ్నిసమతేజసమ్ ।
పాపినో నైవ పశ్యన్తి యథోలూకాస్తమోదృశః ।
యథానృభిర్దినకరోదయః సర్వైరిహేష్యతే ।
దక్షసంస్థాపితం యన్త్రం తథా పుణ్యాత్మనాం మతమ్ । ఇతి ।

యన్త్రశబ్దార్థమాహ -

"యమభూతాదిసర్వేభ్యో భయేభ్యోపి కులేశ్వరి ।
త్రాయతే సతతం చైవ తస్మాద్యన్త్రమితీరితమ్ ॥ " ఇతి ।

నిర్మాల్యవిసర్జనమ్ ।

నిర్మాల్యవిసర్జనం ప్రకృతపూజార్థమేవేతి పూజార్థం సంకల్పమకృత్వా నిర్మాల్యం న విసృజేత్ । అర్థాదయమేవ సంకల్పకాలో దేవపూజాయామ్ ।

పీఠమ్ ।

పీఠమత్ర దేవతాయా ఆసనయోగ్యం వస్తు ఇత్యభిప్రాయః । తథా చోక్తం మేరుతన్త్రే- అరత్న్యంగుళవిస్తారం ప్రాక్ప్రత్యగ్దక్షిణోత్తరే । పలప్రమాణమర్చాపీఠం మనోహరమ్ ।

పూర్వార్ధోచ్చం ప్రకుర్వీత చతురస్రం సమంతతః । తస్మిన్పీఠే తు నిర్మాణం పూజా చక్రస్య కారయేత్ । మాణిక్యాదికపీఠేషు మానం న్యూనం న దోషయేత్ । శ్రీపర్ణీచన్దనాదీ- నామధికం చేన్న దోషకృత్ । ఇతి ।

అస్మిన్పీఠే పీఠదేవతాప్రపూజనం యథాకాలం కుర్యాత్। తాశ్చ దేవతా మండూకాది-పరతత్త్వాన్తాః సమానాస్సర్వత్ర । పీఠశక్తయస్తు నవ దేవతాభేదేన భిన్నాః । ఇదం పీఠమపి ద్వారాసనవద్దేవతామయమితి న్యాయస్సమాన ఏవ ।

పాత్రాసాదనమ్ ।

పాత్రం నామ పూజాయాం దేవతాయై సమర్పణీయం ద్రవ్యమ్। ద్రవ్యాణి పాత్రాణి। తేషాం యథాస్థానమాసాదనం యథోక్తవిధినా యత్తత్పాత్రాసాదనమిత్యుచ్యతే । తత్ర ప్రథమతః స్థాపయేదర్ఘ్యపాత్రం సమన్త్రకమ్। ఇదమర్ఘ్యపాత్రం శంఖ ఇత్యపి చోచ్యతే। శంఖవిషయే దేవతాభేదేన ద్రవ్యభేదస్తు విధీయతే । తథా చోక్తం **మేరుతన్త్రే** -

"కాంస్యస్య వాఽథ రౌప్యస్య శైవః శంఖవరోహరౌ । మహాశంభో వామమార్గే స్ఫాటికో గ్రహనాయకే। దక్షిణే ప్రోక్షణీపాత్రమాదాయాద్భిః ప్రపూరయేత్। గంధపుష్పా-క్షతయవకుశాగ్రతిలసర్షపాః। దూర్వా ఇత్యర్ఘ్యపాత్రస్య ప్రోక్తం ద్రవ్యాష్టకం సురాః"।

అర్ఘ్యశబ్దార్థమాహ-

"అఖిలాఘప్రశమనాద్ధనపుత్రవివర్ధనాత్ । అనర్ఘ్యఫలదానాచ్చ అర్ఘ్యమిత్యభి-ధీయతే।" ఇతి। అర్ఘ్యస్యోత్తరదిగ్భాగే పాద్యమాచమనీయకమ్। మధుపర్కం చ సంస్థాప్య త్రికోణేషు యథాక్రమమ్ । ఏకైకం పాత్రం మూలేన హృష్టకృత్వోఽభిమన్త్రయేత్ । పాద్యం శ్యామాకదుర్వాబ్జవిష్ణుక్రాన్తాభిరుచ్యతే। జాతీలవంగకంకోలైరుక్తమాచమనీయ-కమ్। మధ్వాజ్యదధిభిః ప్రోక్తా మధుపర్కః కులేశ్వరి। కుశపుష్పయవవ్రీహిబహుమూల తమాలకమ్ । పాతయేత్ప్రోక్షణీ పాత్రే లలితం ప్రణవేన చ । శుద్ధాభిరద్భిర్విహితం పునరాచమనీయకమ్ । ద్రవ్యాభావే ప్రదాతవ్యాః క్షాళితాస్తండులాశ్శుభాః । అర్ఘ్యాదిపాత్రాణాం ఫలం వక్ష్యే శుభాశుభమ్। సర్వకామప్రదం స్వార్ణం రౌప్యమాయు-స్సుతప్రదమ్। సౌభాగ్యం తామ్రపాత్రేణ ధర్మవృద్ధిస్తు మృణ్మయే ।" ఇతి ।

నిత్యపూజాయాం శంఖనామాఽర్ఘ్యపాత్రమేవాలమ్ । తేనైవార్ఘ్యాదికాః క్రియా స్సర్వాః కార్యాః । మధుపర్కార్థమేకం స్నానార్థం సువాసితాంబుపూర్ణం కలశమితి దిక్। పాత్రాణాం వ్యవస్థా సాంప్రదాయైకవేద్యా ఏవ ।

పీఠపూజా ।

పూజాపీఠం వినిర్మాయ పూజయేత్పీఠదేవతాః । గురుపంక్తిరుదక్పూజ్యా మహా-గణపతిస్త్వవాక్। పూజయేదతలాదీని దేవస్యాఽధస్తు సప్త చ। మణ్డూకస్యాపి తస్యోర్ధ్వం

రుద్ర ౹౹కాలానలస్తథా । మూలప్రకృతిమాధారశక్తిం కూర్మం తథాఽనంతమ్ । వరాహం తస్య దంష్ట్రాగ్రే పృథివీమర్చయేత్పునః । తస్యాం సుధార్ణవం తస్మిన్ద్వీపం చ నవరత్నకమ్। స్వర్ణశైలం చ తన్మధ్యే తదూర్ధ్వం నందనం వనమ్ । తన్మధ్యే కల్పవృక్షాంశ్చ తన్మధ్యే రత్నభూమికామ్ । స్వర్ణప్రాకారమస్యాన్తే తన్మధ్యే రత్నమణ్డపమ్ । తస్యాన్తః స్వర్ణవేదీ చ రత్నసింహాసనం పునః । వేదీమధ్యే భావనీయం పూజయేచ్ఛన్దనాదినా । పూజాచక్రాధారపీఠం సింహాసనమితి స్మరేత్ । తత్పాదేషు యజేత్సమ్యగాగ్నేయాది-శివాన్తకమ్ । ధర్మం వృషతనుం చిత్రజ్ఞానం కృష్ణం చ సింహవత్ । వైరాగ్యం భూతవత్పీత మైశ్వర్యం కృష్ణహస్తివత్ । అధర్మాదీంశ్చిత్రవర్ణాన్పీఠస్యాధస్సమర్చయేత్ । మాయావిద్యే చ తన్మధ్యేఽనన్తం తత్త్వాకృతిం యజేత్ । తస్య మూర్ధ్ని యజేత్పద్మమష్టప్రకృతిపత్రకమ్। ఆనన్దకందకం సంవిన్నాలం వికారకేసరమ్ । మాతృకాకర్ణికోపేతం తత్పత్రేషు క్రమాద్యజేత్ । సిద్ధ్యష్టకం చాణిమాద్యం తన్నామాని బ్రవీమ్యహమ్ । అణిమా మహిమా చైవ గరిమా లఘిమా తథా । ప్రాప్తి ౹౹ప్రాకామ్యమీశిత్వం వశిత్వం చాష్టసిద్ధయః । అథోధ ౹౹ కర్ణికాయాస్తు సూర్యస్సోమస్తథానలః । గుణాన్సత్త్వాదికాంస్తత్ర తద్వదగ్రే త్రయం యజేత్ । బ్రహ్మవిష్ణుమహేశాంశ్చ తతో దిక్షు చ మధ్యతః । జ్ఞానం మాయాకలావిద్యా పరపూర్వం చ తత్త్వకమ్ । కేసరేషు తథా మధ్యే పూర్వాదిషు యథాక్రమమ్ తత్తన్మన్త్రోక్తపీఠస్య నవశక్తీ౹౹ ప్రపూజయేదితి **మేరుతన్త్రే** ।

దీపారాధనమ్ ।

దేవతాయా దక్షిణే సితవర్తియుతో ఘృతదీపః । రక్తవర్తికస్తు తైలదీపో వామతః । ఇమౌ ద్వౌ దీపౌ నిత్యౌ । పీఠదేవతాప్రపూజనానన్తరం ప్రజ్వాలనీయౌ దీపారాధనేన మృత్యుర్దూరోత్సారితో భవతి ।

భూతశుద్ధిః ।

భూతశుద్ధిర్నామ భావనా విశేషః చోదిత ౹౹ పురుషసంస్కారరూపః । అనేన భావనావిశేషేణ సాధకస్య శరీరం ప్రవిలాపనవిధినా కారణభావమాపాద్య తస్మా-దఖిలపాపం దగ్ధ్వా శోధితకారణేన నూతనం పవిత్రం దేవతారాధనయోగ్యం దేవతా-శరీరముత్పద్యత ఇత్యపూర్వదేవతాభావసంపాదకో మహాన్పురుషసంస్కార౹౹ కర్తుః । భావనావిశేషోయం పరమగురుకృపయా లబ్ధవ్యః । భూతశుద్ధిసంస్కారలోపే మహాననర్థః స్మర్యతే । "**భూతశుద్ధివిహీనేన కృతా పూజాభిచారవత్ । విపరీతఫలం దద్యాదభక్త్యా పూజనం యథా** " ఇత్యతో భూతశుద్ధేర్న ప్రమదితవ్యం సాధకేన ।

స్వప్రాణప్రతిష్ఠా ।

భూతశుద్ధిసంస్కారేణోత్పన్నే నూతనశరీరే సర్వే ప్రాణా యథాయథం సంస్థాపితా భవన్త్యనేన సంస్కారేణాతస్సాధకస్య వపుర్జ్యోతిర్మయం భవేత్ । అయమప్యన్యః పురుష సంస్కారో భూతశుద్ధ్యంగభూతః ।

మాతృకాప్రాణాయామః ।

న్యాససంస్కారాంగభూతః సగర్భో మాతృకాప్రాణాయామః ప్రాణాయామస్థలేఽభిహిత ఇత్యత్ర సువిరమ్యతే ।

న్యాసాః ।

న్యాసా అపి భూతశుద్ధివత్పురుషసంస్కారరూపాః । తథా చోక్తం **మేరుతన్త్రే** –

ఆగమోక్తేన మార్గేణ న్యాసాన్నిత్యం కరోతి యః ।
దేవతాభావమాప్నోతి మన్త్రసిద్ధిః ప్రజాయతే ॥ ఇతి ।

న్యాసఫలమాహ –

"యో న్యాసకవచఛన్నో మన్త్రజాపపరప్రియః ।
దృష్ట్వా విఘ్నాః పలాయన్తే సింహం దృష్ట్వా యథాగజాః ॥ "

న్యాసానాం ప్రమాదేఽనర్థోపి స్మర్యతే –

అకృత్వా న్యాసజాలం యో మూఢాత్మా కురుతే జపమ్ । విఘ్నైస్స బాధ్యతే నూనం వ్యాఘ్రైర్మృగశిశుర్యథా । న్యాసానాం ప్రచురత్వేన ఫలానామపి భూరితా । ఉక్తన్యాసో నహి త్యాజ్యః కామతస్త్వధికం చరేత్ ॥ ఇతి ।

న్యాసభేదాః ।

తే చైకవింశతిః ప్రోక్తాః కామనా భేదతోపి చ ।
అధికారివిభేదేన నిత్యత్వేనాపి కేనచిత్ ॥

దేవతాభేదతో వాపి తద్రహస్యాన్నిరూప్యతే । పురుషే దైవతే నిత్యా కేవలం స్వరమాతృకా । యన్న్యాసాదుపచర్యాద్యా ధర్మాః సిద్ధ్యన్తి సాధకే ।

న్యాసాస్సాధారణాసాధారణభేదేన ద్వివిధాః । సాధారణాస్తు సర్వదేవతాసాధారణాః। తత్రాన్తర్మాతృకా బహిర్మాతృకా కలామాతృకా న్యాసా నిత్యాః । అసాధారణాస్తు తత్త–ద్దేవతాభేదేన విహితాః । తత్ర కలాన్యాసో మన్త్రషడంగన్యాసశ్చ నిత్యౌ । అశక్తౌ తు

అన్తర్మాతృకాబహిర్మాతృకామన్త్రషడంగన్యాసశ్చ కర్తవ్యా ఇతి సంప్రదాయవిదాం పరమాశయః ।

న్యాసశబ్దార్థమాహ –

న్యాయోపార్జితవిత్తానామంగేషు వినివేశనాత్ ।
సర్వరక్షాకరాద్దేవి న్యాస ఇత్యభిధీయతే ॥ ఇతి ।

సర్వేషాం మన్త్రాణాం ఋష్యాదిన్యాసః షడంగన్యాసశ్చావశ్యకకర్తవ్యౌ । తథా చ శ్రూయతే "యో హవా అవిదితార్షేయఛన్దోదైవతబ్రాహ్మణేన మన్త్రేణ యాజయత్య–ధ్యాపయతి వా స్థాణుం ఋచ్ఛతి ప్రవామీయతే తస్మాదేతాని మన్త్రే మన్త్రే విన్ద్యాత్ " ఇతి । తస్యోపపత్త్యాదికమాహ **మేరుతన్త్రే** –

ఋషిర్గురుత్వాచ్ఛిరసి వర్ణత్వాచ్ఛన్ద ఆననే । చిత్తజ్ఞా దేవతాయాస్తు హృదయే ధారణం మతమ్ । ఋగతావితి ధాతుస్తు ఋవర్ణ్గ ప్రాపకో మతః । షివర్ణార్థస్తు విజ్ఞానమత–స్తత్ప్రాపకస్తు సః । ఛదిర్ధాతురితీచ్ఛాయామత్ర యస్మాత్ప్రవర్తతే । ముఖమిచ్ఛాప్రదం ఛన్దో మన్త్రార్థచ్ఛాదనాత్తు వా । క్రీడార్థకో దివి ధాతుస్సంపూర్ణం దేవతా పదమ్ । సాధకేష్టం దదాతీతి దేవతా పరికీర్తితా । రక్షమాణో యదాత్మీయహృదయేస్తి చిదాత్మకః తస్మాత్తం చ నమస్కుర్యాన్ముఖాంగుష్ఠేన సంస్పృశేత్ । స్వాహయా క్రియతే సమ్యగ్విష్టాపహరణం యతః । అనామాతర్జనీభ్యాం సా చాకృష్టాభ్యా మిహేష్యతే । శిఖావషట్ పదం యచ్చ శిఖయాత్మతనుగ్రహః । యస్మాత్తస్మాద్వషడితి క్రియతేఽ ంగుళిమధ్యయా । గ్రహణార్థ ్గకవచధాతుర్హుం హస్తేన గృహ్యతే । శరీరతస్తు కవచం తర్జన్యానామయాపి తత్ । యథార్థజ్ఞానకృద్వౌషట్ తన్నేత్రాభ్యాం ప్రజాయతే । తస్మాదుక్తం తత్ర వౌషట్ తర్జన్యాద్యైస్తు తత్స్మృతమ్ । ఏకాక్షత్వాత్కుబేరాదిదేవేష్వేకం తముచ్చరేత్ భ్యాంతం విష్ణ్వాదికే రుద్రాదౌ తు నేత్రత్రయాత్మకమ్ । ఆధ్యాత్మికాదిరూపం యత్సాధకస్య వినీయతే । అవిద్యాజాతమస్త్రం తత్ఫట్ కరాభ్యాం ప్రపంచ్యతే । ఇతి

ముద్రాః ।

ముద్రాశబ్దార్థమాహ–

"ముదం కుర్వన్తి దేవానాం మనాంసి ద్రావయన్తి చ ।
తస్మాన్ముద్రా ఇతి ఖ్యాతా దర్శితవ్యా్గ కులేశ్వరి ॥ " కించ–

"ముదం స్వం పూరయన్త్యద్ధా దేహద్వారేణ చాత్మనః ।

యా అర్పయంత్యయత్నేన ముద్రాస్తాశ్శక్తయో మతాః ।
మోదయన్తి గ్రహాదిభ్య గ పాపౌఘం ద్రావయన్తి చ ।
మోదనం ద్రావణం యస్మాదతో ముద్రా ౹౹ ప్రకీర్తితా ॥ ఇతి ।

ముద్రాలక్షణమాహ శ్రీవిద్యాదర్శనే – "చోదితా హస్తాదివిన్యాసరూపా ముద్రా " ఇతి। ముద్రాప్రయోజనమాహ **మేరుతన్త్రే** –

"న జాతు దర్శయేన్ముద్రాం మహాజనసమాగమే । క్షుభ్యన్తి దేవతాస్తస్య విఫలన్తు కృతం భవేత్। యథా బాలస్యాభినయం దృష్ట్వా హృష్యన్తి మాతరః। తథా భక్తకృతాముద్రా దృష్ట్వా హృష్యన్తి దేవతాః । నిత్యం య ౹కురుతే ముద్రా దేవాస్స్యుః తస్య సౌఖ్యదాః ॥ ఇతి తస్మాత్తత్తద్దైవతకల్పోక్తా ముద్రా ౹౹ ప్రదర్శయేత్ ।

దేవతాధ్యానమ్ ।

ధ్యానశబ్దార్థమాహ –

"యావదింద్రియసంతాపం మనసా సన్నియమ్య చ ।
స్వాన్తేనాభీష్టదేవస్య చిన్తనం ధ్యానముచ్యతే ॥ ఇతి ।

ధ్యానలక్షణమాహ పతంజలిః 3.2 – "**తత్ర ప్రత్యయైకతానతా ధ్యాన**"మితి తస్మిన్దేశే ధ్యేయాలంబనస్య ప్రత్యయస్యైకతానతా సదృశప్రవాహ౹౹ ప్రత్యయాన్తరేణాపరామృష్టో ధ్యానముచ్యతే । తదేవోపాసనమిత్యపి చోచ్యతే । తదుక్తం శ్రీవిద్యాశంకరభగవత్పాదైః । "ఉపాసనం నామ యథాశాస్త్రముపాస్యస్యార్థస్య విషయీకరణేన సామీప్యముపగమ్య తైలధారావత్సమానప్రత్యయప్రవాహేణ దీర్ఘకాలం యదాసనం తదుపాసనమాచక్షతే ఇతి । ధ్యానస్య ద్వైవిధ్యమాహ **మేరుతన్త్రే** –

"ధ్యానం హి ద్వివిధం ప్రోక్తం సగుణం నిర్గుణం తథా । ఆత్మనో హృదయాంభోజే కర్ణికాకేశరోజ్జ్వలే । ప్రఫుల్లే సోమసూర్యాగ్నిమణ్డలేన విరాజితే । స్వస్యేష్టదేవతాం తత్ర యజేదాగమబోధితామ్ । ఏవం యద్వేదనం తద్ధి సగుణం ధ్యానమీరితమ్ । యజ్జీవబ్రహ్మణోరైక్యం సోహం స్యామితి వేదనమ్ । తదేవం నిర్గుణం ధ్యానమితి వేదవిదో విదు" రితి ॥ అన్యత్ర "స్త్రీరూపం వా స్మరేద్దేవీం పుంరూపం వా విచిన్తయేత్। అథవా నిష్కలం ధ్యాయేత్సచ్చిదానన్దవిగ్రహమి" తి । సూతసంహితాయామ్–

"**ఆధారే వర్ణసంక్లప్తవిగ్రహే పరమేశ్వరీమ్ ।**
ఆరాధయేదతిప్రీత్యా గురుణోక్తేన వర్త్మనా ॥ " ఇతి ।

ఇత్థం ధ్యేయవిషయం దేవతాస్వరూపం బహుధా ప్రపఞ్చితమ్ శ్రుతిస్మృతిషు । అత్ర సంప్రదాయసిద్ధం శ్రుతిస్మృత్యనుప్రాణితం తత్త్వముపదిశ్యతే । ప్రత్యక్షాప్రత్యక్ష-భేదాత్పంచవిధం దేవతారూపమ్ । తథా చోక్తం శ్రీవిద్యాదర్శనే "గురుచక్రదేవ-తోపాసకోపాసనభేదాత్పంచవిధమభిధేయ" మితి । తత్రాప్రత్యక్షా తు దేవతా । సాత్వత్ర ధ్యేయత్వేన ధ్యానే విధీయత ఇతి తస్యాః స్వరూపజిజ్ఞాసా ప్రస్తుతైవేత్యత్ర కించిదుచ్యతే।

దేవతాయాః స్వరూపం ద్వివిధం పరమపరం చేతి । పరం హి "**సత్యం జ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మ**" "**ఆనన్దో బ్రహ్మ**" ఇత్యాది శ్రుతిసహస్రేణోపదిష్టం నిరతిశయానన్దస్వరూపమ్। అపరన్తు పంచాత్మకం పంచవిధం చ - పంచాత్మకన్తు శిరꣳ పక్షాత్మ పుచ్ఛాత్మకమ్ । పంచవిధన్తు ఆనందమయో విజ్ఞానమయో మనోమయꣳ ప్రాణమయోఽన్నమయ ఇతి ।

తత్ర ఆనందమయస్య పంచాత్మకత్వం హ్యేవమేవ శ్రూయతే । "తస్య ప్రియమేవ శిరః । మోదో దక్షిణꣳ పక్షః । ప్రమోద ఉత్తరꣳ పక్షః । ఆనన్ద ఆత్మా । బ్రహ్మపుచ్ఛం ప్రతిష్ఠా" ఇతి, "సోఽకామయత" ఇత్యానన్దమయస్య కామనా హి శ్రూయతే । కామనా-విశిష్టꣳకామ ఇత్యపి చోచ్యతే । అత ఏవానన్దమయꣳకామ ఇత్యప్యుచ్యతే "మాయాన్తు ప్రకృతిం విన్ద్యాన్మాయినన్తు మహేశ్వర" మితి శ్రుత్యా తస్యైశ్వరత్వం శ్రూయతే । అతో హ్యానన్దమయ ఈశ్వర ఇత్యపి చోచ్యతే । కామశ్చాసావీశ్వరశ్చేతి సామానాధికరణ్యేన హ్యానన్దమయ ఏవ కామేశ్వరస్స్యాత్ । తస్య శరీరమేవ పంచాత్మకం కళేత్యుచ్యతే । కల్యతే సంఖ్యాయతేఽ నయా కళా ఇతి వ్యుత్పత్త్యా ఇయమేవ కళానన్దమయస్యో-పాధిభూతా సతీ తస్య జ్ఞాపకం లింగం భవతి । తస్యాః స్వరూపం త్వన్యోన్యచ్ఛేదన-ప్రయుక్తాయతవృత్తద్వయరూపం హి । అగ్రబిందుపరికల్పితాననాం మధ్యబిన్దుయుగళ-స్తనద్వయీమ్ । నాదబిన్దుకలికావృతాం పరాం । **నౌమి కామకళామయసున్దరీమ్** ।

ఇత్యన్యత్ర స్మర్యమాణత్వాత్ । ఆనన్దమయస్య తు తద్విశిష్టవృత్తరూపం హి । "**సేయం దేవతైక్షత**" (6. 3. 2) ఇతి ఛాన్దోగ్యే స్త్రీలింగశబ్దేనాయమానన్దమయ ఏవ పరామృష్టత్వాత్స ఏవ కామేశ్వరీ శబ్దవాచ్యోపి భవతి । ఛన్దసి శబ్దానాం లింగభేదేన వ్యక్తీనాం స్త్రీపుంవ్యవస్థాయా అభావాత్ । ఆనన్దమయాది ప్రాణమయాన్తానాం కోశానాం స్త్రీపుం-వ్యక్తిషు సమానరూపత్వాత్ । స్థూలోపాధావపి ప్రథమవ్యక్తేరర్ధనారీశ్వరత్వస్య చ శ్రూయమాణత్వాత్ । తథాహి "**స వై నైవ రేమే । స ద్వితీయమైచ్ఛత్ । సహైతావానాస యథా స్త్రీ పుమాగ్ంసౌ సంపరిష్వక్తౌ । స ఇమమేవాత్మానం ద్వేధా పాతయత్తతꣳపతిశ్చ పత్నీ చాభవతామ్**" । ఇత్యతః ఆనన్దమయస్య కామేశ్వరకామేశ్వరీశబ్దవాచ్యత్వం సుష్ఠు

విజ్ఞాయతే తరామ్ । సోయమానన్దమయꣳకామేశ్వరకామేశ్వరీశబ్దవాచ్యꣳకామరూప ఏవ । ఇచ్ఛారూప ఇత్యర్థః । ఇచ్ఛైవ కామనేతి ప్రసిద్ధేః । ఇచ్ఛైవేక్షతిꣳ కళా చోచ్యతే । ఆనన్దమయస్య ప్రియమోదాద్యవయవరూప ఆనన్దః అద్వితీయబ్రహ్మణో నిరతిశయానన్దస్య మాత్రైవేత్యతꣳ కళా ఇత్యపి చోచ్యతే । తథా చ శ్రూయతే "ఏతస్యై- వానన్దస్యాన్యాని భూతాని మాత్రాముపజీవన్తీ"తి ।

తస్య కామేశ్వరకామేశ్వరీశబ్దవాచ్యస్యానన్దమయస్య వాచకꣳ ప్రణవః ' ఇతి స్మర్యమాణత్వాత్ । అత ఏవ కామేశ్వరకామేశ్వరీశబ్దవాచ్య ఆనన్దమయꣳ ప్రణవ స్వరూపః । వాచ్యవాచకయోర్గుణగుణినోరివ తాదాత్మ్యాభ్యుపగమాత్ । తస్మా- త్కామేశ్వరకామేశ్వరీశబ్దవాచ్యః ఆనన్దమయ ꣳ ప్రణవస్వరూప ꣳ ప్రణవవాచ్యశ్చేతి గుహ్యాద్గుహ్యతమం జ్ఞానం విజ్ఞానసహితమ్ । తథా చ శ్రూయతే హి "**ఓమిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మే**"తి "**ఓమితి బ్రహ్మ ఓమితీదగ్ం సర్వ**" తై. 1. 8. 1. మితి స్మర్యతే చ భగవతా-

ఓమిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మ వ్యాహరన్మామనుస్మరన్ ।
యꣳప్రయాతి త్యజన్దేహం స యాతి పరమాం గతిమ్ ॥ ఇతి ॥

అస్య కామేశ్వరకామేశ్వరీశబ్దవాచ్యస్యానన్దమయస్య ప్రణవస్వరూపస్యాన్యోన్యఛేదన ప్రయుక్తాయతవృత్తద్వయవిశిష్టవృత్తరూపస్య ధ్యేయత్వేన ధ్యానే ప్రణవమన్త్రావృత్తి- పూర్వకముపాసనం యత్తదక్షరోపాసనమిత్యుచ్యతే । తథా చ స్మర్యతే భగవతా -

యే త్వక్షరమనిర్దేశ్యమవ్యక్తం పర్యుపాసతే
సర్వత్రగమచిన్త్యం చ కూటస్థమచలం ధ్రువమ్ ॥

సన్నియమ్యేన్ద్రియగ్రామం సర్వత్ర సమబుద్ధయః ।
తే ప్రాప్నువన్తి మామేవ సర్వభూతహితే రతాః ॥ " ఇతి ।

అస్యామక్షరోపాసనాయాం సమ్యగ్దర్శినో నివృత్త సర్వైషణాꣳ పరమహంసపరివ్రాజకా స్సంన్యాసిన ఏవాధికృతాః న త్వన్యే ఇత్యత్ర భగవతో వాక్యమేవ ప్రమాణమ్ । తథాహి – '**క్లేశోధికతరస్తేషామవ్యక్తాసక్తచేతసామ్ । అవ్యక్తా హి గతిర్దుఃఖం దేహవద్భిరవాప్యతే**' ఇతి ।

విజ్ఞానమయస్య పంచాత్మకత్వం హి శ్రూయతే "తస్య శ్రద్ధైవ శిరః । ఋతం దక్షిణః పక్షః । సత్యముత్తరః పక్షః । యోగ ఆత్మా । మహః పుచ్ఛం ప్రతిష్ఠా" ఇతి । విజ్ఞానమయస్త్వయమహం శబ్దవాచ్యోఽహంకారస్వరూపశ్చ వాచ్యవాచకయోస్తాదాత్మ్యా-

దిత్యవోచామ । తథాచ వ్యాఖ్యాతమ్ । మనోవృత్తీనాం మధ్యే విశిష్టం "**అహంకర్తా**" ఇత్యేవం రూపం వృత్తిజ్ఞానం యస్య కర్తృత్వధర్మోపేతస్య వస్తునో గ్రాహకం భవతి తద్వస్తు విజ్ఞానమ్ । తస్య వికారో విజ్ఞానమయః । రజోమిశ్రసత్త్వగుణకార్యం హి విజ్ఞానమహం ప్రత్యయవిషయాభిమన్తృరూపేణ విక్రియతే । తమేతమభిమన్తారం సర్వే జనా అహం ప్రత్యయేన విషయీ కుర్వన్తి । ద్వివిధో హి మనసః ప్రత్యయః । ఇదం ప్రత్యయః అహం ప్రత్యయశ్చేతి । తత్రేదం ప్రత్యయో బహిర్ముఖతయా ప్రమాతురన్య పదార్థం ప్రమేయం విషయీకరోతి । అహం ప్రత్యయస్త్వన్తర్ముఖః ప్రమాతరమేవ విషయీకరోతి । యోయమహం ప్రత్యయవిషయోఽభిమన్తా సర్వేషు ప్రమాణ వ్యవహారేషు ప్రమాతా । సోయమత్ర విజ్ఞానమయః । అయమేవ కర్తా భోక్తా నైయాయికాదిమతసిద్ధో జీవాత్మా । సాంఖ్యాశ్చైవమాహుః । "అన్తఃకరణం త్రివిధమితి। తత్రేన్ద్రియాణామేకాదశసంఖ్యాపూరకం మనోనామకమేకమ్ । అహంకారతత్త్వం ద్వితీయమ్ । మహత్తత్త్వం తృతీయమ్ । తేష్వహంకారమేవం లక్షయన్తి । అభిమానోఽహంకార ఇతి । స ఏష చితిఛాయోపేతోఽహంకారోఽత్ర విజ్ఞానమయః" ఇతి । తథా చ శ్రూయతే – "**ఆత్మైవేదమగ్ర ఆసీత్ పురుషవిధః । సోఽనువీక్ష్య నాన్యదాత్మనోఽపశ్యత్** । సోఽహమస్మీత్యగ్రే వ్యాహరత్ । తతోఽహం నామాభవత్" బృ–1. 4. 1 ఇతి।

స చాహంకారస్వరూప ఇత్యుక్తః । అహంకారస్వరూపం త్వకారహకారస్వరూపమితి కారప్రత్యయస్య ప్రత్యేకపరిసమాప్త్యా విజ్ఞాయతే । ఆదిరన్త్యేనసహితేత్యత్ర విహిత–ప్రత్యాహారన్యాయే నాహమో హ్యకారాదిహకారాన్తవర్ణసముదాయస్వరూపమితి విజ్ఞాయతే । తదేవ హి మాతృకాస్వరూపం వర్ణసంక్లృప్తవిగ్రహమితి చోపదిశ్యతే ।

అత్రేదం సత్సాంప్రదాయసిద్ధం రహస్యముపవర్ణ్యతే సాధకానాం హితాయ । తథాహి। తస్య విజ్ఞానమయస్య శిరః షోడశస్వరాః । దక్షిణః పక్షః కవర్గః । ఉత్తరః పక్షో చవర్గః। పవర్గో యాద్యష్టౌ చాత్మా । తటవర్గౌ తు పుచ్ఛమితి । తథాచ స్మర్యతే శ్రీవిద్యాశంకర–భగవత్పాదై ప్రపఞ్చసారే –

"**అకచటతపయాద్యైః సప్తభిర్వర్ణవర్గైః ।**
విరచితముఖబాహా పాదమధ్యాఖ్యహృత్కా ।
సకలజగదధీశా శాశ్వతీ విశ్వయోనిః ।
వితరతు పరిశుద్ధిం చేతసః శారదా వః" ఇతి ।

అన్యచ్చ–

శ్లో॥"పంచాశద్వర్ణభేదైర్విజనువదనదోఽ పాదయుక్కుక్షివక్షో
దేశామ్ భాస్వత్కపర్దా కలితశశికలామిందుకుందావదాతామ్ ।
అక్షస్రక్కుంభచిన్తాలిఖితవరకరాం త్రీక్షణాం పద్మసంస్థామ్ ।
అక్షాకల్పా మతుచ్ఛస్తనజఘనభరాం భారతీం తాం నమామి" ॥ ఇతి **మేరుతన్త్రే**

తస్మాదహం శబ్దోపలక్షితోఽకారాదిహకారాన్తవర్ణసముదాయమాతృకారూపో విజ్ఞానమయో మాతృకావాచ్యశ్చ । తస్మాన్మాతృకామన్త్రనాయికా ఇతి స్మర్యతే । సా చ మాతృకా సర్వమన్త్రాధిష్ఠానరూపా ఇత్యపి చ స్మర్యతే । తథాహి – "మాతృకావ్యతిరేకేణ మన్త్రా నైవ హి సత్తమాః" ఇతి సూతసంహితాయామ్ । అత ఏవ హి విజ్ఞానమయ కోశో చతుర్వేదాత్మకస్య మనోమయకోశస్యాత్మా అధిష్ఠానమితి శ్రూయతే ' "తస్మాద్వా ఏతస్మాన్మనోమయాత్ । అన్యోన్తర ఆత్మా విజ్ఞానమయః । తేనైష పూర్ణః" ఇతి ।

అస్యాహం శబ్దవాచ్యస్య విజ్ఞానమయస్య పంచాత్మకస్య మాతృకాస్వరూపస్య ధ్యేయత్వేన ధ్యానే మాతృకామన్త్రావృత్తిపూర్వకముపాసనం యత్తదనన్యయోగ ఇత్యుపదిష్టో భగవతా 12-6 । తథాహి–

"యే తు సర్వాణి కర్మాణి మయి సంన్యస్య మత్పరాః ।
అనన్యేనైవ యోగేన మాం ధ్యాయన్త ఉపాసతే ।

తేషామహం సముద్ధర్తా మృత్యుసంసారసాగరాత్ ।
భవామి న చిరాత్పార్థ ! మయ్యావేశితచేతసామ్ ॥ " 12.7 ఇతి ।

మనోమయకోశస్య పంచాత్మకస్య సకలవేదాత్మకత్వం హి శ్రూయతే – "**తస్య యజురేవ శిరః ఋుగ్దక్షిణః పక్షః సామోత్తరఽ పక్షః । ఆదేశ ఆత్మా । అథర్వాంగి-రసః పుచ్ఛం ప్రతిష్ఠా**" ఇతి ।

మనసో హి స్థానప్రయత్ననాదస్వరవర్ణపదవాక్యవిషయా తత్సంకల్పాత్మికా తద్భావితావృత్తిః శ్రోత్రకరణద్వారా యజుస్సంకేతవిశిష్టా యజురిత్యుచ్యతే । ఏవమృక్। ఏవం సామ చ । ఏవం చ మనోవృత్తిత్వే మన్త్రాణాం వృత్తిరేవావర్త్యతే ఇతి మానసో జప ఉపపద్యతే । అన్యథాఽవిషయత్వాన్మన్త్రో నావర్తయితుం శక్యో ఘటాదివదితి మానసో జపో నోపపద్యతే । మన్త్రావృత్తిశ్చోద్యతే బహుశఽ కర్మసు । తస్మాన్మనో వృత్త్యుపాధిపరిచ్ఛిన్నం మనోవృత్తినిష్ఠమాత్మచైతన్యం అనాదినిధనం యజురాదిశబ్ద-వాచ్యం ఆత్మవిజ్ఞానం మన్త్రా ఇతి । ఏవం చ నిత్యత్వోపపత్తిర్వేదానామ్ అన్యథా

విషయత్వే రూపాదివదనిత్యత్వం చ స్యాత్ । నైతద్యుక్తమ్ । "సర్వే వేదా యత్రైకం భవంతి ... సమానసీన ఆత్మా" ఇతి చ శ్రుతిర్నిత్యాత్మనైకత్వం బ్రువతీ ఋగాదీనాం నిత్యత్వే సమంజసా స్యాత్ । "ఋచో అక్షరే పరమే వ్యోమన్యస్మిన్దేవా అధివిశ్వే నిషేదుః । " ఇతి చ మన్త్రవర్ణః । ఇతి । సాక్షితయా మనసి భవో మానసీనః । అక్షరే పరమే వ్యోమకల్పే బ్రహ్మణి ఋచో విధినిషేధరూపా నిషేదుస్తాదాత్మ్యేన వ్యవస్థితా ఇతి చ మన్త్రవర్ణ ఏకత్వం దర్శయతీత్యర్థః ।

ఆనన్దమయాదికోశత్రయమేతచ్ఛబ్దమాత్రైకగమ్యమేవ । మన్త్రాత్మకత్వాదాకాశాత్మ-కత్వాచ్చ । తథా చ శ్రూయతే – "ఆకాశశరీరం బ్రహ్మ। సత్యాత్మప్రాణారామం మన ఆనన్దమ్ । శాన్తిసమృద్ధమమృతమ్ " ఇతి । యుక్తం హ్యేతద్గుణగుణినోస్తాదాత్మ్యవాదినాం వేదాన్తినాం యదాకాశశబ్దయోరైకాత్మ్యమ్ ।

ప్రాణమయకోశస్య పంచాత్మకత్వం శ్రూయతే "తస్య ప్రాణ ఏవ శిరః । వ్యానో దక్షిణః పక్షః । అపాన ఉత్తరః పక్షః । ఆకాశ ఆత్మా పృథివీ పుచ్ఛం ప్రతిష్ఠా।" ఇతి । ప్రాణమయకోశస్తు సూత్రాత్మా వాయుర్యేన ఆనన్దమయవిజ్ఞానమయమనోమయా స్త్రయః కోశా అన్నమయశ్చ సంగ్రథితాస్సన్తో విధార్యన్తే। తథా చ శ్రూయతే "వాయునా వై గౌతమ తత్సూత్రేణాయం చ లోకః పరశ్చ లోకః సర్వాణి చ భూతాని సంధృబ్ధాని భవన్తి" ఇతి । అత్ర అయం చ లోకో హ్యన్నమయః । పరశ్చ లోకో హ్యానన్దమయ-విజ్ఞానమయమనోమయాః । ప్రాణమయకోశః ప్రాణాయామప్రస్తావే సునిరూపితః । తదత్రానుసన్ధేయమ్ । ప్రకృతం తూచ్యతే । ప్రాణమయస్త్వజపారూపోఽజపావాచ్యశ్చ। అజపాస్వరూపన్తు హంసస్సోహమితి ప్రత్యక్షసిద్ధమేవ । ప్రాణమయోయం హి ప్రత్యక్షా కామకళా । '**నమస్తే వాయో త్వమేవ ప్రత్యక్షం బ్రహ్మాసీ**'తి శ్రుతేః తై. – 1.1.1.

అన్నమయస్య పంచాత్మకత్వం ప్రత్యక్షసిద్ధమేవ । తథాపి శ్రూయతే – "తస్యేద-మేవ శిరః । అయం దక్షిణః పక్షః । అయముత్తరః పక్షః । అయమాత్మా । ఇదం పుచ్ఛం ప్రతిష్ఠా" ఇతి ।

అన్నమయః పురుష ఉచ్యతే । "స వా ఏష పురుషోఽన్నరసమయః" ఇతి శ్రుతేః। అత్ర పురుషశబ్దః స్త్రీపురుషరూపయోరన్నరసమయయోస్సాధారణః । అర్ధనారీశ్వర ఇతి శ్రూయతే। "తతోహం నామాభవత్ । స వై నైవ రేమే । ద్వితీయమైచ్ఛత్ । స హైతావానాస । యథా స్త్రీపుమాంసౌ సంపరిష్వక్తౌ । స ఇమమేవాత్మానం ద్వేధాఽ-పాతయత్ । తతశ్చ పతిశ్చ పత్నీ చాభవతామ్ " ఇతి ।

**"వాగర్థావివ సంపృక్తౌ వాగర్థ ప్రతిపత్తయే ।
జగతఽ పితరౌ వన్దే పార్వతీపరమేశ్వరౌ ॥ "**

ఇత్యభియుక్తస్మృతిశ్చ భవతి । అత ఏవ శ్రుతిషు స్మృతిష్వపరాయా దేవతాయాః పుంరూపం స్త్రీరూపం చాపి బహుధా వర్ణితం భవతి । తథాహి – "హిరణ్యగర్భః సమవర్తతాగ్రే భూతస్య జాతఽ పతిరేక ఆసీత్ । సదాధారపృథివీం ద్యాముతేమాం కస్మై దేవాయ హవిషా విధేమ" । "స వై శరీరీ ప్రథమః స వై పురుష ఉచ్యతే । ఆదికర్తా స భూతానాం బ్రహ్మాగ్రే సమవర్తత" ఇతి । "**స తస్మిన్నేవాకాశే స్త్రియమాజగామ బహుశోభమానాముమాం హైమవతీం తాగ్ం హోవాచ కిమేతద్యక్షమితి సా బ్రహ్మేతి హోవాచ**" కే. 3.12. ఇతి కేనోపనిషది ।

అపరా దేవతాయాః స్త్రీపుంరూపయోర్విపక్షాయాం శ్రీసూక్తపురుషసూక్తే సర్వత్ర సర్వథా ప్రమాణమ్ । అన్నమయకోశస్య వాచకో గాయత్రీత్యుచ్యతే గాయత్రీ రూపో హ్యన్నమయః । వాచ్యవాచకయోస్తాదాత్మ్యమిత్యవోచామ "**మూలమన్త్రాత్మికా మూలకూటత్రయకళేబరా**" ఇత్యపి చ గీయతే । సోయమన్నమయో విరాడిత్యపి చోచ్యతే।

దేవతాయాః స్త్రీపుంస్వరూపోపదేశస్యోపపత్తిర్హి శ్రూయతే **రామతాపిన్యుపనిషది**(1)। తథాహి –

"చిన్మయస్యాద్వితీయస్య నిష్కలస్యాశరీరిణః ।
ఉపాసకానాం కార్యార్థం బ్రహ్మణో రూపకల్పనా ।
రూపస్థానాం దేవతానాం పుంస్త్ర్యంగాస్త్రాది కల్పనా ।
ద్విచత్వారిషడష్టానాం దశ ద్వాదశ షోడశ ।
అష్టాదశామీ కథితా హస్తాః శంఖాదిభిర్యుతాః ।
సహస్రాన్తాస్తథా తాసాం వర్ణవాహనకల్పనా ।
శక్తిసేనా కల్పనా చ బ్రహ్మణ్యేవం హి పంచధా ।
కల్పితస్య శరీరస్య తస్య సేనాదికల్పనా ।
బ్రహ్మాదీనాం వాచకోఽయం మన్త్రోన్వర్థాదిసంజ్ఞికః ।
జప్తవ్యో మన్త్రిణా నైవం వినా దేవఽ ప్రసీదతి ।
క్రియాకర్మేజ్యకర్తౄణామర్థం మన్త్రో వదత్యథ ।
మననాత్త్రాణనాన్మన్త్రః సర్వవాచ్యస్య వాచకః ।
సోఽభయస్యాస్య దేవస్య విగ్రహో యన్త్రకల్పనా ।
వినా యన్త్రేణ చేత్పూజా దేవతా న ప్రసీదతి ॥" ఇతి ।

స ఏవ పురుషః ఇచ్ఛావశాదవతారవశాద్బహుధా భవతి । తథా చ శ్రూయతే – "సోఽకామయత బహు స్యాం ప్రజాయేయేతి । స తపోఽతప్యత । స తప స్తప్త్వా ఇదగ్ం సర్వమసృజత " ఇతి ।

"బ్రహ్మ వా ఇదమగ్ర ఆసీత్ । తదాత్మానమేవావేదహం బ్రహ్మాస్మీతి తస్మా-త్తత్సర్వమభవత్" ఇతి చ ।

స్మృతిశ్చ భవతి –

"అజోపి సన్నవ్యయాత్మా భూతానామీశ్వరోపి సన్ ।
ప్రకృతిం స్వామధిష్ఠాయ సంభవామ్యాత్మమాయయా ॥ "

ఇతీశ్వరగీతాసు । మార్కండేయపురాణే–

"నిత్యైవ సా జగన్మూర్తిస్తయా విశ్వమిదం తతమ్ ।
తథాపి తత్సముత్పత్తిర్బహుధా శ్రూయతాం మమ ।
దేవానాం కార్యసిద్ధ్యర్థమావిర్భవతి సా యథా ।
ఉత్పన్నేతి తదా లోకే సా నిత్యాప్యభిధీయతే ॥ " ఇతి ।

"చిదగ్నికుండసంభూతా దేవకార్యసముద్యతా ।" ఇతి రహస్యనామసు । తథా చోక్తం శ్రీచక్రదర్శనే – **"ఏవం నానైవైకమేవాద్వితీయమద్వితీయమ్ । ఏవం నానాశబ్దభాక్చ"** ఇతి । నానాశబ్దభాక్త్వమేవ మన్త్రభేదానాం హేతుః । అతస్సర్వే మన్త్రా దేవతావాచకాస్సన్తో దేవతా స్వరూపా ఏవేత్యవగన్తవ్యమ్ ।

కిఞ్చ కామరూపాహి దేవతాః । అతో నైకేన రూపేణావగన్తుం శక్యన్తే । పరన్తు దేవతాస్వరూపత్వేనాభిమతా దేవతావాచకామన్త్రాస్తు నిత్యా వర్ణరూపత్వాత్ । **"వర్ణా ఏవ తు నిత్యాః"** ఇతి భగవానుపవర్షః । **"వర్ణాత్మకా నిత్యాశ్శబ్దాః"** ఇత్యన్యత్ర । స చ మన్త్రో నిత్యో వర్ణరూపఃప్రత్యక్ష ఏవ గురుణా దాతుం శిష్యేణ గ్రహీతుం చ యోగ్యత్వాత్। అతో మన్త్ర ఏవ సాధకస్య ప్రత్యక్షో దేవతారూపో దేవతాయాస్తద్వాచకస్య మన్త్రస్య చ తాదాత్మ్యాభ్యుపగమాదిత్యవోచామ । తథా చోక్తం **మేరుతన్త్రే** –

"న స్వర్గే న చ తీర్థేషు నౌషధీషు న భేషు చ ।
ఋషయో దేవతాస్సన్తి మన్త్రా ఏవ తు దేవతాః ।
సాధకానాం ఫలం దాతుం తత్తద్రూపం ధృతం సురైః ।
ముఖ్యం స్వరూపం తేషాన్తు మన్త్రా ఏవ న చేతరత్ ।

సంస్కృతాః సాత్త్వికా మన్త్రాఽ పరత్రేహ చ శర్మదాః ।
జన్మాన్తరే భవేయుశ్చ బీజరూపా న సంశయః ॥ " ఇతి ।

ఏవం మన్త్రాణాం దేవతారూపత్వే నిశ్చితేఽవగమ్యమానే దేవతానామస్మదాదివ-ద్విగ్రహవత్త్వం పృథజ్నాస్తీతి న మన్తవ్యమ్ । మన్త్రార్థవాదేతిహాసపురాణలోకేభ్యో విగ్రహవత్త్వాద్యవగమాద్దేవతానాం విగ్రహవత్త్వమస్తీతి భగవతా బాదరాయణేన తదుపర్యధికరణే సమ్యక్ప్రతిపాదితత్వాత్తత్తద్దేవతాధ్యానస్థలేషు యాదృశం విగ్రహవత్త్వం ప్రదర్శితం తాదృశం విగ్రహవత్త్వం దేవతానామస్తీత్యవశ్యం జ్ఞాతవ్యమ్ । **మన్త్రస్వరూపన్తు దేవతాయాః సుషుమ్నారూపమితి గుహ్యాద్గుహ్యతమం రహస్యమ్** । మూలాదిబ్రహ్మ-రన్ధ్రాన్తవ్యాప్తా సుషుమ్నానాడీ సకలదేహవ్యాపారాధారభూతా ఇతి సుప్రసిద్ధా । సా యది వశీకృతా భవతి, సర్వం వశీకృతం భవతీత్యపి సుప్రసిద్ధమ్ । యది దేవతాయాః సుషుమ్నావశీకృతా స్యాత్తతో దేవతాఽపి వశీకృతా భవేదితి న పృథగ్వక్తవ్యాఽతో దేవతాయాః సుషుమ్నారూపస్య మన్త్రస్య దేవతాత్వమితి న కాచన విప్రతిపత్తిః ।

ఏవం దేవతాయా ద్వివిధే పరాపరస్వరూపే సునిరూపితే । తత్రాపరం హ్యుపాస్యం। పరన్తు జ్ఞేయమేవ । తథా చోక్తం శ్రీవిద్యాశంకరభగవత్పాదైః ।

"ద్విరూపం హి బ్రహ్మావగమ్యతే నామరూపవికారభేదోపాధివిశిష్టం తద్విపరీతం చ సర్వోపాధివివర్జితమ్ । నామరూపవికారభేదోపాధివిశిష్టస్య బ్రహ్మణ ఉపాస్యోపాస-కాదిలక్షణస్సర్వో వ్యవహారః । తత్ర కానిచిద్బ్రహ్మణ ఉపాసనాన్యభ్యుదయార్థాని । కానిచిత్క్రమముక్త్యర్థాని । తేషాం గుణవిశేషోపాధిభేదేన భేదః । ఏక ఏవ తు పరమాత్మా ఈశ్వరస్తైస్తైర్గుణవిశేషైర్విశిష్టః ఉపాస్యో యద్యపి భవతి యథా గుణోపాసనమేవ ఫలాని భిద్యన్తే । "**తం యథోపాసతే తదేవ భవతి** " ఇతి శ్రుతేః "యథాక్రతురస్మిన్లోకే పురుషో భవతి తథేతఽ ప్రేత్య భవతి " ఇతి చ । స్మృతేశ్చ –

"**యం యం వాఽపి స్మరన్భావం త్యజత్యన్తే కళేబరమ్ ।**
తం తమేవైతి కౌన్తేయ! సదా తద్భావభావితః ॥ " భ – 8.6. ఇతి ।

సద్గురోస్సకాశాద్ధ్యేయం దేవతాస్వరూపం సమ్యక్ జ్ఞాత్వా కల్పోక్తవర్త్మనా ధ్యానం కుర్యాదిత్యత్ర మేరుతన్త్రోక్తిః । 'ధ్యానం కుర్యాత్తతో మన్త్రీ తత్తత్కల్పోక్తవర్త్మనే' తి ।

అన్తర్యాగః ।

అన్తర్యాగవిధిర్గురుముఖైకవేద్యః । తస్య సామాన్యోక్తిర్మేరుతన్త్రే –

"అథాన్తర్యతనం వక్ష్యే యథావదవధారయ ।
వామనాడీం సమాకృష్య కించిదాకుంచయేద్గుదమ్ ।
రేచయేత్సమమార్గేణ జిహ్వాం తాలుగతాం చరేత్ ।
శక్తిం శివే పరే యుక్త్వా కించిదాకుంచయేదధః ।
కృత్వేత్థన్తు యజేత్పీఠే న్యాసమార్గేణ మన్త్రవిత్ ।
తస్మిన్పీఠే స్థితామిష్టదేవతాం మూర్తివిగ్రహామ్ ।
ధ్యాత్వా యజేచ్చన్దనాద్యైర్మానసైర్భోజనాన్తకైః ।
పూజాన్తే తన్మయో భూత్వా జపేదష్టోత్తరం శతమ్ ।
మూలం తత్సర్వసంపత్త్యై దేవతాయై నివేదయేత్ ॥" ఇతి ।

మన్త్రజపః ।

మన్త్రశబ్దార్థమాహ –

"మననాత్తత్త్వరూపస్య దేవస్యామితతేజసః ।
త్రాయతే సర్వభయతస్తస్మాన్మన్త్ర ఇతీరితః ॥

జపశబ్దార్థమాహ –

"జన్మాన్తరసహస్రేషు కృతపాపప్రణాశనాత్ ।
పరదేవప్రకాశాచ్చ జప ఇత్యభిధీయతే ॥

మన్త్రా దేవతావాచకా దేవతారూపా ఇత్యవోచామ । తేషాం జపస్తు తేషామావృత్తి-ర్మానసికీ । మనసో హి స్థానప్రయత్ననాదస్వరవర్ణపదవాక్యవిషయా తత్సంకల్పాత్మికా తద్భావితావృత్తిర్మన్త్ర ఇత్యుచ్యతే । మన్త్రాణాం మనోవృత్తిత్వేసతి మనోవృత్తేరావృత్తిరేవ జప ఇత్యుచ్యతే । **జపాన్మనో భ్రమరకీటకన్యాయేన దేవతాభావమాప్నోతి ।**

జపఫలమాహ మేరుతన్త్రే –

"జపేన దేవతా నిత్యం స్తూయమానా ప్రసీదతి ।
జపాత్సిద్ధిర్జపాత్సిద్ధిర్జపాత్సిద్ధిరదూరతః ।
యథా మహాగుణైర్వశ్యో జాయతే గుణవాన్ప్రభుః ।
తథాహం త్వం చ విష్ణ్వర్కౌ జపాదేవ ఫలప్రదాః । ఇతి ।

అన్యత్ర –

"జపయజ్ఞాత్పరో యజ్ఞో నాపరోఽస్తీహ కశ్చన ।
తస్మాజ్జపేన ధర్మార్థకామమోక్షాంశ్చ సాధయేత్ ॥

భోగాపవర్గసంకల్పకల్పవ్రతశుభోజపః । జపధ్యానమయం యోగం తస్మాద్దేవి సమాచరేత్ । ఆబ్రహ్మబీజదోషాశ్చ నియమాతిక్రమోద్భవాః । జ్ఞానాజ్ఞానకృతాస్సర్వే ప్రణశ్యన్తి జపాత్ప్రియే" ఇతి । "**యజ్ఞానాం జపయజ్ఞోఽస్మి**"తీశ్వరగీతాసు ।

యన్త్రే దేవతాస్థాపనమ్ ।

తచ్చ గురూపదిష్టమార్గేణ మన్త్రతః కుర్యాత్ । తథా చోక్తమ్– సాన్నిధ్యం సర్వ–దేవానామవశ్యం మన్త్రతో భవేత్ । మన్త్రస్తు జీవవత్ప్రోక్తః ప్రతిమాద్యం శరీరవత్ । సిద్ధాయామపి సామగ్ర్యాం వినా మన్త్రం ఫలం నహి । ఇతి ।

ఆవాహన సంస్థాపన సన్నిధాపన సన్నిరోధన సమ్ముఖీకరణావగుంఠన సకలీకర–ణామృతీకరణ పరిమీకరణ ప్రాణప్రతిష్ఠాపనాని **దశసంస్కారా**స్సాన్నిధ్యకారకా దేవతాయాః ।

ఉపచారాః ।

ఉపచారశబ్దార్థమాహ–

"విధినాచరణం ప్రోక్తముపచారమితి స్మృతమ్ ।
సంపూజయేన్ముదా దేవీం షోడశైరుపచారకైః ॥"

ఆసనం స్వాగతం చార్ఘ్యం పాద్యమాచమనీయకమ్ । మధుపర్కమాచమనం స్నానం వస్త్రమలంకృతిమ్ । గంధపుష్పాణి ధూపం చ దీపనైవేద్యవందనమ్ । ప్రయోజయే–దర్చనాయాముపచారాన్హి **షోడశ** ।

ఉపచారాణాం ఫలమాహ –

ఆసనేన శక్రత్వం లభతే । సుస్వాగతేన శతక్రతుఫలం లభేత్ । అర్ఘ్యేణ పాపాని హన్యాత్ । పాద్యేన పాతకం హన్యాత్ । ఆచమనేన శుచితాం వ్రజేత్ । మధుపర్కే–ణామృతత్త్వం లభతే । స్నానేన సర్వభయం వ్యపోహతి । వస్త్రేణాయుష్యవర్ధనమ్ । ఉపవీతేన బ్రహ్మలోకావాప్తిః । గన్ధేన గన్ధర్వత్వమ్ । పుష్పైః పుణ్యమ్ । ధూపో దహతి పాపాని । దీపో మృత్యువినాశనః । నైవేద్యం సర్వకామప్రాప్త్యై । ఫలేన స్వర్గమ్ । తాంబూలేన రూపమ్ । ప్రదక్షిణేన సత్యలోకమ్ । నీరాజనేన సామ్రాజ్యమ్ । వన్దనేన వశీకృతిః । సూక్తమన్త్రైర్గాయత్ర్యా వా ఉపచారలింగైర్వా మన్త్రైర్నమోన్త ఉపచారాః కర్తవ్యాః । మన్త్రపూర్వకం ద్రవ్యప్రదానం మహతే ఫలాయ కల్పతే మన్త్రసామర్థ్యాత్ । యథా స్వల్పమపి హోమద్రవ్యం మన్త్రబలేన యథోక్తదేవతాతృప్తిహేతుర్భవతీతి విజ్ఞాయతే తద్వత్ । ఉపచారసంకోచమప్యాహ –

"దశోపచారా మధ్యా స్యాత్సా గృహస్థైర్విధీయతే ।
అర్ఘ్యం పాద్యం తథాచామో మధుపర్కస్తథాచమః ।
గన్ధాదయో నివేద్యాన్తా ఉపచారా దశ స్మృతాః ।
గన్ధాదయో నివేద్యన్తా మతాః పంచోపచారికాః ॥

పంచోపచారాస్సద్యోజాతాదిభిః కార్యా ద్విజైః । భూతబీజైర్మానసా ఉపచారా ఇతి వ్యవస్థితిః ।

పఞ్చాయతనారాధనమ్ ।

పంచాయతనారాధనేన సాధకస్య సర్వాభీష్టసిద్ధిర్భవేత్ । తథా చోక్తమ్–

"ఆరోగ్యం భాస్కరాదిచ్ఛేద్ధనమిచ్ఛేత్పరాంబయా ।
ఐశ్వర్యమీశ్వరాదిచ్ఛేన్మోక్షమిచ్ఛేజ్జనార్దనాత్ ।
నిర్విఘ్నార్థసిద్ధిస్స్యాద్గణనాథస్య చాజ్ఞయే ॥ " తి ।

నిత్యజపః ।

ఉపచారాన్విధివత్సమర్ప్య నిత్యజపం కుర్యాత్ । తథా చోక్తమ్ –

"అష్టోత్తరసహస్రం తు నవద్వ్యేత్రిశతం తు వా ।
అష్టోత్తరశతం చాపి జపేన్మూలమతన్ద్రితః ॥ " ఇతి ।

అత్ర జపో దేవతానుగ్రహసంపాదనహేతుః । పూర్వత్రాన్తర్యాగకాలే విహితం జపః పురుషసంస్కారార్థః । సాధకస్య దేవతాభావప్రాపకః । '**దేవో భూత్వా దేవాన్యజేత్ ।**' ఇతి విధినా విహితః । ఇతి జపస్య స్థలభేదేన ఫలభేదః । అత్ర జపసంఖ్యాగణనే జపమాలా విధీయతే నతు పూర్వత్రేతి చోభయోర్జపయోరస్తి మహాన్భేదః । అత్ర ప్రధాన–దేవతాయా జపదశాంశోఽంగదేవతానాం జపో విధీయతే ।

జపస్య సర్వాభీష్టసిద్ధిహేతుత్వం సకలజగదాప్తస్య సృష్టిస్థితిలయకారకస్య బ్రహ్మణః ప్రవృత్త్యైవ జ్ఞాయతే । తథా చ శ్రూయతే "**సోఽకామయత బహు స్యాం ప్రజాయేయేతి స తపోఽతప్యత । స తపస్తప్త్వా ఇదగ్ం సర్వమసృజత । యదిదం కించ**" ఇత్యత్ర తపసః సర్వసాధనత్వం హి శ్రూయతే । తప ఏవ జపః । తదేవోపాసనమిత్యుచ్యతే । సర్వేషాం హి నియతసాధ్యవిషయాణాం సాధనానాం తప ఏవ సాధకతమం సాధన–మితి హి ప్రసిద్ధం లోకే । తచ్చ తపో బాహ్యాన్తఃకరణసమాధానమ్ । తథా చోక్తమ్–

"మనసశ్చేన్ద్రియాణాం చ హ్యైకాగ్ర్యం పరమం తపః ।
తజ్జ్యాయస్సర్వధర్మేభ్యః సధర్మః పర ఉచ్యతే ॥ " ఇతి ।

జపమాలా ।

జపమాలాఽక్షమాలేత్యుచ్యతే । తస్యా విధిరేవం హి స్మర్యతే–

“అథ మాలాం ప్రవక్ష్యామి ద్వివిధా సా స్థిరా చరా। స్థిరా తు స్థిరచిత్తానాం చంచలా చలచేతసామ్ । అకారాదిక్షకారాన్తైర్బిన్దువన్మాతృకాక్షరైః । అనులోమవిలోమస్థైఽఽ క్లృప్తయా వర్ణమాలయా । ప్రత్యేకమన్త్రయుగ్మన్త్రాజప్తవ్యాః సర్వసిద్ధిదాః । ఋగాద్యా అపి కించాన్యైః ప్రోక్తా చ స్థిరమాలికా । అకారాదిక్షకారాన్తా ప్రోక్తా చాక్షరమాలికా । కరమణిభిదా ప్రోక్తా మాలాపి ద్వివిధా చరా । మణిభిస్స్యాన్మణేర్మాలా హ్యంగులీషు కరా మతా । బహుధా మణిమాలా స్యాన్మణీనాం చ విభేదతః । ఫలాన్యపి చ భిద్యన్తేఽతస్తత్క్రమ–స్త్విహోచ్యతే । సమస్తసిద్ధ్యై రుద్రాక్షా మణయో ధనదా మతాః । గతస్వాప్తికరశ్శంభో భోగకృత్స్ఫాటికో మతః । పుత్త్రప్రదాఽఽ పుత్త్రజీవాః పద్మాక్షాఽఽపుష్టివర్ధనాః । విద్రుమోత్థా వశ్యకరా మౌక్తికా ముక్తిదా మతాః । పాపాపహాః కుశమయాస్స్వర్ణజాఽఽకామదాయకాః।”

‘మణిమాలాయాశ్చరత్వాద్ద్రవ్యత్వాచ్చ మాలాశుద్ధిశ్చోదితవిధినా కార్యా । అనామా–మధ్యమారభ్య కనిష్ఠానుక్రమేణ తు । మధ్యమామూలపర్యన్తా కరమాలా ప్రకీర్తితా । మధ్యమానామికా మధ్యపర్వయుగ్మం ప్రకల్పయేత్ । మేరుం చానామికామూలాత్కనిష్ఠానుక్రమేణ చ । తర్జన్యగ్రాదితో మధ్యా మూలాంతం దశసంఖ్యకాః । అథవా కల్పయేన్మేరుం మధ్యానామాదిపర్వకమ్ । అనామామధ్యమే తత్ర తర్జనీమూలకావపి। జపసంఖ్యా జపఽఽ ప్రోక్తస్తథాయం త్రివిధో మతః ।’ ఇతి । స్థిరా తు వర్ణమాలా స్యాదక్షమాలాపి చోచ్యతే । వర్ణానాం నిత్యరూపత్వాత్సాపి నిత్యేతి చోచ్యతే । నిత్యా–మాతృకారూపా మాతృకామన్త్రనాయికా ।

తథా చోక్తమ్ – “అకారఽఽ ప్రథమో దేవి క్షకారోఽన్తిమ ఇష్యతే । అక్షమాలేతి విఖ్యాతా మాతృకా వర్ణరూపిణీ । శబ్దబ్రహ్మస్వరూపేయం శబ్దాతీతన్తు జప్యతే ।” ఇతి।

అక్షమాలికయా జప్తో మన్త్రస్సర్వసిద్ధికరో భవేత్ । సర్వసిద్ధీనాం పంచాశద్వర్ణాయత్తత్వాదిత్యతస్సాధకానాం సువిజ్ఞానాయ పంచాశద్వర్ణానాం మహత్త్వం కించిదుచ్యతే తథాహి –

అం	మృత్యుంజయః । సర్వవ్యాపకః।	ఆం	ఆకర్షణాత్మకః । సర్వగతః ।
ఇం	పుష్టిదా । క్షోభకరః ।	ఈం	వాక్ప్రసాదకరః । నిర్మలః ।
ఉం	సర్వబలప్రదః । సారతరః ।	ఊం	ఉచ్చాటనకరః । దుస్సహః ।

ఋం సంక్షోభకరః । చంచలః । ౠం సమ్మోహనకరః । ఉజ్జ్వలః ।

ఌం విద్వేషణకరః । గూహకః । ౡం మోహకరః ।

ఏం సర్వవశ్యకరః । శుద్ధసత్త్వః । ఐం పురుషవశ్యకరః । శుద్ధసాత్త్వికః ।

ఓం అఖిలవాఙ్మయః । నిత్యశుద్ధః । ఔం సర్వవాఙ్మయః । వశ్యకరః ।

అం గజాదివశ్యకరః । మోహనః । అః మృత్యునాశకరః । రౌద్రః ।

కం సర్వవిషహరః । కళ్యాణదః । ఖం సర్వక్షోభకరః । వ్యాపకః ।

గం సర్వవిఘ్నశమనః । మహత్తరః । ఘం సౌభాగ్యదః । స్తంభనకరః ।

ఙం సర్వవిషనాశకరః । ఉగ్రః । చం అభిచారఘ్నః । క్రూరః ।

ఛం భూతనాశకరః । భీషణః । జం కృత్యాదినాశకరః । దుర్ధర్షః ।

ఝం భూతనాశకరః । ఞం మృత్యుప్రమథనః ।

టం సర్వవ్యాధిహరః । శుభగః । ఠం చన్ద్రరూపః । ఆహ్లాదకరః ।

డం గరుడాత్మకః । విషఘ్నః । ఢం సర్వసంపత్ప్రదః । సుభగః ।

ణం సర్వసిద్ధిప్రదః । మోహకరః । తం ధనధన్యాదిసంపత్ప్రదః । ప్రసన్నః ।

థం ధర్మప్రాప్తికరః । నిర్మలః । దం పుష్టివృద్ధికరః । ప్రియదర్శనః ।

ధం విషజ్వరనిఘ్నః । విపులః । నం భుక్తిముక్తిప్రదః । శాన్తః ।

పం విషవిఘ్ననాశనః । భవ్యః । ఫం అణిమాదిసిద్ధిప్రదః । జ్యోతీరూపః ।

బం సర్వదోషహరః । శోభనః । భం భూతప్రశాన్తికరః । భయానకః ।

మం విద్వేషిమోహనకరః । యం సర్వవ్యాపకః । పావనః ।

రం దాహకరః । వికృతః । లం విశ్వంభరః । భాసురః ।

వం సర్వాప్యాయనకరః । నిర్మలః । శం సర్వఫలప్రదః । పవిత్రః ।

షం ధర్మార్థకామదః । ధవళః । సం సర్వకారణః । సార్వవర్ణికః ।

హం సర్వవాఙ్మయః । నిర్మలః । ళం సర్వశక్తిప్రదః । ప్రధానః ।

క్షం పరాపరతత్త్వజ్ఞాపకః । పరంజ్యోతీరూపః శిఖామణిః ।

అత్రేదం గుహ్యతమం రహస్యం గురుముఖైకవేద్యమస్తి తథాహి – **వర్ణసంక్లప్తవిగ్రహే దేవతాశరీరేఽక్షమాలాం భావయిత్వా మన్త్రసంఖ్యావిభావనమనన్తఫలప్రదం భవతి** । ఏవం కృతే ప్రత్యయైకతానతారూపధ్యానసిద్ధిశ్చ భవతీత్యలమ్ । మణిమాలా తు యథాధికారం సంస్కర్తవ్యా నోచేదల్పఫలదా భవతీత్యవశ్యం మాలాసంస్కారఃకర్తవ్యః। స చ గురుముఖాదేవావగన్తవ్యః ।

దేవతాస్తుతిః ।

స్తుతిప్రక్రియేత్థం వర్ణ్యతే –

“తతస్తు గీతస్తుతిభిర్ఘంటావాదనపూర్వకమ్ । బ్రాహ్మణో వేదమన్త్రాద్యైః క్షత్రియ స్సంహితాదిభిః । పౌరాణికాద్యైర్వైశ్యస్తు శూద్రస్తు ప్రాకృతాదిభిః । యశ్శూద్రో బుద్ధిపూర్వన్తు శ్రుణుయాచ్ఛ్రావయేద్ద్విజాన్ । వేదాన్తౌ దుఃఖితావస్మిన్భవేన్యత్ర చ నారకౌ । అధికారమదాద్యస్తు ధనస్య మదతోపి వా । శూద్రస్తు శ్రుణుయాద్వేదం స నిర్వంశస్తు నిర్ధనః । అజ్ఞానాచ్చేచ్ఛృతో వేదః శ్రావితో వా ద్విజన్మనా । ప్రాజాపత్యత్రయం కృత్వా తౌ సంశుద్ధౌ భవిష్యతః । ఇతి ।

ఘంటావాదనమ్ ।

ఘంటావాదనన్తు దేవతాప్రీతికరం సద్దేవతాసాన్నిధ్యహేతుస్స్యాత్ । కించ భూతప్రేతపిశాచరాక్షసాదీనాం నివారకమపి భవతి । తథా చ స్మర్యతే–

“ఆగమార్థం తు దేవానాం గమనార్థం తు రక్షసామ్ । కుర్యాద్ఘంటారవం తత్ర దేవతాహ్వానలాంఛనమి”తి ।

అపరాధస్తవమ్ ।

అపరాధస్తవపఠనేనార్చనాయాం జనితానాం జ్ఞాతాజ్ఞాతదోషాణాం నిర్ఘాతస్స్యాత్। సుఫలం భవతి । తథా శాన్తిస్తవపఠనేనాపి ।

పూజాసమర్పణమ్ ।

పూజాసమర్పణేన దేవతానుగ్రహస్సంపాదితో భవేత్ । తేన స్వాభీష్టసిద్ధిర్భవతీతి విజ్ఞాయతే ।

పాదోదకప్రాశనం ప్రసాదభక్షణం చ ।

పాదోదకప్రాశనేన అకాలమృత్యుర్నశ్యతి । సర్వే వ్యాధయో నివర్తన్తే । సర్వమపి పాపం వినశ్యతీతి స్మర్యతే । “**అకాలమృత్యుహరణం సర్వవ్యాధినివారణమ్ । సమస్త పాపక్షయకరం శ్రీదేవీపాదోదకం పావనం శుభ**” మితి ।

దేవతాపాదోదకప్రాశనవద్గురుపాదోదకప్రాశనమపి మహతే ఫలాయ భవతీతి స్మర్యతే–

"అవిద్యామూలనాశాయ జన్మకర్మనివృత్తయే ।
జ్ఞానవైరాగ్యసిద్ధ్యర్థం గురుపాదోదకం శుభమ్ ॥" ఇతి ॥

ప్రసాదస్తు యజ్ఞశిష్టమిత్యుచ్యతే । ప్రసాదభక్షణే సర్వే కిల్బిషా వినశ్యన్తీత్యత్ర భగవద్వాక్యమేవ పరమం ప్రమాణం **"యజ్ఞశిష్టాశినస్సన్తో ముచ్యన్తే సర్వకిల్బిషైః"** భ - 3.13 ఇతి ।

పూజాఫలమ్ ।

అథ **పూజాఫలముచ్యతే సంక్షేపతః ।**

"సామాన్యతస్త్రిధా పూజా చోత్తమాధమమధ్యతః । అధికారనిమిత్తాభ్యాం భిద్యతే శతధా పునః । యా సోపకరణాపూజా క్రియమాణోత్తమా మతా । యథాలబ్ధైర్వినిష్పాద్యా ద్రవ్యైః పూజా తు మధ్యమా । పత్రపుష్పాంబునిష్పాద్యా పూజా సాఽధమసంజ్ఞితా । విహితాఖిలవేదోక్తైర్బ్రహ్మర్షిభిరకల్మషైః । క్రియమాణా తు యా పూజా సాత్త్వికీ సా చ ముక్తిదా । రాజర్షిభిస్తపోనిష్ఠైర్భగవత్తత్త్వవేదిభిః । యా పూజా క్రియతే సమ్యగ్రాజసీ సా సుఖప్రదా । స్త్రీబాలవృద్ధముఖ్యాద్యైర్భక్తైరక్షుణ్ణమానసైః । యా పూజా క్రియతే నిత్యం తామసీ సా ప్రకీర్తితా । " ఇతి । అన్యత్ర -

"ఏవం పూజా కృతా యేన సఫలం తస్య జీవితమ్ ।
పూజయా భుక్తిమాప్నోతి పూజయా ముక్తిమాప్నుయాత్ ॥ "

- ఇతి సూతసంహితాయామ్ ।

ఏతావతా గ్రన్థసందర్భేణ యదుక్తం తత్సర్వం ప్రాతఃకాలికమసాధారణం తన్త్రం పరదేవతానుగ్రహకారకమ్ । సాయంకాలికమసాధారణం తన్త్రమప్యేతాదృశమేవేతి న పృథఙ్నిరూపయితవ్యమిత్యలం సాధారణతన్త్రనిరూపణేన । ఇత్యేవం సాధారణా-సాధారణరూపం నిత్యం తన్త్రమ్ ।

నైమిత్తికం తన్త్రమ్ ।

అథ నైమిత్తికం తన్త్రముచ్యతే - పురశ్చర్యాదికం తు నైమిత్తికం తన్త్రమిత్యుచ్యతే । గృహీతమన్త్రస్సాధకః ప్రథమతః పురశ్చరణం కుర్యాన్మన్త్రసిద్ధయే । తథా చోక్తమ్ -

"రహస్యం సర్వమన్త్రాణాం కథయామి తవాగ్రతః ।
కల్యర్థం సర్వతన్త్రేషు యస్సారస్తు తు గోపితః ॥ "

ధర్మార్థకామమోక్షాణాం సాధకో మన్త్ర ఉచ్యతే । తత్సిద్ధయే పురా యచ్చ చర్యతే

తత్ర్పకీర్తితమ్ । పురశ్చరణకర్మాఖ్యం వేదాదౌ శాబరాన్తకే । మన్త్రో యస్తు తథా స స్యాత్తత్ప్రకారం బ్రవీమ్యహమ్ । జపో హోమస్తర్పణం చ మార్జనం విప్రభోజనమ్ । పంచాంగకస్వరూపం తదాహు꠰ కేచన తత్ర తు । అఘమర్షేణ సూర్యార్ఘ్యేణ జపేన ప్రణామకైః । దేవార్చయా పంచభిశ్చ ఏవం పంచాంగకాః స్మృతాః । హుతిర్యాగస్తథా చార్చా కర్మతశ్చక్రపూజనాత్ । ధ్వజలింగసమాయోగాజ్జపాచ్చ బలిదానతః । మహాబలిప్రదానాచ్చ భవత్యేకాదశాంగకః । ఇతి । అన్యత్ర –

"సంసారే దు꠰ఖభూయిష్ఠే యదీచ్ఛేత్సిద్ధిమాత్మనః । పంచాంగోపాసనేనైవ మన్త్రజాపీ వ్రజేత్సుఖమ్ । పూజా త్రైకాలికీ నిత్యం జపస్తర్పణమేవ చ । హోమో బ్రాహ్మణ భుక్తిశ్చ పురశ్చరణముచ్యతే । యద్యదంగం విహీయేత తత్సంఖ్యా ద్విగుణో జపః । కుర్యాద్విత్రిచతు꠰ పంచ సంఖ్యాం వా సాధక꠰ ప్రియే । కుర్వీత చాంగసిద్ధ్యర్థం తదశక్తౌ స భక్తితః । తచ్చేదంగం విధీయేత మన్త్రీ నేష్టమవాప్నుయాత్ । అన్యైశ్చతుర్విధై ర్దేవి పదార్థైః షడ్రసాన్వితైః । సుభోజితేషు విప్రేషు సర్వం హి సఫలం భవేత్ । సమ్యక్సిద్ధైకమన్త్రస్య పంచాంగోపాసనేన చ । సర్వమన్త్రాశ్చ సిధ్యన్తి త్వత్ప్రసాదాత్కులేశ్వరి। ఉపదేశస్య సామర్థ్యాచ్ఛ్రీగురోశ్చ ప్రసాదతః । మన్త్రప్రభావాద్భక్త్యా చ మన్త్రసిద్ధి꠰ ప్రజాయతే । సిద్ధమన్త్రాద్గురోర్లబ్ధో మన్త్రోయస్సిద్ధిభాగ్భవేత్ । పూర్వజన్మకృతాభ్యాసాన్మన్త్రో వా శీఘ్రసిద్ధిదః । దీక్షాపూర్వం కులేశాని పారంపర్యక్రమాగతమ్ । న్యాయలబ్ధశ్చ యో మన్త్రస్స చ సిద్ధో న సంశయః । ఇతి ।

అథ పురశ్చరణస్యాంగానాం ఫలముచ్యతే సంక్షేపతః । ఉద్యానాని వివిక్తాని బిల్వమూలం తటం గిరేః । దేవతాయతనం కూలం సముద్రస్య నిజం గృహమ్ । సాధనేషు ప్రశస్తాని స్థానాన్యేతాని మన్త్రిణామ్ । దీపనాధమయస్థ్వా యో జపపూజాదికం చరేత్ । తత్ఫలం గృహ్యతే తేన తస్యాయాస꠰ ఫలం భవేత్ । క్షేత్రమధ్యే సమాశ్రిత్య కూర్మచక్రం విచారయేత్ । కూర్మచక్రానభిజ్ఞస్య మహావిఘ్నోభిజాయతే । తూలకంబలవస్త్రాణాం సింహవ్యాఘ్రమృగాజినామ్ । కల్పయేదాసనం ధీమాన్సౌభాగ్య-జ్ఞానవృద్ధిదమ్ । పద్మస్వస్తికవీరాదిష్వాసనేషూపవిశ్య చ । జపార్చనాదికం కుర్యాదన్యథా నిష్ఫలం భవేత్ । ప్రాణాయామైర్విశుద్ధాత్మా యద్యత్కర్మ కరోతి హి । తత్తత్ఫలత్యసందేహ-స్త్వప్రయత్నేన వా కృతమ్ । ఆగమోక్తేన మార్గేణాభ్యాసం నిత్యం కరోతి యః । దేవతా-భావమాప్నోతి మన్త్రసిద్ధి꠰ ప్రజాయతే । యో న్యాసకవచచ్ఛన్నో మన్త్రం జపతి తం ప్రియే । విఘ్నా దృష్ట్వా పలాయన్తే సింహం దృష్ట్వా యథాగజాః । అక్షమాలా ద్విధా ప్రోక్తా కల్పితాకల్పితేతి చ । కల్పితా మణిభి꠰క్లప్తా మాతృకా స్యాదకల్పితా । ఏతజ్జపిష్యా-

మీత్యాదౌ సంకల్ప్య మన్త్రవిత్తమః । స్థిరాసనో జపిత్వాథ దేవ్యై సోదకమర్పయేత్ । ఉచ్చైర్జపోధమఽప్రోక్త ఉపాంశుర్మధ్యమస్స్మృతః । ఉత్తమో మానసో దేవి త్రివిధఽకథితో జపః । మనసా యత్స్మరేత్స్తోత్రం వచసా వా మనుం జపేత్ । ఉభయం నిష్ఫలం దేవి భిన్న భాండోదకం యథా ॥ మన్త్రార్థం మన్త్రచైతన్యం యోనిముద్రాం న వేత్తి యః । శతకోటిజపేనాపి తస్య సిద్ధిర్న జాయతే । షష్ట్యేతాన్మన్త్రదోషాంశ్చ యోఽజ్ఞాత్వా ప్రజపేన్మనుమ్ । సిద్ధిర్న జాయతే తస్య లక్షకోటిజపాదపి । కథ్యన్తే దశసంస్కారా మన్త్రదోషహరా ప్రియే । జననం జీవనం పశ్చాత్తాడనం బోధనం తతః । అభిషేకోఽథ విమలీకరణాప్యాయనే తథా । తర్పణం దీపనం గుప్తిః సంస్కారాఽకులనాయికే ।

ఋణసిద్ధాదియోగేషు మన్త్రే దానే విశేషతః । ప్రసిద్ధం నామ గృహ్ణీయాజ్జాగర్తి మనుజో యతః । యేషాం మనూనాం సిద్ధాదిశోధనం నాస్తితాన్శృవే । ఏకాక్షరే తథా కూటే త్రైపురే మన్త్రనాయికే । స్త్రీ దత్తే స్వప్నలబ్ధే చ సిద్ధాదీన్నైవ శోధయేత్ । మన్త్రసిద్ధోపదిష్టేషు చతురామ్నాయజేషు చ । మాలామన్త్రేషు దేవేశి సిద్ధాదీన్నైవ శోధయేత్। ఏకవర్ణస్త్రివర్ణో వా పంచార్ణో రసవర్ణకః । సప్తార్ణో నవవర్ణశ్చ రుద్రార్ణో రదనాక్షరః । అష్టార్ణో హంసమన్త్రశ్చ కూటో వేదోదితో ధ్రువమ్ । స్వప్నలబ్ధః స్త్రియా ప్రాప్తో మాలామన్త్రో నృకేసరీ । ప్రసాదో రవిమన్త్రశ్చ వరాహో మాతృకాఽపరా । త్రిపురా కామమన్త్రశ్చాజ్ఞాసిద్ధః పక్షినాయకః । బౌద్ధమన్త్రా జైనమన్త్రా నైవ సిద్ధాదిశోధనమ్ । భక్ష్యం హవిష్యం శాకాది విహితాని ఫలాన్యపి । మూలం శక్తుం యవానాం చ శస్తాన్యేతాని మన్త్రిణామ్ । ఆలస్యం జృంభణం నిద్రాం క్షుతం నిష్ఠీవనం భయమ్ । నీచాంగస్పర్శనం కోపం జపకాలే వివర్జయేత్ । శాన్తశ్శుచిర్మితాహారో భూశాయీ భక్తిమాన్వశీ । నిర్ద్వంద్వః స్థిరధీర్మౌనీ సంయతాత్మా జపేత్ప్రియే । సుగన్ధపుష్పాభరణ-వస్త్రాదిభిరలంకృతః । తస్య హస్తగతా సిద్ధిర్నాన్యస్య జపకోటితః । తన్నిష్ఠస్తద్గతప్రాణ-స్తచ్చిత్తస్తత్పరాయణః । తత్పదార్థానుసంధానం కుర్వన్మన్త్రం జపేత్ప్రియే । జపాచ్ఛ్రాన్తః పునర్ధ్యాయేద్ధ్యానాచ్ఛ్రాన్తఽపునర్జపేత్ । జపధ్యానాదియుక్తస్య క్షిప్రం మన్త్రఽప్రసిద్ధ్యతి।

అన్యత్ర –

కుర్యాద్వింశతికర్మాణి జపసిద్ధికరాణి చ । మన్త్రో నిరోధో మన్త్రార్థచిన్తనం నిత్యకర్మ చ । నైమిత్తికం శ్రౌతమౌనేపరసంగస్య వర్జనమ్ । భూమిశయ్యా త్రిషవణస్నానం పాత్యాహికార్చనమ్ । నిత్యదానో గురోఽపాదపూజాహరనిమన్త్రణే । స్నానం చ పంచగవ్యేన పవిత్రకరధారణమ్ । త్రిసంధ్యం వందనం పంచయజ్ఞాస్తర్పణమేవ చ । యథోక్తవస్త్రధారణమిత్యేవం వింశతిర్మతమ్ । ఇత్యేవం సంక్షేపతఽపురశ్చరణ-

స్యాంగానాం ప్రయోజనమ్ । అథ పురశ్చరణాదన్యన్నైమిత్తికమిహోచ్యతే । తథా చోక్తం **మేరుతన్త్రే** –

"ప్రత్యహం క్రియతే పూజా సా తు నిత్యా ప్రకీర్తితా । నైమిత్తికాపి తత్సంఖ్యా పంచతుల్యాపరే దినే। అభావేపి కదాచిత్స్యాన్నిత్యే నైమిత్తికా త్వియమ్। శుద్ధా నైమిత్తికా పూజా ప్రోక్తా వింశతిభేదికా । పర్వాణి చ మహాయోగావ్యతీపాతస్య వై ధృతిః । మన్వాదయో యుగాద్యాశ్చ యదంగం దేవతా భవమ్ । పుష్యశ్చ రవివారశ్చ త్రిగురూణాం స్వకీయకమ్ । జన్మాహశ్చాపి దీక్షాయా దివసం నవరాత్రకమ్ । గండాన్తాన్యథ పూజాయా ఆవశ్యకదినం శృణు। విశేషేణ కృతా పూజా యస్మిన్భవతి నిష్ఫలా। దేశికాగమనే చైవ వీరస్వజనదర్శనే। చన్ద్రసూర్యోపరాగే చ లాభే మహామే మహోత్సవే। పీఠే పీఠగమే పుణ్యే తీర్థదైవతదర్శనే। రోగేష్వాపత్సు దోషేషు దుస్సంగే దుర్నిమిత్తకే । యథాకాలో యథాశ్రద్ధా యథాద్రవ్యం యథోచితమ్ । యథాబలం యథాదేశస్తథాపూజాం సమాచరేత్। నైమిత్తికార్చనేకాలాఽ ప్రాతర్మధ్యాహ్నసంభవాః। ప్రదోషే చాపి విఘ్నేశరవివిష్ణీశశక్తయః । దమనేన చ యో దేవం వర్షమధ్యే న పూజయేత్ । తస్య వర్షకృతా పూజా ఫలం గృహ్ణాతి కామరాట్ । చైత్రాదయస్త్రయో మాసాఽ ప్రశస్తాఽ పూర్వపూర్వతః । అష్టమీ నవమీ పౌర్ణమాస్యమా చ చతుర్దశీ । పవిత్రనామనాగాయ వరో దత్తస్తు శంభునా । పవిత్రారోపణం యైస్తు న కృతం తత్ఫలం తవ । కూర్యాన్మిథునే సంక్రాన్తే స్తులా సంక్రమణావధి । ఆషాఢ ఉత్తమో మాసః శ్రావణో మధ్యమో భవేత్ । హీనో భాద్రపదఽ పక్షః శ్వేతస్సన్నధమో మతః । అష్టమ్యాం చ చతుర్థ్యాం చ చతుర్దశ్యాం పవిత్రకమ్। నవమ్యామపి కర్తవ్యం కృతాదిషు యథాక్రమమ్ । ఇత్యేవం నైమిత్తికం తన్త్రమ్ ।

కామ్యం తన్త్రమ్ ।

అథ కామ్యం తన్త్రముచ్యతే। తథా చోక్తమ్ –

కామ్యకర్మాణి వక్ష్యామి తత్రాదౌ శాన్తిరుచ్యతే । శాన్తిర్నామ మనుష్యాణాం రోగకృత్యాదినాశనమ్ । విభజ్య షోఢాహోరాత్రం పంచమేఽంశే తు శాన్తికమ్ । హేమన్తే చ ప్రకర్తవ్యం నాసాధశ్చ యదాచరేత్। వాయుస్తదా త్వపస్తత్త్వం తస్మిఞ్ఛాన్తిక-మాచరేత్ । అథ వశ్యం ప్రవక్ష్యామి స్వాతీయుక్తకరం తు తత్ । దేవరక్షోరాజలోక సర్వస్త్రీహయహస్తినామ్ ।

ప్రథమేంశే వశ్యకర్మ వసంతే చ ప్రసిద్ధ్యతి। నాసోర్ధ్వం వహతే వాయురగ్నితత్త్వం

వహేత్తదా । అథ స్తంభం ప్రవక్ష్యామి తదుద్యోగనివారణమ్ । శిశిరే స్తంభనం ప్రోక్తం షష్ఠాంశే తు దినస్య తత్ । అగ్నేరపాం చ సైన్యస్య కృద్ధస్య విషదంష్ట్రిణః । జారబౌద్ధరుజాం స్తంభో ధర్మగ్రపేతాదిరక్షసామ్ । నానాదండేన సంలగ్నో వాయుశ్చేద్భూదయోభవేత్ । స్తంభకర్మ తదా కుర్యాద్ధృక్షేషు విహితేషు చ । స్తంభనే భరణీ చిత్రా రోహిణీ చోత్తరాత్రయమ్ । అథ విద్వేషణం వక్ష్యే ప్రీతినాశస్సతు ద్వయోః । గ్రీష్మే విద్వేషణం ఘస్రస్యాంశకే తు ద్వితీయకే । నాసాయాం మధ్యగే వాయౌ ఖోదయే ద్వేషణం మతమ్। ఉచ్చాటనమథో వక్ష్యే తదరీణాం ప్రవాసనమ్ । ప్రావృడుచ్చాటనే శస్తా తృతీయాంశే దినస్య తత్ । తిర్యగ్గతే సమీరే తు వాయుర్వహతి తత్ర తు । ఉచ్చాటనం తథా కర్మ చిత్రభేషు ప్రశస్యతే । మారణం ప్రాణహరణం శత్రూణామీరితం తు తత్ । మారణే వర్జయేద్విప్రానన్యాంశ్చాపి సుధార్మికాన్ । స్త్రీ బాల వ్యతిరేకేషు రాజవైరిషు యోజయేత్। స్వరోషతో వా లోకానాం రక్షార్థం తు తదా హరేత్ । న తు లోభాద్భయాన్మన్త్రీ కుర్యాచ్చైవతు మారణమ్ । ప్రాయశ్చిత్తన్తు కర్తవ్యం దేవి తద్దోషశాన్తయే । అహ్నశ్చతుర్థః షష్ఠోంశః శరన్మారణకర్మణి ।

కించ ధనసిద్ధికరమాయుష్కరమపమృత్యుజయకరం సర్వజ్ఞానప్రసిద్ధికరం భయనాశకరం పుష్టికరం సౌఖ్యకరం చేత్యేవమాదీన్యపి కామ్యాని బహుధా సన్తి । ఇతి కామ్యవిషయాణి ।

కర్తవ్యతా ।

ఇహ ఖలు నిత్యం నైమిత్తికం కామ్యం చేతి త్రివిధం తన్త్రలక్షణముక్తం సంక్షేపతః। తన్త్రవిశేషాస్తు సద్గురుముఖాచ్చాగమముఖాచ్చ జ్ఞాతవ్యా ఏవ తథా చోక్తమ్ – "**ప్రయోగకరణం సమ్యగ్గురుతః శాస్త్రతస్తథా । జ్ఞాత్వా ప్రయోగాన్కుర్వీత హ్యన్యథా దుఃఖమాప్నుయాత్ ।**" ఇతి ।

తస్మాత్సద్గురుముఖాత్స్వోచితం జ్ఞాత్వా యథాశక్తి నిత్యం నైమిత్తికం చాచరేత్ । పరహింసాహేతూని కామ్యాని మనసాపి న స్మరేత్ । "**అహింసా పరమో ధర్మః** " ఇతి శ్రూయమాణత్వాత్ । యది కామ్యాన్యభిలషేత్స్వీయాభ్యుదయహేతూని సాత్త్వికాన్యేవ ధనసిద్ధ్యాదీని కర్మాణ్యభిలషేత్ । **తత్రాపి రాజసతామసాని మనసాపి న స్మరేత్** । ఇతి నిత్యనైమిత్తికకామ్యకరణే విధిః ।

అశక్తకల్పః ।

అశక్తకల్పః । యథోచితనిత్యమపి కర్తుమశక్తానాం యత్స్వల్పముపదిశ్యతే సంక్షేపత స్తదిహప్రదర్శ్యతే సాధకానాం హితాయ చ ।

"ప్రాతరుత్థాయ గుర్వాదిస్మృత్వా సమ్యక్సమాచరేత్ । స్నానం సన్ధ్యాం తర్పణం చ వైదికం తాన్త్రికం తథా । ఆగత్య చ గృహే పశ్చాత్ప్రాణాయామత్రయం చరేత్ । కుర్యాచ్చ మాతృకాన్యాసం తథా ఛన్దర్షి దైవతమ్ । తన్మన్త్రస్య కరాంగాఖ్యం న్యాసం కృత్వా తథా స్థితిమ్ । మన్త్రస్నానం దేవతాయాఽ పూజాం పంచోపచారికామ్ । మూలేన హోమయేత్తత్ర జపేచ్చాష్టోత్తరం శతమ్ । వైదికీ కాకబల్యన్తా పూజా చోచ్ఛిష్టభోజనమ్। తతస్సంప్రార్థయేద్దేవం సాయం సన్ధ్యాం సమాచరేత్ । దేవాగారే దీప్యమానే ప్రోక్తః సంక్షేప ఆహ్నికః ।

ఉపసంహారః ।

"విద్యాభిలాషీ సద్గురుణా సమ్యక్ దీక్షితస్సన్దేవతానుగ్రహార్థం తన్త్రమారభేత యథా విధి " ఇత్యారభ్యైతావతాగ్రన్థసందర్భేణ యత్తన్త్రముపవర్ణితం తత్సర్వం హి శ్రీవిద్యాయా హ్యపరారూపమిత్యుచ్యతే । తథా చోక్తం శ్రీవిద్యాదర్శనే "**పరా చైవాపరా చేతి ద్వివిధా హి సా**" ఇతి । శ్రూయతే చ ముండకోపనిషది 1.1.4 – "**తస్మై సహోవాచ । ద్వే విద్యే వేదితవ్యే ఇతి హ స్మ యద్బ్రహ్మవిదో వదన్తి పరా చైవాపరా చ । తత్రాపరా ఋగ్వేదో యజుర్వేదస్సామవేదోఽథర్వవేదః । శిక్షా కల్పో వ్యాకరణం నిరుక్తం ఛన్దో జ్యోతిషమితి। అథ పరా యయా తదక్షరమధిగమ్యతే**" ఇతి ।

అనయా హ్యపరయా విద్యయా హ్యపరా దేవతా తూపాస్యతే । పరా దేవతా తు లక్ష్యతే । అపరాయా దేవతాయా ఉపాసనేన సర్వాభీష్టసిద్ధిర్జ్ఞానప్రాప్తిశ్చ భవతి । తథా చోక్తం శ్రీవిద్యాదర్శనే – "సాత్త్వికేన జ్ఞానోత్పత్తిః క్రమముక్తిర్వా । దృష్టాదృష్టఫలసిద్ధిర్హి రాజసేన ।" ఇతి । శ్రీమాతృకాదర్శనే చ – "**తదుపాసచ్చాభీష్టసిద్ధిః । జ్ఞానప్రాప్తిశ్చ**" ఇతి । శ్రీచక్రదర్శనే చ – "**తదుపాసనాచ్చ జ్ఞానప్రాప్తిః ।**" ఇతి ।

జ్ఞానప్రాప్తౌ సత్యాం బ్రహ్మవేదనం భవతి । బ్రహ్మవేదనేన పరమం కైవల్యం భవతీత్యత్ర సకలవేదవేదార్థసారసంగ్రహభూతం "**బ్రహ్మవిదాప్నోతి పర**" మితి । శ్రౌతం బ్రహ్మసూత్రం పరమం ప్రమాణమిత్యతస్తన్త్రం పరమపురుషార్థసాధనం సద్విజయతేతరామ్ ।

ఇతి నారాయణస్మృతిః ।

తన్త్రజ్యోత్స్నా

ఇతి

శ్రీవిద్యాశంకరపదమావేశప్రకాశిత

జగద్గురుశ్రీకల్యాణానన్దభారతీమాన్తాచార్యస్వామిభి ః ప్రకాశితా,

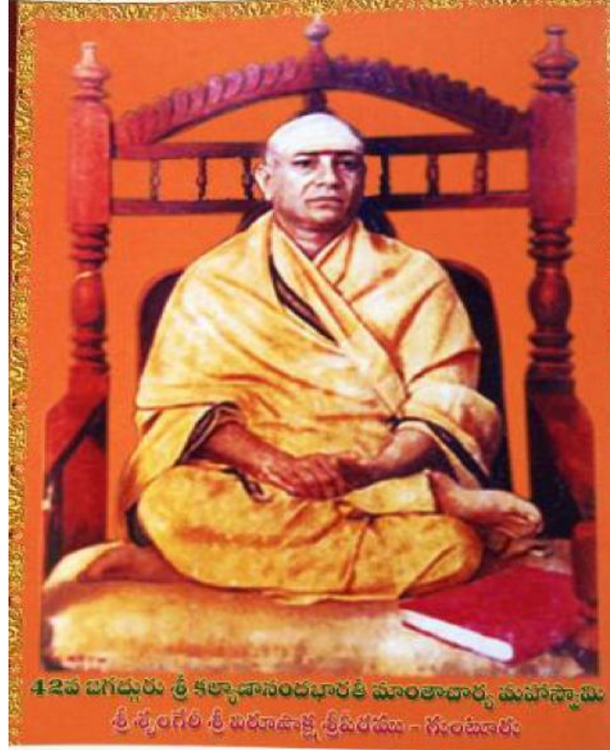
"తన్త్రజ్యోత్స్నా"

ధలవరమితే శాంకరశకే ప్రమోదూతనామ్ని వత్సరే

మాఖబహుళైకాదశీ భృగువాసరే పరిపూరితా

సతీ విజయతేతరామ్ ।

శ్రీః

శ్రీః

తన్త్రజ్యోత్స్నాసారము

శ్రీశ్రీశ్రీ జగద్గురు "**శ్రీకల్యాణానందభారతీ మాన్తాచార్యస్వామి**" వారు శిష్యాను-గ్రహంతో "**తంత్రజ్యోత్స్న**" అను గ్రంథమును ప్రకాశింపచేసినారు. కేవలము శిష్యులకే కాక ప్రశిష్యులకు, తంత్రచింతకులకు ఉపయోగించే ఈ గ్రంథమును ఈ విధముగా గుర్తించాలి.

వస్తుగతి : ఈ లోకములో పురుషుల స్వభావము రెండు విధములుగా నున్నది. ప్రవృత్తిస్వభావము, నివృత్తిస్వభావము. నివృత్తిస్వభావము గలవారి బుద్ధి ఏకవిధముగానే యుంటుంది. నిశ్చయాత్మకమైన బుద్ధిని ఒకటిని మాత్రమే సంపాదించవలెనని గీతాచార్యులు నిరూపించారు. ప్రవృత్తిస్వభావముగల వారి బుద్ధులు అనంతములుగా యుండును. నిశ్చయము లేనివారి బుద్ధులు బహుశాఖలుగా యుంటవి, అనంతముగా వుంటవని గీతయే చెప్పుచున్నది. అవి ఆరీతిగా అనంతములైనప్పటికీ శాస్త్రాధికారము నకై నియమించవచ్చు.

ప్రవృత్తిస్వభావము దైవము, ఆసురము అని రెండు విధములు. గీత ఈ విధంగానే అన్నది. ఆ స్వభావం గూడ సాత్త్వికము, రాజసము, తామసము అని మూడు విధములు. ఆసురస్వభావము ఆస్తికము, నాస్తికము అని రెండు విధములు. నాస్తికుడు దేహమాత్రోపజీవి. ప్రత్యక్షమే ప్రమాణము, అని నిశ్చయించువాడు. విషయసుఖము నందే ఆసక్తుడు. ఆసురప్రకృతులు ప్రవృత్తి నివృత్తిని తెలియలేరు. వారికి శౌచము ఆచారము సత్యము లేవు. ఈ జగమంతా అసత్యము, స్థితి లేనిది, అనిన్నీ ఈశ్వరుడు లేడనిన్నీ కామహేతుకముగా కల్గినదని అంటారు. వారందరి ప్రవృత్తి సహజకామనతో ఉంటుంది. జ్ఞానవంతుడైనప్పటికీ తన ప్రవృత్తిని అనుసరించియే యుంటాడని

గీతాభావము. కామనాభేదమువల్ల ప్రవృత్తిభేదము కల్గుతుంది. ప్రవృత్తిభేదమువల్ల ఉపాయభేదము, వ్యాపారభేదము ఉంటుందని లోకసహజము.

తంత్రము : నాస్తికేతరజనులు తమ కామనసిద్ధించుటకై దేవతావిశేషానుగ్రహము ఆవశ్యకమని భావిస్తారు. ఫలప్రాప్తిలో దేవత హేతువని నిశ్చయిస్తారు. బ్రహ్మసూత్రము ఈ విధంగానే అన్నది. ప్రయోజనాపేక్ష కలవాళ్ళు ఫలసిద్ధికై దేవతానుగ్రహం సంపాదించుటకు చేయు యత్నమే ఉపాయము, తంత్రము అని అంటారు. **తంత్రలక్షణం : "కర్తృనిష్ఠ కామనాసిద్ధిహేతు భూత దేవతానుగ్రహాది సంపాదనానుకూల పురుషవ్యాపారః తంత్రం"** మానవుని కామనాసిద్ధికై చేయు వ్యాపారమునే ప్రతిపత్తి ఉపాసనము తపస్సు యోగము విద్య అంటారు.

తంత్రవైచిత్యము : ఫలవైచిత్ర్యమును పట్టి దేవతావైచిత్ర్యము తంత్రవైచిత్ర్యము యుండును. సాత్త్వికులు దేవతలను; రాజసులు యక్షరక్షస్సులనూ, తామసులు భూతప్రేతముల నారాధిస్తారని భగవద్గీత అన్నది.

తంత్రవైచిత్ర్యము బహువిధములుగానున్నది. మేరుతంత్రము మొదలుగా ప్రపంచసారతంత్రము వరకు అనేక తంత్రములు తంత్రాభిమానులు నిశ్చయించారు.

శ్రీవిద్య : నివృత్తిభావముగలవారి విజ్ఞానం ఏకవిధంగానే యుండును. అది శ్రీవిద్య. ఇతర విజ్ఞానములు సామాన్యముగా విద్యలు అనే వ్యవహారం ఉన్నది. అది నానారూపములతో నుండి అల్పఫలము నిచ్చేవిగా నున్నవి.

తంత్రరచయిత : సర్వతంత్రములకూ మహేశ్వరుడే కర్త. నూటయెనిమిది తంత్రములను ఎవరెవరు ప్రార్థిస్తే వారికి నిరూపించి జెప్పిరి. కామికాది భేదములతో నున్న సర్వతంత్రములలో సదాశివుడే గురుశిష్య పదమునందుండి ప్రశ్నోత్తరరూపమైన వాక్యములతో తంత్రము నిరూపింపచేశారని స్వచ్ఛందతంత్రములో నున్నది.

మార్గవ్యవస్థ : శ్రీవిద్యకన్న ఇతర విద్యలు సామాన్యంగా రజఃప్రధానములు, తమః ప్రధానములు. **శ్రీవిద్య మాత్రం శుద్ధసత్త్వప్రధానము**, అయిననూ సాత్త్వికము, రాజసము, తామసము అను మూడు విధములుగానుండి అదికూడ వామాచారము, దక్షిణాచారము అను భేదముతో నున్నది. శ్రీహయగ్రీవుల శిష్యాగ్రణియైన అగస్త్యులవారు దక్షిణాచారము ద్విజులకు, వామాచారము శూద్రులకు అని అన్నారు. ఈ విభాగము శ్రుతిస్మృతి ప్రమాణానుసారముగానున్న వర్ణాశ్రములలోనూ ప్రధానమైనది. దానియందునూ ఇదే విధంగా చెప్పబడింది. సర్వతంత్రములను, మనుస్మృతితోనూ, ధర్మశాస్త్రములతోనూ సమన్వయం చేసి విచారించగా క్రింది నిర్ణయము ధర్మజ్ఞులకు వచ్చుచున్నది.

బ్రాహ్మణులకు దక్షిణమార్గమే అనుష్ఠేయము. వామమార్గమున మపంచకసేవ విధింపబడినది. అది "**న కలంజం భక్షయేత్, న సురాం పిబేత్, న పరదారాన్ గచ్ఛేత్, న మాగ్ంసమశ్నీయాత్**" అను వేదవచనములకునూ, తదనుసారిధర్మశాస్త్ర వచనములకునూ, విరుద్ధము. అందుచే ఆ మార్గము బ్రాహ్మణ్యహాని కల్గించును. నిష్కామముచేయు శూద్రాదులకు కూడ దక్షిణమార్గమే శ్రేయస్కరమని తంత్రములు చెప్పుచున్నవి. మాంసభక్షణము, స్త్రీసంగమము ముక్తిని ఇచ్చేవి అయినచో సర్వ క్రూర జంతువులుకూడ మోక్షమును పొందవచ్చును గదా, అక్కడ నిగ్రహమును ఉపదేశించు సర్వశాస్త్రముల ఉపదేశములున్నూ వ్యర్థమే కదా. అందుచే కామ్యకర్మచేయు శూద్రాదులకు తప్ప తతిమ్మా ద్విజులకు, శూద్రాదులకుకూడ దక్షిణాచారమే శ్రేయస్కరము.

శ్రీవిద్యాసంప్రదాయము : తల్లి, తండ్రి, గురువు దీనిలో ప్రమాణము "**మాతృమాన్, పితృమాన్, ఆచార్యవాన్, పురుషో వేద**" అని వేదమన్నది. "**మాతృదేవో భవ, పితృదేవో భవ, ఆచార్యదేవో భవ**" అని వేదము సూచించుచున్నది. ఉత్తమ జన్మ మాత్రధీనము. ఉత్తమత్వమన్నది శాస్త్రాధికారయోగ్యత. ఉపనయనము పిత్రధీనము, అది ద్విజత్వాధికారము సంపాదిస్తుంది. విద్య ఆచార్యాధీనము. కర్ణమునుండి కర్ణమునకు ఉపదేశరూపమున ప్రాప్తమై భూతలమునకు వచ్చినదని స్మృతి చెప్పుచున్నది. మాతృ, పిత్రాచార్యులచే అనుగృహీతుడై మానవుడు సిద్ధుడగును. అనాదిగా అవిచ్ఛిన్నమైన గురుపరంపరా సంప్రదాయములో పవిత్రుడైనవాడే గురువౌతాడు.

అట్టిగురువే ఉభయకులపవిత్రుడు, అంటే విద్యావంశము, జన్మవంశము పవిత్రములైతే అట్టివాడే పవిత్రుడు అని వ్యవహారము. తల్లిదండ్రుల సత్కులములలో జన్మించి సద్గురు సమీపములో విద్యలు స్వీకరిస్తే వంశపవిత్రుడౌతాడు. మహాభాష్యములో పతంజలి మహర్షి "**వంశో ద్విధా, విద్యయా జన్మయా చ**" అని నిరూపించాడు విద్యావంశములేనిచో ప్రత్యవాయం కల్గును. గురుపంక్తి విహీనుడౌతాడు.

శ్రీవిద్యాశంకర భగవత్పాదాచార్య అనుయాయుల విద్యావంశమైన అనాద్యవిచ్ఛిన్న పరంపరాప్రాప్త**భారతీ**సంప్రదాయమే అటువంటిది. అదే భారతవర్షమునకు మహదైశ్వర్యము అని విష్ణుపురాణం చెప్పినది. "ఉత్తరం యత్సముద్రస్య హిమాద్రేశ్చైవ దక్షిణం వర్షం తద్భారతం నామ భారతీ యత్ర సంతతిః । నవయోజనసాహస్రో విస్తారోఽస్య మహామునే । కర్మభూమిరియం స్వర్గమపవర్గం చ గచ్ఛతామ్ । "నారాయణం పద్మభువం వశిష్టం శక్తిం చ తత్పుత్రపరాశరం చ । వ్యాసం శుకం

గౌడపదం మహాన్తం గోవిందయోగీన్ద్రమథాస్య శిష్యమ్ । శ్రీశంకరాచార్యమథాస్య పద్మపాదం చ హస్తామలకం చ శిష్యమ్ । తం తోటకం వార్తికకారమన్యానస్మద్గురూ న్సంతతమానతోస్మి ।

ఇట్టి పవిత్రమైన సంప్రదాయము ప్రకృతము. శ్రీవిద్యాశంకరపదమావేశప్రకాశిత జగద్గురు శ్రీకల్యాణానన్దభారతీమాన్తాచార్య మహాస్వామి వారియందు సుస్థిరమైయున్నది. కలిద్వాపరసంధిలో శ్రీకృష్ణద్వైపాయన వేదవ్యాసులు భారతీవంశ వివర్ధనుడైనాడు. విద్యావంశ గౌరవాభిలాష కలవారందరూ ఈ విషయమును స్మరించాలి.

గురులక్షణం : అనేక గుణములతో కూడిన వాడు గురువు. అత్యుత్కృష్టుడు. శుద్ధ-వేషుడు, మనోహరుడు, సర్వాంగమార్గతత్త్వజ్ఞుడు, సర్వమంత్రవిధానము లెరిగిన వాడు, ఇంగితాకారచేష్టలను గుర్తించువాడు, దుర్జనులను దూరమున నుంచువాడు, అంతర్ముఖుడు, బహిర్ముఖదృష్టిలేనివాడు, సర్వజ్ఞుడు, దేశకాలవిదుడు, దయాసహితుడు, శాంతుడు, వేదవేదాంగవిదుడు, నిత్యనైమిత్తికములలో అనిందిత కామ్యముతో ప్రవర్తించువాడు, అలోలుపుడు ఇట్టి లక్షణములు కలవాడు గురువౌతాడని, మేరుతంత్రము చెప్పినది. శ్రీవిద్యాదర్శనము కూడ ఈ విశేషమునే నిరూపించినది.

ఉత్తమగురువు 5 విధములు బ్రహ్మచారి, గృహస్థుడు, వానప్రస్థుడు, భిక్షుకుడు, అతివర్ణాశ్రమి. వీరిలో ఉత్తరోత్తరులు శ్రేష్ఠులని సూతసంహిత చెప్పుచున్నది.

విద్యాస్థానములు : శ్రీవిద్యాధికారం గల బ్రాహ్మణులకు అంతఃకరణపరిపాకం వల్ల సోపానక్రమంగా నాల్గు విద్యాస్థానములున్నవి. మొదట **తల్లికి జన్మించుట**, రెండవది **మౌంజీబంధనము**, మూడవది **యజ్ఞదీక్ష**. నాల్గవది **న్యాసకర్మ**. ఇవి జన్మాంత-రార్జితములైన పుణ్యకర్మ వశమున కల్గును. గీతాగ్రంథములో కల్యాణకర్మ నాచరించినవాడు ఎన్నడూ దుర్గతి పొందడని, పుణ్యమొనరించిన లోకములో చిరకాలముండి, యోగభ్రష్టుడై శ్రీమంతుల గృహములోకాని, మహనీయులగు ధీమంతులైన యోగులకులమున కాని జన్మిస్తాడు అని చెప్పబడినది. "**రమణీయ చరణాః రమణీయాం యోనిమాపద్యేరన్**" – ఛా – 5.10.7.

పైన చెప్పిన రెండవ విద్యాస్థానము (ఉపనయనము) పితృధీనము. "**అష్టవర్షం బ్రాహ్మణముపనయీత తం అధ్యాపయీత**" అని స్మృతి చెప్పుచున్నది.

మూడవ, నాల్గవ విద్యాస్థానములు ఐచ్ఛికములు, స్వాయత్తములు. అచార్యా-నుగ్రహమువల్లనే సంపాదించగలరు. సాధకుడు విద్యాధికారయోగ్యత సంపాదించి గుర్వనుగ్రహానికై యత్నించాలి.

శిష్యలక్షణం : సాధకుడైన శిష్యుని లక్షణం మేరుతంత్రం ఈ విధంగా చెప్పినది. గురువాక్యప్రమాణజ్ఞుడు కావాలి. గురుశుశ్రూషణాశక్తిగలవాడు కావాలి. అభిమాన గర్వాదులు లేకుండవలెను. నిరపేక్షుడై వర్తించాలి. గురుప్రసాదము కాంక్షించాలి. జపధ్యాననిరతుడు మోక్షమార్గాభిమాని, సమాధిసాధనముకలవాడు, సదాచారుడు శ్రద్ధాభక్తులు కలవాడు, సాధుజనసమ్మతుడు, అనుకూలక్రియాయుక్తుడు, సర్వోప-కారకుడు, అయినవానినే దైవతతుష్టికై శిష్యునిగా స్వీకరించాలి. శ్రీవిద్యాదర్శనం కూడ ఈ విధంగానే చెప్పినది.

గురుశుశ్రూష : ఇట్టి లక్షణాలు గల సాధకుడు తన అభిలాషసిద్ధికై లక్షణసంపన్నుడైన గురువు నాశ్రయించవలెను. "**తద్విద్ధి ప్రణిపాతేన పరిప్రశ్నేన సేవయా**" భ - 4.3.4 నమస్కరించి తత్త్వము తెలిసికొమ్మని గీత అంటున్నది.

"గురుశుశ్రూషయా విద్యా, పుష్కలేన ధనేన వా
అథవా విద్యయా విద్యాచతుర్థం నోపలభ్యతే ॥

ఈ విధంగా విద్యాసాధనాలలో 3 సాధనములు ప్రసిద్ధంగా యుండగా గీతాచార్యుడు విద్యా సాధనంలో శుశ్రూషను మాత్రమే చెప్పినారేమి. అనగా శ్రీవిద్యా సమానమైన విద్య ఎక్కడాలేదు. ఇతర విద్యలతో శ్రీవిద్య గ్రహించుటకు వీలుకాదు. ఈ విషయము "**నిత్యాషోడశికార్ణవ**" గ్రంథములో బాగా నిరూపితమైనది.

వలకు మూలపుముడిలో దారములన్నీ కూడియున్నట్లు సర్వమంత్రములు ఈవిద్యలో కూడియున్నవి. మహామంత్రములన్నీ బీజరూపములో యున్నవి. కాన ఇది శ్రేష్ఠతరవిద్య, కోటిజన్మలలో అన్యదేవతాకీర్తనచేస్తే, చివరి జన్మలో శ్రీదేవీ నామకీర్తనాధికారి అవుతాడని, శ్రీవిద్యోపాసకుడౌతాడనిన్నీ మార్కండేయపురాణము నిరూపించినది. తరువాత జన్మలేనివారికే **శ్రీమత్పంచదశాక్షరీ** లభిస్తుంది. అది మోక్షహేతువు.

శ్రీవిద్యా విషయములో పుష్కలధనప్రదానమన్నది కుదరదు. సర్వలోకములు శ్రీవిద్యా మంత్రమునకు ఏ అంశమునకునూ పోలవు. గురువునకు దక్షిణ ఇవ్వవలెను. సర్వస్వం ఇవ్వాలి. తదర్ధమైనా ఇవ్వాలి, అనియున్నది. గాన స్వశక్త్యానుసారంగా ఇస్తే శిష్యభక్తి విశేషము సూచిస్తుంది. అంతేకాని శ్రీవిద్యకు మార్పిడి గానేరదు. శ్రీవిద్యాతుల్యమైన ధనమెక్కడనూ లేదు. శిష్యుడిచ్చిన ధనము కొద్దిలో నశిస్తుంది. గురువిచ్చిన విద్య ఇహపరలోకాల్లో సర్వకాలసర్వావస్థలలో సుస్థిరముగా యుంటుంది. కాన శ్రద్ధాభక్తి-పురస్సరమైన శుశ్రూషయే గుర్వనుగ్రహమునకు ముఖ్యకారణము అని భగవాను డుపదేశించాడు. "**తద్విద్ధి ప్రణిపాతేన**"

విద్యాభిలాషి శుశ్రూషలో ప్రమాదపడరాదు. విద్యాసంగ్రహ ఉపాయమే గురు శుశ్రూష అనుకోరాదు. విద్యాఫలప్రాప్తిగూడ గుర్వధీనము. “యస్య దేవే పరాభక్తిర్యథా దేవే తథా గురౌ తస్యైతే కథితా హ్యర్థాః ప్రకాశన్తే మహాత్మనః । యథా దేవే తథా మన్త్రే యథా మన్త్రే తథా గురౌ । యథా గురౌ తథా స్వాత్మన్యేవం భక్తిక్రమః ప్రియే ” పరశివుడు స్వయంగా మానవదేహాన్ని ధరించి యోగ్యశిష్యానుగ్రహానికై భూమిలో సంచరిస్తాడు. మూడు నేత్రాలు లేని శివుడు, నాల్గుచేతులు లేని విష్ణువు, నాల్గుముఖములు లేని బ్రహ్మయే గురువు అన్నారు. ఘటము, కలశము, కుంభము అను పదములు ఒకే అర్థమును చెప్పినట్లే దేవుడు, మంత్రము, గురువు అను పదములున్నూ ఒకే అర్థమును తెల్పును. గురుభక్తిరహితునకు తపోవిద్యాకుల–వ్రతములేవీ యుండవు. గురువునందు భక్తియే ప్రధానము, వేరొక మార్గము లేదు. గురువుయందు మనుష్యబుద్ధి, మంత్రమునందు అక్షరబుద్ధి, ప్రతిమలలో శిలాబుద్ధి, నరకమును కలిగించును. గురువును మానవుడనుకోరాదు. వానికి సిద్ధికల్గదు. “**శివే రుష్టే గురుస్త్రాతా గురౌ రుష్టే న కశ్చన** ” విద్యాఫలప్రాప్తి గుర్వధీనము. కాన గుర్వనుగ్రహ సంపాదనమునకై గురుభక్తి కల్గి యుండవలెను.

గుర్వన్వేషణ : విద్యాసంగ్రహమునకై సద్గురు నన్వేషింపవలెను. అసద్గురువునకు అధీనుడు కారాదు. దాంభికులు స్వార్థాభిలాషులు ఆచార్యవేషంతో యుంటారు. ప్రతిగృహములో దీపమువలె గురువు ఉంటారు. సూర్యునివలె సర్వదీపకుడు దుర్లభుడు, పరతత్త్వము తెలిసినవాడు దుర్లభుడు. శిష్యవిత్తోపహారకు లనేకులున్నారు. దుఃఖాప హారకులు దుర్లభులు.

స్త్రీలకు, శూద్రులకు గురుత్వములేదు. వైశ్యునకు, క్షత్రియునకు విద్యోత్కర్ష ననుసరించి గురుత్వముండును. గుర్వన్వేషణలేక విద్యారంభము చేయరాదు. ఆకస్మికముగా మంత్రమును వినిగాని, పుస్తకమును చూచి కపటంగా మంత్రమును తెలిసికొనిగాని జపిస్తే అనర్థం కల్గుతుంది. అవిచ్ఛిన్నపారంపర్యంకల సద్గురు వుపదేశించిన మంత్రమునే అనుష్ఠించాలి. న్యాయలబ్ధమైన మంత్రము పారంపర్య క్రమములో లభిస్తే సిద్ధికలుగుతుంది. దీక్షారహితునకు సిద్ధిలేదు. అందుచే సద్గుర్వన్వేషణము సర్వథా కర్తవ్యము.

దీక్ష : దీక్ష విద్యాధికారయోగ్యత నిస్తుంది. సాధకుల అంతఃకరణపరిపాకవశమున మంద, మధ్యమ, ఉత్తమ భేదముతో 3 విధాలుగా యుంటుంది. తాను గ్రహించిన విద్యామంత్రానుష్ఠానయోగ్యతనిచ్చునది మందదీక్ష. ఆమ్నాయ పంచక అనుష్ఠాన

యోగ్యతనిచ్చేది మధ్యమ దీక్ష, ప్రణవము మినహా సకలవిద్యానుష్ఠానయోగ్యతనిచ్చేది ఉత్తమదీక్ష. ఉత్తమదీక్షకే పూర్ణదీక్ష అని పేరు. దీనిలోనే పూర్ణాభిషేకముంటుంది. ఇదిలేక పూర్ణాభిషేకము లభించదు. ఈ దీక్ష బహువిధములు, **ఉపనయనదీక్షా, వివాహదీక్షా, యజ్ఞదీక్షా, సంన్యాసదీక్షా** అని. యజ్ఞమనేదికర్మ. యజ్ఞము, జపయజ్ఞము. ఈ దీక్షాప్రకరణములో జపయజ్ఞమని గ్రహించవలెను. ఇది భగవత్స్వరూపము.

"**యజ్ఞానాం జపయజ్ఞోఽస్మి**" భ - 10.25 అని గీత చెప్పినది. ప్రణవాధికారము నాల్గవదీక్ష అయిన సంన్యాస దీక్షలోనే లభిస్తుంది. ఈ దీక్షా ప్రక్రియ రేణుకాతంత్రములోనున్నది. భారతీ సాంప్రదాయ యతులు యతులందరకు గురువులు. వారలకు సర్వమంత్ర జపము యుంటుంది.

భారతీ యతులు బాలాది పాదుకాంత మంత్రములు నిత్యము జపము చేయవలెను. ఇతర యతులు ప్రణవజపము మాత్రమే చేయవలెను. అన్ని మంత్రములను అనుష్ఠింపరాదు.

భారతీయతయస్సర్వే యతీనాం గురవస్స్మృతాః ।
బాలాది పాదుకాన్తానాం మన్త్రాణాముత్తమం జపమ్ ।
భారతీయతిభిః కార్యం నిత్యమేవ న సంశయః ।
ఓంకారజపమాత్రం త్వన్యేషాం తు విధీయతే ॥

విద్యాధికార యోగ్యత, దీక్షాప్రయోజనము

"**దేవో భూత్వా దేవాన్ యజేత**" "**నాఽరుద్రో రుద్రమర్చయేత్**" ఈ విధినిషేధములు ఏ దేవతాభావము పొందినవానికే ఆ దేవతావిద్యాధికారయోగ్యత కల్గునని చెప్పుచున్నవి.

దీక్షాప్రకారము లనేకములున్నప్పటికీ శక్తిపాతక్రియ యుండాలి. హస్తమస్తక సంయోగాదులచే అది కల్గును. శక్తిపాతముచే మనోవాక్కాయములు సంస్కృతము లౌతవి. శాక్తదీక్ష, శాంభవదీక్ష, మంత్రదీక్ష మూడు విధములు. శక్తిప్రవేశంవల్ల శాక్తదీక్ష కలుగుతుంది. చరణవిన్యాసము వల్ల శాంభవదీక్ష కలుగును. మంత్రోపదేశముచే మంత్రదీక్ష కల్గును. అభిషేకముచే దేహము, కలాగ్రహణముచే అంతఃకరణము, మంత్రోచ్చారణచే వాక్కు పవిత్రములౌతవి. దీక్షావిధిలో గురువు, శిష్యునందు దేవతా ప్రతిష్ఠ చేయును. "**చక్రే దేవ్యాం తథా శిష్యే ప్రతిష్ఠా త్రివిధా ఉచ్యతే** " తత్త్వము తెలిసిన గురువే దేవతా ప్రతిష్ఠాధికారి.

కర్తృలక్షణము : "**ఆత్మేంద్రియమనోయుక్తం భోక్తా**" అని కాఠకశ్రుతి - 1.3.4

చెప్పుచున్నది. ఇట్లు దీక్షితులైనవారికే తంత్రారంభములో అధికారము. ఉపనయనము లేని బ్రాహ్మణులకు కర్మాధ్యయనములలో అధికారములేనట్లు, అదీక్షితునకు మంత్రదేవతార్చనములలో అధికారములేదు.

"దీయతే జ్ఞానవిజ్ఞానం, క్షీయన్తే పాపరాశయః ।
తేన దీక్షా ఇతి ప్రోక్తా ప్రాప్తాచేత్ సద్గురోర్ముఖాత్ ॥ "

గుర్వనుజ్ఞలేక లోభమువలన మంత్రానుష్ఠాన మొనరింపరాదు. ద్విజులకు ఆచార్యానుగ్రహము యోగ్యతా హేతువు, దీక్షను ఆపేక్షించిన శిష్యుని ఆచార్యుడు పరీక్షించి దీక్షనీయవలెను. లోభాదులచే దీక్షనిస్తే దేవతాశాపము కలుగును. ఉపదేశ సంప్రాప్తమైన విద్యను, పరశిష్యులకివ్వరాదు. పరీక్షితుల కివ్వవలెను.

"విద్యా హ వై బ్రాహ్మణమాజగామ, గోపాయ మాం శేవధిష్టేఽహమస్మి"
– ముక్తి కో. 151.

విద్య బ్రాహ్మణునిచేరి "నన్ను భద్రపరచుము. నీకు మహానిధిని, ఉత్తమస్త్రీనివలె నన్ను రక్షింపుము." అనినదని **ముక్తికోపనిషద్** గ్రంథములో నున్నది. నియమముగా ప్రవర్తించు వానికి "విద్య" కామధేనువు. కావున యోగ్యతగల శిష్యుని స్వీకరింపవలెను.

గురుదక్షిణ : శిష్యుడు యథాశక్తిగా గురుదక్షిణ నర్పింపవలెను. కాకపోయినచో గురుభక్తి సంక్రమించదు. శివాత్మకుడైన గురువునకు సర్వస్వము, తదర్ధము, తదర్ధము నర్పింపవలెను. సువర్ణము, భూషణము, వస్త్రము, భవనము, గురువు లభిలషించినది తన శక్త్యనుసారముగ భక్తితో నర్పింపవలెను.

స్త్రీలకును అధికారము : ఆగమములు చెప్పిన విధంగా స్త్రీలు, శూద్రులు పూజ చేయవలెను. విధవస్త్రీలు పుత్రుని ఆదేశానుసారము, కన్యలు తండ్రి ఆజ్ఞ ప్రకారము, భార్య భర్త ఆజ్ఞానుసారము పూజలు చేయవలెను.

తంత్ర స్వరూపము : తంత్రము మూడు విధములు. **నిత్యము, నైమిత్తికము, కామ్యము.** నిత్యము రెండు విధములు. ప్రధానము, అంగము. తంత్రమునకు గాయత్రీ దేవత ప్రధానము. ఆ గాయత్రి ప్రకటగాయత్రి. గుప్తగాయత్రి అని రెండు విధములు. ప్రకటగాయత్రి 24 అక్షరములతో నున్నదని సుప్రసిద్ధము. శ్రౌతస్మార్తాది సకల విద్యాగ్రహణ అధికారమునకు హేతువు. ద్విజత్వము కల్గించునది. తగిన వయస్సులో గాయత్రిని ఉపదేశింపవలెను. లేనిచో వ్రాత్యత కల్గును. గుప్తగాయత్రి ఉపనీతుడు అభిలాషపూర్వకముగా అన్వేషింపవలెను. అంతవరకు ఇది గుప్తమే. గుప్తగాయత్రి 3

విధములు. త్ర్యక్షరీ మందదీక్షా విషయము. **పంచదశాక్షరీ** మధ్యమదీక్షా విషయము. **షోడశాక్షరీ** ఉత్తమదీక్షా విషయము. ఉత్తమదీక్షయే పూర్ణదీక్ష. పూర్ణదీక్షితుడే పూర్ణాధికారి. ప్రకటగాయత్రియొక్క 4వ పాదము ననుష్ఠించుటకు అతడే అధికారి.

అంగవిద్యలు నాలుగు. గాణపత్యము, శైవము, వైష్ణవము, సౌరము. గణపతి చతుర్వింశత్యక్షరి, శివమంత్రము షడక్షరి, వైష్ణవము అష్టాక్షరి, సౌరమంత్రము అష్టాక్షరి, ఇతరములన్నీ గౌణములు, అప్రధానములు, అంగసహితమైన ప్రధానమును పంచాయతన మందురు. **పంచాయతనవిద్యయే** “శ్రీవిద్య”. గుప్తవిద్యాధికార తారతమ్యమున శ్రీవిద్యాధికారులలో మంద, మధ్యమ, ఉత్తమ భేదము కల్గును.

పంచాయతన ఉపాసనాఫలం :

గణేశపూజ విఘ్నములను పోగొట్టును. ఆరోగ్యము కొఱకు సూర్యుని పూజింప వలెను. ధర్మమోక్షములకై శివుని ఆరాధింపవలెను. ధర్మార్థకామమోక్షములకై చండిక నారాధింపవలెను.

పర్వాదికాలభేదమున చేయునది నైమిత్తిక పూజ. కామ్యము ఐచ్ఛికము; అభ్యుదయ హేతువు. శాంతికపౌష్టిక హేతువు.

నిత్యము మఱల రెండు విధములు. సాధారణము, అసాధారణము. అసాధారణము గురువు సన్నిధిలో దీక్షాలబ్ధము. మనుస్మృత్యాదులచే ఉపదేశింపబడినది సాధారణము. ఈ సాధారణ అసాధారణ తంత్రము బ్రాహ్మీముహూర్తములో నిద్రలేచినది మొదలు మరల నిద్రించు కాలమైన రాత్రి రెండవ ఝామము వరకు వ్యాపించి యుండును. దీక్షితుడు మనోవాక్కాయములచే స్మరించిన, పలికిన, ఆచరించినది అంతయు తంత్రమగును. “ప్రాతస్సముత్థాయ తవ ప్రియార్థం సంసారయాత్రామనువర్తయామి” అని ప్రారంభించి “ప్రాణబుద్ధిదేహధర్మాధికారపర్యన్తజాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యవస్థాసు యచ్చ స్మృతం యదుక్తం యచ్చ కృతం బ్రహ్మార్పణం భవేత్” అని పలుకవలెనని సంప్రదాయ విదులందురు.

తంత్రము : సాధకుడు గురువునుండి తంత్రము స్వీకరించి నిత్యము ఆచరించవలెను. బ్రాహ్మీముహూర్తములో లేచుట, ఇష్టదేవతా స్మరణము, ప్రక్షాళనము, వస్త్రధారణము, ఆచమనము ఆచరించి బ్రహ్మరంధ్రమందు గురువును ధ్యానించి మానసోపచారములచే పూజింపవలెను. తానాచరించునది సర్వము గురువునకు నివేదించి గురు, మంత్ర, దేవతాఽత్మల, ఐక్యము ధ్యానించి, అజపామంత్రము అనుసరించునది. దేవీప్రార్థన,

భూప్రార్థనము అయిన పిమ్మట శ్వాసయుక్తమైన పాదమును భూమిపై నుంచి నైఋతీ దిశకుగాని, దక్షిణదిశకుగాని వెడలి మలచ్యుతి గావించవలెను. ఆ కాలమందు యజ్ఞోపవీతమును అపవిత్రము కాకుండుటకు దక్షిణకర్ణమందుంచవలెను. దక్షిణకర్ణము బ్రహ్మోపదేశము పొందినది గావున ఎప్పుడూ శుచియే. తర్వాత మృత్తికచే జలముచే ఒక పర్యాయము లింగమును, సప్తవారములు గుదస్థానమును, ఎడమచేతిని 10 సార్లున్నూ మార్జనము చేసుకొని పన్నెండు పుక్కిలింతలచే శుద్ధి సాధింపవలెను. ఆచమించవలెను.

తదనంతరము చేదు, కారము, సుగన్ధి అయిన మామిడి, ఉత్తరేణు, నేరేడు, అశోక కాష్ఠముతో ఉత్తరాభిముఖుడుగా అరుణోదయాత్పూర్వమే, దంతధావనము చేయవలెను. తర్వాత తీర్థస్నానముగాని, గృహస్నానముగాని చేయవలెను. స్నానము సప్తవిధములు. వారుణము జలములో మునుగుట, భస్మధారణము ఆగ్నేయము, గోపాదధూళితో చేయునది వాయువ్యము. మంత్రముతో చేయునది బ్రాహ్మము. ఆర్ద్రవస్త్రముతో తుడుచుకొనుట కౌపిలము. అవ్యయానందచిత్స్వరూప విష్ణుచింతనము మానసము. సూర్యరశ్మిలో నుండుట దివ్యము. సముద్రసంగమమందు కాసార, తటాక, నదీ నదములందు చేయునది తీర్థస్నానము. ఇది మహాపాతకనాశనము. బావివద్ద స్నానము గృహస్నానము. అది అప్పుడే ఉద్ధరింపబడిన శీతోదకముచేగాని, ఉష్ణోదకముచే గాని చేయవలెను. పర్యుషితోదకముతో కూడదు. అఘమర్షణ మంత్రములతో మౌనముగా స్నానము చేయవలెను. "**మౌనాభావే స్నానం హరతి తేజః**"

తర్వాత ధౌతవస్త్రద్వయము ధరించవలెను. "రక్తం, నీలం, మలినం, దశాహీనం చ వర్జయేత్".

తిలకధారణము : "ఫాలే విభూతిమాన్యో౽సౌ బ్రహ్మవిష్ణుశివాత్మకః, భూతిదా తు విభూతిస్స్యాద్విధినా విధృతా యది". మేరుతన్త్రే – 5.99. త్రిపుండ్రధారణచే జపహోమ వైశ్వదేవ దాన దేవార్చన, శ్రాద్ధములు అక్షయములగును. గోపీచందనధారణము సూర్యరూపమును కల్గించును. దేవతాప్రతిమ నిర్మాల్య కుంకుమ చందన ధారణము ముక్తిని కల్గించును.

పవిత్రధారణము : "కుశా దహన్తి పాపాన్యనలస్తూలరాశిమివ కుశపూతం తోయం పిబేత్కుశపూతముపస్పృశేత్" కుశలతో చేసిన దేవ పవిత్రమును ధరించిన పాపనాశనమగును. "పవిత్రం హిరణ్యం పవిత్రం వై దర్భాః" తస్మాత్సువర్ణం ధార్యం"

అందుచే బంగారు ఉంగరమునుగాని, పవిత్రమునుగాని ధరించి సర్వకర్మల నాచరించవలెను. తర్వాత స్వశాఖా నియమానుసారము సంధ్యోపాసన చేయవలెను. సూర్యునకు అర్ఘ్యమిచ్చి తన గృహమున కేగి నిత్యహోమము, నిత్యతర్పణము నాచరించవలెను. పూజాసంభారమును స్వీకరించి యాగమందిరమునకేగి గురువు చెప్పిన విధమున పంచాయతనమును పూజింపవలెను. భోజనానంతరము తాంబూలము భక్షింపవలెను. "**దివా స్వాపనం, మైథునం న కుర్వీత**" ఇక సాయం పర్యన్తము సిద్ధాన్తచింతన మొనరించి సంధ్య, హోమము, దేవార్చనము, భోజనము ముగించి పుష్పానులేపనము నొనరించి శుద్ధశయ్యపై శయనింపవలెను. సమయముచూచి భార్యా సపర్య చేయునది. నిషిద్ధదినములలో వర్జింపవలెను. ఆహార నిద్రాభయమైథునములు జీవులందరకు సమానమైనప్పటికిన్నీ మంత్రసంస్కృతములైన క్రియలను ఆచరింపగా పశుభావము తొలగిపోయి దేవతాభావము లభించును.

సద్గురువు : "గు" అంధకారము, "రు" నిరోధకము. గురువు అంధకారమును నశింప చేయును. సద్గురు పదములోని అక్షరములన్నిటికి భావ విశేషమున్నది. రుద్రాది దేవరూపుడుగాన గురువు గురువగును. గురువునుండి దీక్ష స్వీకరింపవలెను. దీక్ష భవబంధ నాశకము. ఇది **ఉపనయనదీక్ష. వివాహదీక్ష, యజ్ఞదీక్ష, సంన్యాసదీక్ష** అను భేదములతో నున్నది. 1. ఉపనయనదీక్ష ద్విజత్వమును ఇచ్చును. దీక్షిత వటువు విద్యాధికారి యగును. 2. వివాహదీక్షవలన దీక్షిత కన్య కర్మాధికారము కలదియగును. 3. యజ్ఞదీక్షలో యాగాధికారముల గల్గును. సంన్యాసదీక్ష జ్ఞాననిష్ఠ నిచ్చును. దీక్ష ఆవశ్యకము. దీక్ష లేకున్న మంత్రములు నిష్ఫలములు. 4. సమయదీక్ష. సమయపాదుక ఆవశ్యకము. స్పర్శదీక్ష, దృగ్దీక్ష, మానసదీక్ష, క్రియాదీక్ష అను భేదములు కలవు. క్రియావర్ణకలాస్పర్శవాగ్దృఙ్మానస దీక్షలు మోక్షప్రదములు. వేధకదీక్ష, పూర్ణదీక్ష, నిర్వాణదీక్ష, సమయదీక్ష ఇట్లు దీక్షాభేదములు కలవు. క్రియాదీక్షచే దేహశుద్ధి కల్గును. వర్ణదీక్షచే దేవభావము కల్గును. కలాదీక్షచే దివ్యభావము కల్గును. గురువు చూడగ, భాషింపగ, స్పృశింపగ, శాంభవదీక్ష లభించును. విధికృతమైన దీక్ష పాపముల దహించును. అదీక్షితులకు జప పూజాదికములు లభింపవు.

సాధకుడు : సారసంగ్రహమొనరించి, ధర్మమార్గమున ప్రవర్తించి, కర్ణములను (ఇంద్రియములను) నియమించువాడు సాధకుడు. సాధకుడు గురుసకాశమున తంత్రము తెలియవలెను. ప్రతిదినము కర్మల నాచరింపవలెను. శాస్త్రానుసారముగ ప్రవర్తింపవలెను.

ఉషఃకాలమున లేచి, ఇష్టదేవతాధ్యానము చేయవలెను. దేవత అనగా భక్తుల దేహముల ననుసరించి యుండునది. వరముల నిచ్చునది, తాపత్రయమును నశింపచేయునది. నిద్రలేచిన వానికి ప్రాతఃస్మరణము. యథావిధి దేవతాభేదముండును. **శ్రీవిద్యోపాసకునకు పరదేవతాస్మరణమే ఇష్టదేవతాస్మరణము.**

ఉదఙ్ముఖుడై ఆచమన మొనరించి శుద్ధదేహుడగును. సహస్రార మనదగు బ్రహ్మరంధ్రమందు గురుస్థానము సంకేతితము. అచట పాదుకా ధ్యానము ఒనరించవలెను. పాదుక అనగా పాలనమొనరించునది. దురితము ఛేదించునది. కామితార్థమిచ్చునది. మానసోపచార మొనరించి **త్రిపురసుందరీ ధ్యానము** చేయవలెను. గురుమంత్రాదులకు భావనముచే ఏకత్వసంపాదనము యుక్తము. దానిచే అంతరాత్మ వేదనముకల్గును. తనకు దేవతకు ఐక్యముపాధినిరాసముచే కల్గును. దేవతకు, మంత్రమునకు ఐక్యము వాచ్యవాచకభావనచే సిద్ధించును, అట్లే గుర్వైక్యమును సంపాదించునది. ఈ విధముగా గురుమంత్రదేవతాత్మల ఐక్యభావన చేయుటకు ఉపాసనా సమయమున అవకాశము లేనప్పటికీ క్షణమాత్ర మొనరింపదగును. అది పురుషసంస్కారహేతువు కాగలదు.

అజపావిధానము : జపము మానసికము, వాచికము అయిన మంత్రావృత్తి, అజప తద్భిన్నము, సహజసిద్ధము. ఉచ్ఛ్వాసనిఃశ్వాసలు **"హంసస్సోఽహం"** అను స్వరూపమున సకల ప్రాణులకు ఆధారభూతములుగా నున్నవి. సకలేంద్రియములకు ప్రేరకము. ముఖ్యప్రాణవృత్తి ఆవృత్తిరూపము. దీనినే గాయత్రియందురు. హంస శబ్ద జపము అహోరాత్రములు 21600 పర్యాయములు సంచరించును. షడంగదేవతలను హంస మంత్రముతో పూజింపవలెను. సాక్షాత్పరమహంసరూపము హంసమంత్రము. పామరులు అజప ఉచ్ఛ్వాస నిఃశ్వాసల రూపమైన వాయువృత్తి అనుకుంటారు. ఎంతకాలము 'అజప' యుండునో అంతకాలమే ప్రాణవ్యవహార ముండును. అజపా విధానమును గురుముఖమున తెలియవలెను.

ప్రార్థన : భూప్రార్థనమావశ్యము. కాకున్న భూదేవత కోపించును. శ్వాసయుక్తమైన పాదము భూమిపై నుంచి చిత్తప్రసాదము సంపాదించవలెను. శౌచమొనరించుకొని దంతధావనాదిక మాచరించి, స్నానమొనరింపవలెను. ఆయా నియమానుసారము స్నానమొనరింప వలెను. స్నానపూర్వకముగా క్రియలుండును. తిలకధారణ మొనరించి, పవిత్రము ధరించి ప్రాణాయామము చేయవలెను. సాయం సమయమున కూర్చొనియు, ప్రాతఃకాల, మధ్యాహ్న కాలములందు నిలబడియు ప్రాణాయామత్రయ మొనరింప వలెను. పూరకము, కుంభకము, రేచకము ప్రాణాయామాంగములు.

వాయువు నాకర్షించి నాడులను పూరింపగా కేశమునుండి నఖాగ్రమువరకు నిరోధింపగా వాయువునుండి అగ్ని జనించును. అగ్నినుండి జలముదయించును అపుడు అంతశ్శుద్ధి కల్గును. నెమ్మదిగ నాసాపుటమునుండి వాయువును విడువవలెను. శరీరము కంపింపరాదు. నాభి మధ్యమునందు బ్రహ్మను ధ్యానించుము. పూరకము చేయవలెను. కుంభకమునందు హృత్పద్మమందు జనార్దన స్మరణము చేయవలెను. రేచకమందు శివుని లలాటమందు ధ్యానించవలెను. ఇడానాడితో వాయువునుపీల్చి ఉదరము పూరించి, నెమ్మదిగా పింగళ నాడితో విడువవలెను. ప్రాణవాయువు శరీరగతమై నిగ్రహింపబడగ ప్రాణాయామమగును.

అగర్భ ప్రాణాయామము, సగర్భ ప్రాణాయామము అని రెండు విధములు. ప్రాణాయామములో గాయత్రిని స్మరింపవలెను. 5 వ్రేళ్ళతో నాసాగ్రము పట్టుట. "**ప్రణవము**" అని పేరుగలముద్ర. వానప్రస్థులకు, గృహస్థులకు ఇది తగును కనిష్ఠిక, అనామిక అంగుష్ఠములతో నాసాగ్రపీడనము "**ఓంకారముద్ర**". ఇది యతికి, బ్రహ్మచారికి యుక్తము. **"మాతృకా"పేరుగల తాంత్రిక ప్రాణాయామము జపారంభములో చేసిన వర్ణవ్యత్యాసాది దోషములన్నియు నశించును.** నిఖిల కర్మాంగముగా నున్న ప్రాణాయామము "ముఖ్యప్రాణవిద్య" ప్రణవధ్యానము యుక్తము. ఛాందోగ్యములో "గాయత్రీ వా ఇదం సర్వం భూతం" అనిన్నీ, బృహదారణ్యకములో "భూమిరంతరిక్షం ద్యౌ" మొదలైన శ్రుతులు ప్రాణాయామములో గాయత్రిని ధ్యానించవలెనని చెప్పుచున్నవి. ప్రాణాయామముకన్న ఇతర తపస్సులేదు. దానివల్ల దోషము నశించును. మనస్సుకు యోగ్యత కల్గును. బాహ్యదృష్టితో ప్రాణాయామము అల్పముగా కన్పించిననూ, ఫలదృష్టిలో మహోత్తమము. అజ్ఞానిదృష్టిలో దేహము సప్తధాతుమయపిండమువలె నున్నప్పటికీ, శాస్త్రదృష్టితో విద్వదనుభవముతో పరిశీలింపగా శరీరము పంచకోశాత్మకమని గోచరించును.

పంచకోశములు : అన్నమయ, ప్రాణమయ, మనోమయ, విజ్ఞానమయ, ఆనందమయ ములు పంచకోశములు. పంచావయవసహితమై ప్రత్యక్షముగా కనపడునది స్థూల అన్నమయము. అన్నమయకోశము విలక్షణమైనది. సర్వేంద్రియములకు బలమునిచ్చునది ప్రాణమయకోశము. ఇది అప్రత్యక్షము. ఉచ్ఛ్వాసనిఃశ్వాసలచే గోచరించును. ప్రాణమయముకన్న మనోమయము విలక్షణము. ఈ కోశత్రయ వివక్షయుక్తము. ఈ స్థూలదేహమందు నాడులనేకములున్నవి. ప్రాణమయమందునూ కలవని యోగిజనప్రత్యక్షములగునని శ్రుతి స్మృతి వాదము. వైద్యులకు గోచరము

కాదు. అపానస్థానముకన్న రెండంగుళములుపైగా సుషుమ్నా నాడియున్నది. బ్రహ్మరంధ్రమువరకు అది వ్యాపించి యున్నది. సుషుమ్నకు అటునిటు ఇడా, పింగళా నాడులు కలవు. ఇంకను గాంధారి, హస్తజిహ్వా మొదలగు నాడులున్నవి. అన్నియు నాభికందము ననుసరించి యున్నవి. స్థూలసూక్ష్మములైన నాడులు 72 వేలుగా కలవు. అన్నియు లెక్కింప శక్యముకాదు.

సుషుమ్నా : సుషుమ్నా నాడి సర్వనాడులకు అధిష్ఠానము. సుషుమ్నా శిఖామధ్యము నందు పరమాత్మకలదు. సుషుమ్నా నాడియందు కుండలినీ ప్రాణశక్తి యున్నది. కుండలినీ ప్రాణమయకోశమునకు మూలాధారము. అదే ప్రాణశక్తి. ప్రాణమయము సుషుమ్నచే ప్రచలితమగును. ప్రాణశక్తిచే కుండలిని కదులును. మనోమయకోశముచే కుండలిని స్పందించును. మనోమయములో ఎట్టి సంకల్పము లుండునో అవి కుండలినిలో కూడుకొనును. ప్రాణమయకోశమునకు కుండలినీశక్తికి అన్నమయ కోశము ఆధారముగా నున్నది. ప్రాణమయకోశ నిగ్రహము కుండలినీ ఆధీనము. కావున కుండలినిని నిరోధింపవలెను. ఇడా, పింగళవాయువు పూరణముచే సర్వ నాడులు పూరితములగును. కుంభకముచే నాడులలో నిరోధము కలుగును. తదను-గుణముగనే నాడులకు చలనము కలుగును.

సంధ్యోపాసనము : సంధ్యోపాసనము వేదవిధి. గాయత్రీమంత్రావృత్తి సహితముగా "**సోఽహమస్మి**" అని సంధ్యాదేవతను భావింపవలెను. సంధ్యాశబ్దము దేవతావాచకము. యోగ్యకాలవాచకమును అగును. తంత్రము కూడా సంధ్యాశబ్దార్థము. సంధ్యా కాలములు నాలుగు. సాయం, ప్రాతః, మధ్యాహ్న, మధ్యరాత్రములు. సంధ్యాకాలముల నాల్గింటిలో చిచ్ఛక్తియైన గాయత్రిని ధ్యానింపవలెను. సంధ్యోపాసనము శ్రౌత, స్మార్త కర్మానుష్ఠానయోగ్యతాహేతువు. సంధ్యోపాసనమవశ్యకర్తవ్యము.

వైదికసంధ్య, తాంత్రికసంధ్య అని సంధ్య రెండు విధములు. వేదాధికారము కలవారలకు **వైదికసంధ్య**. ఆ యధికారము లేనివారలకు **తాంత్రికసంధ్య**. సంధ్యో-పాసనము సంధ్యాకాలవిహితము. తాంత్రికసంధ్యకూడ అదేకాలములో చేయవలెను. రెండు సంధ్యలు ఒకే పర్యాయమాచరించుట కుదరదు కావున వేదాధికారముగల ద్విజునకు తాంత్రికసంధ్యయందు అనధికారము అనునది శ్రుతి స్మృతి న్యాయసమ్మతము. స్త్రీ, శూద్రాదులు వైదికసంధ్యాసమయమున తాంత్రిక సంధ్య ననుష్ఠింప వలెను.

స్వశాఖావిధి : అనుష్ఠానభేదమువలన బహువిశేషములున్నవి. ఏ శాఖలో నెవడు పుట్టినాడో ఆ మార్గము ననుసరించి సంధ్య ననుష్ఠింపవలెను. సంధ్యాతంత్రవిశేషములో శాఖాభేదమున భేదముకలదు.

ప్రాణాయామము, సంకల్పము, సామాన్యము, మార్జనము, ఉదకప్రాశనము, అఘమర్షణములు పూర్వాంగములు. సంకల్పాదిగా ఆత్మప్రదక్షిణాంతము అర్ఘ్యప్రదానము, ఉద్వాసనాంతము గాయత్రీధ్యానము, ఇతరము సర్వము ఉత్తరాంగము. ఆదిత్యోపస్థానము ఉత్తరాంగము.

తాంత్రికసంధ్యాతంత్రము : మూలమంత్రముచే ఆచమనత్రయము, ప్రాణాయామ త్రయము నాచరించవలెను. మంత్రాంగములను కరన్యాసపురస్సరముగా నాచరించ వలెను. ధేనుముద్రచే జలమునమృతీకరించి, సప్తవార మభిమంత్రించి, శిరస్సున ప్రోక్షించుకొనవలెను. దేవుని ధ్యానించి జలమభిమంత్రించి ఆజలమును వామ-హస్తమున ధరించి దక్షహస్తముచే సంప్రోక్షించు కొనవలెను. అనంతరము అర్ఘ్యత్రయము ఇవ్వవలెను. మూడు తర్పణము లొనరించి అష్టోత్తరశతము జపించునది. సూర్యమండలమునుండి దేవుని హృదయమున విన్యసింపవలెను. ఈ సంధ్యోపాసన ప్రక్రియయందు ఇచ్చు సూర్యార్ఘ్యప్రదానము ఆరోగ్యహేతువు.

నిత్యహోమము : నిత్యహోమము ఆహితాగ్నికి అగ్నిహోత్రము, గృహస్తునకు ఔపాసనము విహితములు. **'అగ్నిర్దేవో ద్విజాతీనాం' 'ఆగ్నే యో వై బ్రాహ్మణ' 'యో వై స్వాం దేవతామతి యజతే ప్రస్వాయై దేవతాయై చ్యవతే నపరాం ప్రాపోన్నోతి. పాపీయాన్భవతి ' 'అగ్నిముఖా వై దేవాః"** అను శ్రుతులననుసరించి అగ్నిముఖముగా దేవతలు తృప్తిపొందుదురు. బ్రాహ్మణుడు తప్పక అగ్నిహోత్రము చేయవలెను. యథాధికారము బ్రహ్మయజ్ఞ, తర్పణము లాచరించునది. నిత్యాధ్యయనమాత్రమున సర్వయాగఫలప్రాప్తి, ఆదిత్యాది సాయుజ్యప్రాప్తి కల్గును. ఇంతవరకు ఇది సాధారణ నిత్యక్రమము.

అసాధారణము : అసాధారణము ఇట్లు గ్రహింపవలెను. యాగమందిరము జేరి గురూపదేశానుసారము పంచాయతనమర్చింపవలెను. అనంతరము మాధ్యాహ్నవిధి యొనరించి భుజించునది. పితృతర్పణము, వైశ్వదేవము విధివిధానమున ఆచరించునది. అన్నసంస్కారార్థమైన వైశ్వదేవము కర్తవ్యము. "**వైశ్వదేవాన్న ప్రమదితవ్యం**"

అతిథిపూజనము : ఇతరగ్రామమువాడై, ఏకరాత్రము మాత్రము యుండువాడు అతిథి. వైశ్వదేవాంతము అతిథిని పూజింపవలెను. పరివ్రాజకుడు ముఖ్యుడు. "యతిశ్చ బ్రహ్మచారీ చ పక్వాన్న సామినావుభౌ" యతి హస్తమున జలమిచ్చి భైక్ష్యమీయదగును. అతిథి ఆశాభంగమైన అనర్థము కలుగును. "**అతిథిపూజాన్న ప్రమదితవ్యమ్**"

మాధ్యాహ్నికవిధి నిర్వహించి భుజింపవలె. భోజనమునందు సంస్కృతాన్నభక్షణము, యుక్తాహారస్వీకారము నియమముగా నుండవలెను. ప్రాఙ్ముఖుడై భుజించిన ఆయుష్యము పొదును. దక్షిణాభిముఖుడు యశస్సును పొందును. ప్రత్యఙ్ముఖుడు శ్రీ భాజనుడు, ఉత్తరాభిముఖము పితృకర్మలో తప్ప పనికిరాదు. మండలములేకున్న అన్నరసమును పిశాచములు గ్రహించును. బ్రాహ్మణులకు చతురశ్రము, క్షత్రియులకు త్రికోణము, వైశ్యులకు వర్తులము, శూద్రులకు అర్ధచంద్రము విహితము. భోజనము ముఖ్యప్రాణరూపమైన అగ్నికై హోమమని గ్రహింపవలెను. పంచాహుతులు, ముఖ్యప్రాణవిధానములు. **ఇది వైశ్వానరవిద్య**. ఈ చెప్పిన విధమున భోజనము అభీష్టసిద్ధి హేతువు. భోజనానంతరము తాంబూలము సేవింపవలెను.

దివా స్వాపమైథునములను పరిత్యజించి విరామము లేకుండ సిద్ధాంతచింతనము నొనరింపవలెను. సాయంతనసంధ్యాహోమముల నాచరించి దేవార్చన మాచరించ వలెను. రాత్రి భోజన మైచ్ఛికము. అనంతరము శయనవిధి. నిమిత్తానుసారముగా "**ఋతౌ భార్యాముపేయాత్**" అనారోగ్యహేతువుగా ప్రవర్తింపరాదు. నిద్రించునపుడు ఉత్తరశిరస్కుడు కారాదు. ప్రాక్శిరస్కుడై, దక్షిణ శిరస్కుడై ఇష్టదేవతను ధ్యానించి నిద్రించవలెను. తన గృహమున ప్రాచీశిరస్సు, శ్వశుర గృహమున దక్షిణముగా శిరస్సు యుండవలెను. ఎప్పుడునూ ఉత్తర శిరస్కుడుగా శయనింపరాదు.

అసాధారణతంత్రం : శ్రీ కల్యాణదేశికులు తంత్రజ్యోత్స్నా గ్రంథములో ఈ అంశమునే ముఖ్యముగా నిరూపింపదలచినారని విషయమహత్త్వము ననుసరించి ఊహింపనవసర మున్నది. ఈ ఘట్టములో 43 ముఖ్యవిషయములు వ్యాఖ్యానసహితముగా నిరూపితములైనవి.

1. కలశహస్తత : జలముతోనున్న బ్రహ్మలింగమైన కమండలమును ధరించినందున బ్రహ్మభావము కల్గును. అది పవిత్రహేతువు.

2. సంభారవాన్ : పూజాసంభారములను తీసుకొని భగవద్ధ్యాన మొనర్చుచు యాగమందిర పశ్చిమద్వారము చేరవలెను. "**మౌనమమృతస్య సేతుః**" మౌనముగా మంత్రభావనచేయుచూ వెళ్ళవలెను.

3. యాగమందిరము : అర్చనా మందిరమునే యాగమందిరమని యందురు. అచటకు దక్షిణపాదము ముందుగా నుంచి ప్రవేశింపవలెను.

4. యజ్ఞవాటి ప్రదక్షిణము : యజ్ఞవాటము దేవాలయమే. దేవతాదేహమే దేవాలయము. ఈ ప్రదక్షిణము దేవతానుగ్రహహేతువు.

5. పశ్చిమద్వారస్థితి : పశ్చిమద్వారము నందుండుటచే సాధకుడు ప్రాఙ్ముఖుడగును. అనంతరము ద్వారసంస్కార మొనరించి మందిరప్రవేశము ప్రాగ్గమనముతో చేయవలెను. పశ్చిమ, దక్షిణ దిశలు ఆసురములుగాన ఆముఖముగా వెళ్ళరాదు.

6. ప్రక్షాళనము : పాదప్రక్షాళనము బాహ్యశుద్ధ్యర్థము. ఆచమనమంతశ్శుద్ధ్యర్థము. బాహ్యాన్తశ్శుచియై సాధకుడుండుట ఆవశ్యకము.

7. గురుస్మరణము : గుర్వనుగ్రహమునకై ఇది ఆవశ్యకము. విద్యాసిద్ధి, దేవతా–నుగ్రహము దీనివల్ల కల్గును. ఈ సమయముననే గణపతి స్మరణము దిక్పాలస్మరణము సాధకానుగ్రహమున కగును. అప్పుడు సాధకునకు సర్వతః రక్ష యుండును. ఈ సమయమున ఇష్టదేవతాస్మరణ మవసరము. దానివలన జపాదులలో ఇష్టదేవత అభిముఖమగును.

8. మంత్రద్వయ పఠనము : "దేవి త్వ త్ప్రకృతం చిత్తం పాపాక్రాన్తమభూన్మమ, తన్నిస్సరతు చిత్తాన్మే పాపం హూంఫట్ చ తే నమః. సూర్యస్సోమో యమః కాలో మహాభూతాని పంచ చ, ఏతే శుభాశుభస్యేహ కర్మణో నవసాక్షిణః" ఈ మంత్రద్వయము పూర్వపాపము నశించుటకు అవసరము. దృఢతరమైన పాపము పూజా సమయములో విఘ్నములను కల్గించకుండుటకు ఇది అవసరము. పాదప్రక్షాళన, ఆచమనములు పాపనివారణ సమర్థములు.

9. సూర్యార్ఘ్యప్రదానమువల్ల నక్షత్ర రాసులన్నియు అనుకూలము లగును.

10. ద్వారపూజా : యాగమందిరము సర్వదేవతామయము. అచటి ద్వారములు కూడ దేవతామయములే. ద్వారదేవతాపూజవలన ఆ దేవతలు విఘ్నములను లోనికి చొరనీయవు.

11. అంతర్విఘ్ననివారణము : వామపార్ష్ణిఘాతత్రయ, రం ఇతి అగ్నిబీజేన ఛోటికాత్రయ, సుదర్శన రక్షలచే భౌమాంతరిక్ష, దివ్య విఘ్నములు నివారితములగును.

12. ద్వారాచ్ఛాదనము : "సర్వదైవత్యం వై వాసః" వస్త్రమునందు సర్వదేవతలు యుందురుగాన ద్వారమును వస్త్రముతో ఆచ్ఛాదించిన రక్షణ కల్గును.

13. మండపప్రోక్షణము : మలిన ప్రదేశమునందు క్షుద్రదేవతలుందురు గాన పంచగవ్యము ప్రోక్షించి స్థలశుద్ధిచేసి అలంకరించినచో దేవతాస్థితికి యోగ్యమగును.

14. వాస్తుపురుషాదుల పూజ :

"స్వగేహే వాస్తుపూజాం చ మండపేషు సమాచరేత్
నాకాలమరణవ్యాధిర్భూతప్రేతాదిభిర్న న
న సర్పపీడా నాన్యోన్యకలహాద్యశుభాని చ ।
పుత్రపౌత్రధనారోగ్యపశుదాసీసమృద్ధిభాక్ ।
అరోగీ విజయీ ఖ్యాతశ్చిరం జీవతి తద్గృహే ॥

వాస్తుపూజవల్ల అకాలమృత్యువ్యాధులు, సర్పపీడ, అనారోగ్యము లుండవు. పుత్రపౌత్రాభివృద్ధి యుండును.

15. పూజావేది : పూజావేదికలో పూజ్యపూజకసంబంధము పూజోపకరణములు, ఆసనము దేవస్థానము పవిత్రముగా నుండవలెను.

16. ఆసన సంస్కారము : యజ్ఞసమయములో పత్ని ఆజ్యమును చూచుటచే ఆజ్యము సంస్కృతమైనట్లు ఆసనస్థలమును ఉపాసకుడు మూలమంత్ర ముచ్చరించుచూ చూచిన సంస్కృతమగును.

17. కూర్మచక్రము : షట్కోణం విలిఖేదాదౌ ముఖే హ్రీంకారమేవ చ పృష్ఠే మన్మథ బీజం స్యాచ్చతుష్కోణేషు తారకమ్ । అష్టపత్రేష్వష్టవర్గం కూర్మచక్రం విధీయతే.

కూర్మము సకలజగదాధారము కదా! దేవాలయములలలో ప్రతిష్ఠించిన విగ్రహముల దిగువన ప్రతిష్ఠించిన యంత్రములచే విగ్రహములకు పూజాయోగ్యత దేవతాత్వము సిద్ధించునట్లు, **కూర్మచక్రమునందు మాతృకాలేఖనము చేసి దానిమీద ఆసనము పరచుకొని సాధకుడు కూర్చున్నచో వానికిన్నీ దేవతాభావన అవిఘ్నముగా కల్గి సకల– మంత్రానుష్ఠానయోగ్యత కల్గును.**

18. ఆసనదేవతలు : ఆధారశక్త్యాది 14 పీఠదేవతలను పూజించి చేలాజినకుశ ఆసనమును ఉంచి దానిమీద కూర్చుండవలెను. దీనివలన సాధకుని దేహములో విద్యుచ్ఛక్తినిపోలిన అపూర్వశక్తి గలుగును.

"శుచౌ దేశే ప్రతిష్ఠాప్య స్థిరమాసనమాత్మనః ।
నాత్యుచ్ఛ్రితం నాతినీచం చేలాజినకుశోత్తరమ్ ॥" – భ. – 6.11.

వస్త్రాసనము లక్ష్మీప్రదము, కృష్ణాజినము జ్ఞానసిద్ధినిచ్చును. వ్యాఘ్రచర్మము మోక్షప్రదము, కుశాసనము పుష్టికరము దురితక్షయము, కంబలము దుఃఖమోచనము, శ్వేతకంబలం ధర్మసిద్ధి నిచ్చును. ద్విజేతరులకు కృష్ణకంబలము మోక్షప్రదము. దారుకాసనము శోకము కలిగించును. వెదురు ఆసనము దరిద్రము నిచ్చును. బండ, మట్టి, పల్లవ, గడ్డి ఆసనములు పనికిరావు. కోణదేవతలను పూజించిన స్వరక్షణము కల్గును. సాధకుడు తూర్పుముఖముగాని, ఉత్తరముఖుడుగాగాని కూర్చుండవలెను. ఇతర దిశలు ఆసురములు. ఋజుకాయముతో కూర్చుండవలెను. "**సమం కాయ-శిరోగ్రీవం ధారయన్న చలం స్థిరః**". స్వస్తికాసనముగాని, పద్మాసనముగాని చిత్తస్థైర్య హేతువులు.

19. శిఖాబంధనము : "విశిఖోఽనుపవీతీ యచ్చ కరోతి తన్నిరర్థకమ్ । స్నాన-దానాదికం సర్వమాసురమపి భవతి" దైవకర్మలో శిఖాబంధము దేవతాప్రీతి హేతువు.

పై విధముగా ఆసనమందు శిఖాబంధము చేసినచో "**తతః ద్వంద్వానభిఘాతః**" శీతోష్ణసుఖదుఃఖాల సహించు శక్తి కలుగును.

ఇంతవరకు అసాధారణతంత్రములో పూర్వాంగము.

20. పూజాద్రవ్యసంస్కారము : నారాచముద్ర చూపుచూ **హ్రీం హూం ఫట్** అను మంత్రముచే దక్షభాగమునయున్న పూజాద్రవ్యములను సంస్కరింపవలెను.

21. దీపసంస్కారము : 'రం' అను బీజముచే దీపశిఖను స్పృశించినచో అది సుఖప్రదమగును.

22. జలకుంభము : "క్ష్రైః" అను బీజముచే దేవతీర్థముచే కుంభములోని జలమును స్పృశింపవలెను. దానివల్ల దానిలోని దోషములు నశించును.

23. దిగ్బంధనము, ఆత్మరక్షణ : దిగ్బంధనాదికమువల్ల భూతప్రేతపిశాచాదులు దూరమగుదురు. దిగ్బంధన, ఛోటికాత్రయము, వహ్నిప్రాకారత్రయమును భావించి, శూలమున రక్షణ సంపాదింపవలెను.

24. యంత్రము : దేవతా చక్రమే యంత్రము. రజత యంత్రము సర్వైశ్వర్య ప్రదము. మాణిక్యరచితమైన యంత్రము రాజ్యప్రదము. లోహత్రయ యంత్రము సర్వసిద్ధిదము, యంత్రము యమాదులనుండి, భయములనుండి రక్షించును. యంత్రము లేనిచో శివలింగము, సాలగ్రామము ఆదిత్యము (స్ఫటికము) గణపతి, శక్తిని పూజింపవలెను. వామాచారులు పూజించిన యన్త్రమును పూజించిన క్షోభ కలుగును.

"వామినోపాసితం యన్త్రం తేషాం దృష్టిపథం గతమ్ ।
తద్దేవతా క్షోభకరం విక్షిప్తస్సాధకో భవేత్
దక్షిణోపాసితం యన్త్రం సూర్యాగ్నిసమతేజసమ్ ।
పాపినో నైవ పశ్యన్తి యథోలూకాస్తమోదృశః
యథా నృభిర్దినకరోదయః సర్వైరి హేష్యతే
దక్షసంస్థాపితం యన్త్రం తథా పుణ్యాత్మనాం మతమ్ "

25. నిర్మాల్యవిసర్జనము : పూజా సంకల్పకాలమున నిర్మాల్యము దూరముంచవలెను.

26. పీఠము : దేవతకు ఆసనయోగ్యమైన స్థానము. పూజాచక్రమును పీఠము నందుంచవలెను. అతలాది సప్తలోకములను, మండూకాది పరతత్త్వాంత పీఠ దేవతలు సర్వమున్నూ పరమేశ్వరి పీఠస్థానము.

27. పాత్రాసాదనము : పూజలో దేవతకు సమర్పించు ద్రవ్యము పాత్రమనదగును. అర్ఘ్యపాత్రను సమంత్రకముగా మొదట కూర్పవలెను. **అర్ఘ్యపాత్రనే శంఖ**మందురు. దేవతా భేదము ననుసరించి ద్రవ్య భేదముండును. నిత్యపూజలో శంఖమను అర్ఘ్యపాత్ర యుక్తము. అర్ఘ్యాదిక్రియలన్నియూ దానిచే చేయుదురు. మధుపర్కమునకై ఒకటి స్నానార్థమై జలపూర్ణమైన కలశము యుక్తము . పాత్ర వ్యవస్థ సంప్రదాయమున విశేషముగా గ్రహింపవలెను.

28. పీఠపూజ : పూజాపీఠము నిర్మించి పీఠదేవతలను పూజింప వలెను. గురుపంక్తి, మహాగణపతి, అతలాదులు, మండూకాదులు, వరాహము, దంష్ట్రాగ్రమున సుధార్ణవము, స్వర్ణశైలము, నందనవనము, కల్పవృక్షములు, స్వర్ణప్రాకారము, రత్నమండపము, రత్నసింహాసనము పూజింపవలెను. వేదీమధ్యంలో సింహాసనము భావింపవలెను. పూజాచక్ర ఆధారపీఠము సింహాసనము అణిమాది సిద్ధులను, అర్చింపవలెను. నవశక్తులను ఆరాధింపవలెను. ఈ 44 మందిరమంత్రములతో పూజించిన భక్తులకు చక్కని హర్మ్యములేర్పడును.

29. దీపారాధనము : ఘృతదీపము, తైలదీపము పీఠదేవతా పూజానానంతరము ప్రజ్వలింప చేయవలెను. దీనివలన మృత్యువు నశించును.

30. భూతశుద్ధి : "భూతశుద్ధివిహీనేన కృతా పూజాఽభిచారవత్ । విపరీతఫలదద్యాద-భక్త్యా పూజనం యథా।" భూతశుద్ధి భావనావిశేషము పురుషసంస్కారరూపము.

సాధనకు శరీరము ప్రవిలాపన విధానమున కారణ భావము నొందును. పవిత్రమైన దేవతా శరీరము కలుగును. భూతశుద్ధి లేకున్న అనర్థకము కలుగును.

31. ప్రాణప్రతిష్ఠ : నూతనశరీరము కల్గగా సర్వప్రాణములు యథాతథముగా సంస్థాపనము లగును. సాధకుల దేహము జ్యోతిర్మయ మగును. న్యాస సంస్కారమున కంగముగా సగర్భమైన మాతృకా ప్రాణాయామము ఇదివరలో నిరూపితము.

32. న్యాసము : ఇదియు పురుషసంస్కారరూపమే. న్యాసముతో కూడుకొని మంత్రజపము చేయగా విఘ్నములు నశించును. న్యాసములేక జపించువానిని విఘ్నములు బాధించును. కామనా భేదముగా న్యాసభేదములున్నవి. దేవతాభేదముననూ న్యాసము వేరుగా నుండును.

సాధారణ అసాధారణ భేదములతో న్యాసము 2 విధములు. అంతర్మాతృకా, బహిర్మాతృకా, కళామాతృకా న్యాసములు నిత్యము. అసాధారణ న్యాసము దేవతా భేదమున నుండును. కళాన్యాసము షడంగన్యాసములు నిత్యము. న్యాస మనగా న్యాయోపార్జితములు, అయిన విత్తములను దేహమునందు కూర్పగా సర్వరక్ష కల్గును. "అకృత్యా న్యాసజాలం యో మూఢాత్మా కురుతే జపమ్ । విఘ్నైస్స బాధ్యతే నూనం వ్యాఘ్రైర్మృగశిశుర్యథా।" సర్వమంత్రములకు ఋష్యాదిన్యాస మావశ్యకము. గురువును శిరస్సునందు విన్యసింపవలెను. ఛందస్సును ముఖము నందును, దేవతను హృదయ మందు న్యసింపవలెను. ఇట్లే న్యాస విశేషములున్నవి.

33. ముద్రలు : దేవతలకు ముదమునిచ్చునది. వారి మనస్సును ద్రవింపచేయును గాన ముద్ర. హస్తాది విన్యాసము ముద్ర. ముద్రను ఎప్పుడును మహాజన సమూహములో ప్రదర్శింప గూడదు.

34. దేవతాధ్యానము : తన హృదయమందు అభీష్టదేవతాచింతనము ధ్యానము. ధ్యేయమాలంబనముగా మనస్సును ప్రసరింపచేయుట ధ్యానము. అదియే ఉపాసనము. ఉపాస్యమును విషయముగా చేసుకొనుట ధ్యానము. తైలధారవలె అవిచ్ఛిన్నముగా ప్రసరింపవలెను. ఇవి సగుణము, నిర్గుణము అని రెండు విధములు. హృదయమందు ఆగమములోని ధ్యాన శ్లోకమునందు వర్ణించిన రీతిని ఇష్టదేవతా ధ్యానము సగుణము. జీవబ్రహ్మైక్యమును భావించునది నిర్గుణము. "**స్త్రీరూపం వా స్మరేద్దేవీం, పుంరూపం వా విచిన్తయేత్, అథవా నిష్కలం ధ్యాయేత్**" అని తంత్రము చెప్పుచున్నది. ఆధార పీఠమందు వర్ణ సంక్లప్త విగ్రహ అయిన పరమేశ్వరిని ఆరాధింపవలెను. ఇట్లు

దేవతాస్వరూపము బహుధా వర్ణితము. గురు, చక్రదేవతోపాసక ఉపాసనా భేదములను పంచవిధములు దేవతా స్వరూపము. ఆ దేవత పరము, అపరమని శాస్త్రము చెప్పుచున్నది. అందు పరము "**సత్యం జ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మ" "ఆనందో బ్రహ్మ**" అనునది. అపరము పంచాత్మకము. పంచవిధములుగా నున్నది. శిరస్సు, రెండు పక్షములు, పుచ్ఛము. ఆత్మ అనునవి. ఆనన్దమయ, విజ్ఞానమయ, మనోమయ, ప్రాణమయ, అన్నమయములన్నవి ఐదు. పంచ విధములు. ఇవి అన్నియూ **తైత్తిరీయోపనిషత్**లో వివరింపబడ్డవి. ఆనన్దమయమునకు శిరస్సు, ప్రియము, మోద, ప్రమోదములు పక్షములు, ఆనన్దమే ఆత్మ, బ్రహ్మయే పుచ్ఛము. ''సోఽకామయత'' అని ఆనందమయమున కామన సంభవించినది. కాన "కామ" శబ్దముచే వ్యవహరింపదగి యున్నాడు. "కామశ్చ అసౌ ఈశ్వరశ్చ" ఆనందమయుడే కామేశ్వరుడు. అతని శరీరము పంచాత్మకమైన కళ. ఈ కళయే, ఆనందమయునకుపాధి, కామకలారూపమును సంప్రదాయములో తెలియవలెను.

ఛాందోగ్యములో ఆనందమయుడే, పరామర్శింపబడెను. ఆతడే కామేశ్వరీ శబ్దవాచ్యుడు. వేదములో శబ్దములకు లింగభేదముగాని, స్త్రీపుంవ్యవస్థగాని లేదు. "స వై నైన రేమే, స ద్వితీయమైచ్ఛత్" స హైతావానాస, యథా స్త్రీ – పుమాగ్ంసౌ సంపరిష్వక్తౌ। స ఇమమేవాత్మానం ద్వేధా పాతయత్, తతః పతిశ్చ పత్నీ చ అభవతామ్" పరమాత్మ యొక్కడే యుండెను. ఆతడు రెండవదానిని కోరెను. స్త్రీ పురుషాత్మకము రెండుగా నాయెను. వారే పతిపత్నీభావమున నుండిరి. కామేశ్వర, కామేశ్వరీ శబ్దవాచ్యమును ఇదే ఆ ఆనందమయునకు ప్రణవము వాచకము. "**తస్య వాచకః ప్రణవః**" ప్రణవరూపుడు, ప్రణవవాచ్యుడు ఆనందమయుడే. ఆనందమయోపాసనలో విశేషములను సంప్రదాయములో గ్రహింపవలెను. ఈ స్వరూపమునకు అన్యోన్యచ్ఛేదన ప్రయుక్త ఆయత వృత్తద్వయ విశిష్ట వృత్తరూపము సంజ్ఞ. అక్షరోపాసనలో సన్న్యాసులే అధికారులు.

విజ్ఞానమయుడు పంచాత్మకుడు. శిరః పక్షాది కల్పనము కలదు. విజ్ఞానమయుడు "అహం" శబ్దవాచ్యుడు, సర్వజనులు "అహం" ప్రత్యయముతో నుందురు. ఇదం ప్రత్యయము అన్యపదార్థములను తెల్పును. "అహం" ప్రత్యయము అంతర్ముఖమై ప్రమాతనే తెల్పును. ఆత్మ "అహం నామా భవత్" అకార హకార స్వరూపమని భావము. విజ్ఞానమయునకు శిరః పక్షాది పంచ అవయవములున్నవి. శిరస్సు షోడశ స్వరములు, దక్షిణ పక్షము కవర్గము, ఉత్తరపక్షము చవర్గము. యాద్యష్టకము పవర్గము

ఆత్మ. టతవర్గములు పుచ్ఛము. ఈ విధముగా అభిజ్ఞులు శారదాస్తుతి చేసిరి. **మేరుతంత్రము** కూడ అట్లే చెప్పెను.

అకారాది, హకారాన్త వర్ణములు మాతృకారూపము విజ్ఞానమయుడు, మాతృకా–వాచ్యుడు, ఇతడే మాతృకామంత్రనాయికా. చతుర్వేదాత్మకమైన మనోమయ కోశమునకు విజ్ఞానమయుడే అధిష్ఠానము. "అహం" శబ్దవాచ్యుడైన విజ్ఞానమయుడు ధ్యానింప దగినవాడు.

మనోమయము సకలవేదాత్మకము. శిరః పక్షాదికల్పనమున్నది. మనస్సునకు సంకల్పాత్మకమైన వృత్తి యజుస్సంకేతము. ఇట్లే ఇతరవేదములున్నూ, మంత్రములు మనోవృత్తి రూపముగా నుండును. గాన మానవ జపము లుపపన్నములు. మనోవృత్తి నిష్ఠమైన ఆత్మచైతన్యము. యజురాది శబ్దములచే చెప్పబడినది. ఇట్టి ఆత్మవిజ్ఞానమే మంత్రములు.

ఆనందమయాది కోశత్రయము శబ్దగమ్యము. ఆకాశాత్మకము.

ప్రాణమయకోశము పంచాత్మకము, ప్రాణమయము సూత్రాత్మకమైన వాయువు దీనియందే ఆనందమయ, విజ్ఞానమయ, మనోమయ, అన్నమయములు కూడియున్నవి. ప్రాణమయము అజపావాచ్యము "**హంసస్సోహం**" అనునది అజపా రూపము. ప్రాణమయము ప్రత్యక్షమైన **కామకల**.

అన్నమయము పంచాత్మకము. అన్నరసమయుడు పురుషుడు, అర్ధనారీశ్వర రూపముగా భావింపదగినది. శ్రుతి, స్మృతులలో దేవత, పురుషరూపముగా, స్త్రీరూపముగా నిర్దిష్టమైనది. శ్రీసూక్త, పురుషసూక్తములలో వర్ణితమైన అన్నమయ కోశము గాయత్రి అని అనదగియున్నది. అన్నమయము "విరాట్" అనియూ అందురు. దేవతకు స్త్రీ పుం స్వరూపము ఉపనిషత్తులలో నిరూపితము. "**ఉపాసకానాం సౌకర్యార్థం బ్రహ్మణో రూపకల్పనం**" అని యుపనిషత్తులో గలదు. రూపముకల దేవతకు పుం, స్త్రీ కల్పనము. అంగాస్త్రకల్పనము యున్నది. ఆ పురుషుడే అవతారవశమున అనేక విధములయినట్లు నిరూపితమైనది. **చిదగ్నికుండసంభూతా, దేవకార్యసముద్యతా**, అను రహస్యనామములలో కూడ ఈ యంశమే నిరూపించబడినది.

దేవతలు కామరూపులు. కావున ఒకే రూపమని నిర్ణయింపశక్యము కాదు. దేవతాస్వరూపవాచకములైన మంత్రములే నిత్యములు.

"న స్వర్గే న చ తీర్థేషు నౌషధీషు న ఖేషు చ
ఋషయో దేవతాస్సన్తి మన్త్రా ఏవ తు దేవతాః ।
సాధకానాం ఫలం దాతుం తత్తద్రూపం ధృతం సురైః ।
ముఖ్యం స్వరూపం తేషాన్తు మన్త్రా ఏవ న చేతరత్।
సంస్కృతాః సాత్త్వికా మన్త్రాః పరత్రేహ చ శర్మదాః ।
జన్మాన్తరే భవేయుశ్చ బీజరూపా న సంశయః ।

నిత్యవర్ణరూపమైన రూపము ప్రత్యక్షము. మంత్రములే దేవతలని నిశ్చయించిరి. మనకువలె దేవతలకు కూడ రూపము కలదు. ముఖ్యస్వరూపము మంత్రము. **మంత్ర స్వరూపము సుషుమ్నా రూపమని రహస్యతత్త్వము**. మూలాది బ్రహ్మరంధ్ర పర్యన్తము వ్యాపించియున్న సుషుమ్న సకల దేహ వ్యాపారములకు ఆధారము. సుషుమ్న వశమైన సర్వము వశమగును. కాగా అపరము ఉపాసింపదగినది. పరరూపము జ్ఞేయమని నిశ్చితమైన సారాంశము.

బ్రహ్మ రెండు రూపములతో నున్నది. నామరూపాది విశిష్టము, సర్వోపాధి వివర్జితము. నామరూపాది బ్రహ్మ ఉపాస్యము. కొన్ని ఉపాసనలు అభ్యుదయ సంపాదకములు. కొన్ని క్రమముక్తి నిచ్చునవి. కొన్ని కర్మసమృద్ధి నిచ్చునవి. సద్గురు సమీపమున ధ్యేయమైన స్వరూపమును బాగుగ గుర్తించి ధ్యాన మొనరింపదగును.

35. అంతర్యాగము : దీనిని గురుముఖమున తెలియవలెను. వామనాడి నాకర్షించి గుదమాకుంచనము గావించి రేచన మొనరింపవలెను. నాలుకను తాలుభాగమున కూర్చవలెను. శివునందు శక్తిని కూర్చి ఆకుంచనము చేయవలెను. ఇట్లొనరించ న్యాసమార్గమున ఇష్టదేవతను భావించి మానసమైన చందనాదులచే యజింపదగును. మూలమంత్ర జపమొనరింపవలెను. ఇట్టిది సంక్షిప్తముగా అంతర్యాగము.

36. మంత్రజపము : "**మననాత్ త్రాయతే**" ఇది మంత్ర శబ్దార్థము. జపము జన్మాంతరపాపనాశకము. మంత్రములు మనోవృత్తులు. మనోవృత్తియే జపము. జపముచే దేవత ప్రసన్నమగును. "**జపాత్సిద్ధిః, జపాత్సిద్ధిః**" జపయజ్ఞము ఉత్తమము. ఆవాహన, సంస్థాపన, సన్నిరోధన, సమ్ముఖీకరణ, అవకుంఠన, సకలీకరణ, అమృతీకరణ, పరిమీకరణ, నమస్కారములు దేవతాసాన్నిధ్యమును కల్గచేయును. విధిగా ఉపచారము లాచరింపవలెను. ఆసనాది పదునారు ఉపచారములుగాని, దశోపచారములుగాని, సద్యోజాతాదులతో పంచోపచారములుగాని గృహస్తు–లొనరింపదగినవి. పంచాయతన ఆరాధనవలన సాధకునకు సర్వాభీష్టసిద్ధి కలుగును.

37. జపము : ఉపచారానంతరము నిత్యజప మొనరింపవలెను. అష్టోత్తరముగాని, సహస్రముగాని, త్రిశతముగాని జపమొనరింపవలెను. జపము పురుషసంస్కారార్థము నిశ్చితము. స్థలభేదమున్నది. సంఖ్యాగణనమునకు జపమాలయుండును. ప్రధాన దేవతాజపమొనరించి దశాంశము అంగదేవతా జపమొనరించవలెను. జపము సర్వాభీష్టసాధకము. అదే ఉపాసనము. సాధనములలో తపమే శ్రేష్ఠసాధనము.

38. జపమాలా : జపమాలను **అక్షమాల** అందురు. అకారాది క్షకారాంతములైన మాతృకాక్షరములతో జపము చేయుట ఉత్తమము. మణులుచే కూర్చిన మాల మణిమాల. మణిమాలకు మాలాశుద్ధి చేయవలెను. కరమాల నిషిద్ధము. రుద్రాక్షమాల సమస్తసిద్ధులను ఇచ్చును. మణిమాల ధనము నిచ్చును. స్ఫటికమాల భోగముల నిచ్చును. పద్మాక్షములు పుత్రప్రదములు, పుత్రజీవికలు, పగడమాల వశ్యకరము ముత్యములమాల ముక్తి నిచ్చును. స్వర్ణమాల కామముల నిచ్చును. వర్ణసంక్లప్తమైన దేవతా దేహమందు అక్షరములను భావించి లెక్కించుట అనంత ఫలదము.

39. ఉపచారములవల్ల ప్రయోజనములు : 1. ఆసనం : ఇంద్రపదవి వస్తుంది, 2. ఆవాహనం : శతక్రతు ఫలము, 3. అర్ఘ్యము : పాపములను నశింపచేస్తుంది, 4. పాద్యము : పాతకము నశిస్తుంది, 5. ఆచమనము : శుచిత్వము వస్తుంది, 6. మధుపర్కం : అమృతత్వము వస్తుంది, 7. స్నానము : సర్వభయములు పోతవి, 8. వస్త్రము : ఆయుష్యవర్ధనము, 9. ఉపవీతము : బ్రహ్మలోకావాప్తి, 10. గన్ధము : గంధర్వత్వము లభిస్తుంది, 11. పుష్పములు : పుణ్యము వస్తుంది, 12. ధూపము : పాపముల దహిస్తుంది, 13. దీపము : మృత్యువినాశనము, 14. నైవేద్యం : అన్ని కోరికలు సిద్ధిస్తవి, 15. నీరాజనమ్ : సామ్రాజ్యము వస్తుంది.

40. దేవతాస్తుతి : గీత స్తుతి విశేషములతో ఘంటానాద పురస్సరముగా స్తుతింపవలెను. ఘంటావాదనము దేవతా ప్రీతికరము. దేవతా సాన్నిధ్యహేతువు. "**ఆగమార్థం తు దేవానాం, గమనార్థం తు రక్షసాం కుర్యాద్ఘంటారవం తత్ర దేవతాఽహ్వానలాంఛనమ్**"

41. అపరాధస్తవము : అపరాధస్తవ పఠనమున అర్చనలో కల్గిన దోషములన్నియూ నశించును. మంచి ఫలము కల్గును. శాన్తి పాఠములోగూడ ఇట్లే గ్రహింపవలెను. అనంతరము పూజాసమర్పణము చేయునది. దీనిచే దేవతానుగ్రహము సంపన్నమగును.

42. పాదోదకము ప్రసాదము : దీని స్వీకారమువలన అకాలమృత్యువు. సర్వపాపములు నశించును.

**"అకాలమృత్యుహరణం సర్వవ్యాధినివారణమ్ ।
సర్వపాపక్షయకరం శ్రీదేవీ పాదోదకం పావనం శుభమ్ ॥**

గురుపాదోదకతీర్థస్వీకారముకూడా మహాఫలమునిచ్చును.

**"అవిద్యామూలనాశాయ జన్మకర్మనివృత్తయే ।
జ్ఞానవైరాగ్యసిద్ధ్యర్థం గురుపాదోదకం పిబ ॥"**

ప్రసాదము, యజ్ఞశిష్టము, ప్రసాదస్వీకారమువలన సర్వపాపములు నశించును. "యజ్ఞశిష్టాశినస్సంతో ముచ్యంతే సర్వకిల్బిషైః - భ - 3.13."

43. పూజాఫలము : ఉత్తమాధమమధ్యమ రూపమున ఇది మూడు విధములు. ఉత్తమభావనతోనూ, ఉత్తమద్రవ్యములతోనూ, ఉత్తమ ఉపకరణములతో నున్నట్టిది ఉత్తమపూజ. లభించిన పూజాద్రవ్యములతో మాత్రమే చేయు పూజ మధ్యమ పూజ. పత్రపుష్పజలములతో చేయునది అధమపూజ. పూజలు సాత్త్విక, రాజస, తామసములని 3 విధములుగా నున్నది. వేదోక్తమైన పూజను బ్రహ్మ ఋషులు నిష్కల్మషంగా చేసినచో అది **సాత్త్వికపూజ** యనబడును. భగవత్తత్త్వవిదులును తపోనిష్ఠులును అయిన రాజర్షులు ఆచరించు పూజ **రాజసపూజ** యందురు. పరిణతముకాని మనస్సుగల స్త్రీ బాల, వృద్ధులచే చేయబడు పూజను **తామసపూజ** యందురు. ఇట్లు పూజింపగా సాధకుల జీవితము సఫలమగును.

"**పూజయా భుక్తిమాప్నోతి, పూజయా ముక్తిమాప్నుయాత్**" ఇది ప్రాతఃకాలపూజ, సాయంపూజయు ఇట్లే యుండును. ఇట్లు ఇది సాధారణ, అసాధారణ రూపమైన నిత్యతంత్రము.

నైమిత్తికతంత్రము : పురశ్చర్యాదికము నైమిత్తికతంత్రము. సాధనకు మంత్రము స్వీకరించి మంత్రసిద్ధికై పురశ్చరణము చేయవలెను. "**పురా యచ్చ చర్యతే పురశ్చరణ కర్మాఖ్యం**" జపము, హెూమము, తర్పణము, మార్జనము, విప్రభోజనము ఈ ఐదును పురశ్చరణాంగములు. దుఃఖభూయిష్ఠమైన సంసారమునందు ఆత్మసిద్ధి నభిలషించు వారు మంత్రజపమును చేయవలెను. దశాంశము హెూమము, తద్దశాంశము తర్పణము, తద్దశాంశము విప్రభోజనము జరుపవలెను. ఈ లింగములను ప్రత్యక్షముగా చేయ వీలుపడనిచో ఆ సంఖ్యకు ద్విగుణముగా జపము చేయవలెను. గాయత్రియు దశాంశము చేయవలెను. ఉపదేశసామర్థ్యమువల్ల, గురుప్రసాదమువల్ల, మంత్ర ప్రభావమువల్ల, భక్తిచేతను, మంత్రసిద్ధి కలుగును.

పురశ్చరణఫలము : ఉద్యానవనములు, బిల్వమూలము, గిరితటము, దేవతాయతనము, సముద్రకూలము, నిజగృహము, మంత్రసాధనకు ప్రశస్తము, దీపనాథుని యజించి జపపూజాదికమును చేయవలెను. యోగ్యమైన ఆసనమును సిద్ధము చేసుకొని (చేలాజినకుశోత్తరం) స్వస్తిక, వీరాసనములతో కూడుకొని జపమొనరింప వలెను. న్యాసముతోకూడి మంత్రము జపించువానిని విఘ్నములు చేరవు.

అక్షమాల రెండు విధములు. కల్పితము, అకల్పితము. మణిమాల కల్పితము, మాతృక అకల్పితము, మానసజపము ఉత్తమము, **స్తోత్రము మనసా స్మరింపరాదు.** మంత్రార్థము, మంత్రచైతన్యము యోనిముద్రను గుర్తించి జపింపవలెను. జననము, జీవనం, తాడనం, బోధనము, అభిషేకము, విమలీకరణము, ఆప్యాయనము, తర్పణము, దీపము, గోపనము. ఇవి మంత్రదోషహరములైన సంస్కారములు. కొన్ని మంత్రములకు సిద్ధాది శోధనము అక్కరలేదు. మాలామంత్రములలో సిద్ధాది శోధన మక్కరలేదు. ఆలస్యము, ఆవలింత, నిద్ర, తుమ్ము, ఉమ్మివేయుట, భయము, కోప్యాంగ స్పర్శనము, కోపము జప కాలములో విడువవలెను. **జపాత్ శ్రాన్తః ధ్యాయేత్, ధ్యానాత్ శ్రాన్తః జపేత్,** జప, ధ్యానయుక్తునకు మంత్రము సిద్ధించును. పురశ్చరణాంగముల ననుసరించి పురశ్చరణము చేయవలెను.

పురశ్చరణముకన్న వేరుగా నైమిత్తికమున్నది. ప్రత్యహము ఆచరించు పూజ నిత్యపూజ. శుద్ధనైమిత్తికపూజ 20 విధముల నున్నది. గురువు విచ్చేసినపుడు, సామయకులను దర్శించినపుడు, చంద్రసూర్యోపరాగములలో, మహోత్సవములో, తీర్థ, దైవతదర్శనమున, ఆపదలలో యథోచితముగా పూజ నాచరింపవలెను. ప్రాతర్మధ్యాహ్నములందు, ప్రదోషమునందు పూజ చేయవలెను. వర్షమధ్యములో పూజింపరాదు. **జప సమయములో పవిత్రము ధరింపవలెను.** పవిత్రనామ నాగమునకు శివుడు వరమిచ్చినాడు. పవిత్రారోపణములేక చేయుపూజ సఫలము కాదు. ఇట్లు నైమిత్తికము గ్రాహ్యము.

కామ్యతంత్రము : కామ్యకర్మ ఆరంభములో రోగ, కృత్యాది నాశకమగు శాన్తి నాచరింపవలెను. ఇందులో వశ్యవిధానమొకటి యున్నది. వశ్యకర్మ వసంతమున సిద్ధించును. స్తంభనము శిశిరమున నాచరింపవలెను. స్తంభనకర్మ నక్షత్రము లను కూలముగా నున్నపు డాచరింపవలెను. గ్రీష్మమందు విద్వేషణకర్మ నాచరింపవలెను. ఉచ్చాటనము వర్షాకాల మందాచరింపవలెను. మారణకర్మ శత్రువులకు ప్రాణహరణము. మారణములో విప్రులను చేర్చరాదు. లోకరక్షార్థమై ఆచరింపవలెను.

ప్రాయశ్చిత్తకర్మ దోషశాన్తికై ఉపయోగించును. ధనసిద్ధికరము, ఆయుష్కరము, అపమృత్యుజయకరము సర్వజ్ఞానసిద్ధికరము భయనాశకరము, పుష్టికరము, సౌఖ్యకరము మొదలగునవి అనేకములు కామ్యకర్మలు.

కర్తవ్యము : నిత్యము, నైమిత్తికము, కామ్యము అని తంత్ర లక్షణము నిరూపితమైనది, తంత్రవిశేషములు, సద్గురుసన్నిధిలో ఆగమములవలన తెలియగలరు. గురువునుండి తనకు తగినది గుర్తించి యథాశక్తి నిత్యము, నైమిత్తికము నాచరింపవలెను. పరహింసా హేతువులైన కామ్యకర్మలను మనస్సుచే కూడా స్మరింపరాదు. అభ్యుదయహేతువులైన సాత్త్వికములను అనుసరింపవలెను. రాజస, తామసములను స్మరింపరాదు.

అశక్తకల్పము : నిత్యకర్మకూడ నాచరించుటకు సామర్థ్యములేని సమయములో గుర్వాదులను స్మరించి, స్నాన, సంధ్యా, తర్పణముల నాచరించి, మాతృకాన్యాసము, మంత్రస్నానము, పంచోపచారపూజ, అష్టోత్తరజపము ఆచరింపతగును.

ఉపసంహారము : విద్యాభిలాషి దీక్షితుడై దేవతానుగ్రహమునకై యథావిధి తంత్రము ఆరంభింపవలెను. ఈ వర్ణించిన దంతయూ **శ్రీవిద్య**యొక్క అపరరూపము. ఈ అపరావిద్యకే అపరాదేవత నుపాసింపవలెను. పరదేవత లక్షితమగును. అపరా దేవతోపాసనము వల్ల సర్వాభీష్టసిద్ధి, జ్ఞానప్రాప్తి కల్గును. శ్రీచక్రదర్శనమున, తదుపాసనమున జ్ఞానప్రాప్తి కల్గును. బ్రహ్మ వేదనముదయించును. పరమకైవల్యము లభించును. సకలవేదవేదాన్తసారసంగ్రహభూతమైన "**బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరమ్**" అను బ్రహ్మసూత్రము పరమప్రమాణము కావున పరమపురుషార్థసాధనము.

ఇతి నారాయణ స్మృతిః ।

కల్యాణదేశికశిష్యోహం వినయానందమాధవః ।
కృతార్థోఽహం కృతీ ధన్యః తంత్రజ్యోత్స్నానుమోదకః ॥

శ్రీః

బ్రహ్మశ్రీ జమ్ములమడక మాధవరామశర్మ

